

”

SOSYAL, BEŞERİ
VE İDARİ BİLİMLER
ALANINDA ARAŞTIRMALAR
VE DEĞERLENDİRMELER
I

EDİTÖRLER

PROF. DR. İLKNUR AYDOĞDU KARAASLAN
DOŐ. DR. ÖZGE GÜDÜ DEMİRBULAT
DOŐ. DR. KURTULUŞ DEMİRKOL
DOÇ.DR. NEBİYE KONUK KANDEMİR

İmtiyaz Sahibi • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni • Eda Altunel
Yayına Hazırlayan • Gece Kitaplığı
Editörler • Prof. Dr. İlknur AYDOĞDU KARAASLAN
Doç. Dr. Kurtuluş DEMİRKOL
Doç. Dr. Nebiye KONUK KANDEMİR
Doç. Dr. Özge GÜDÜ DEMİRBULAT

Birinci Basım • Ekim 2024 / ANKARA

ISBN • 978-625-388-016-3

© copyright
Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı
Adres: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak Ümit Apt
No: 22/A Çankaya/ANKARA Tel: 0312 384 80 40

www.gecekitapligi.com
gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt
Bizim Buro
Sertifika No: 42488

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Araştırmalar ve Değerlendirmeler-1

Ekim 2024

Editörler:

Prof. Dr. İlknur AYDOĞDU KARAASLAN

Doç. Dr. Kurtuluş DEMİRKOL

Doç. Dr. Nebiye KONUK KANDEMİR

Doç. Dr. Özge GÜDÜ DEMİRBULAT

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

YAŞLILIK DÖNEMİ SORUNLARI

Hande ŞAHİN.....1

BÖLÜM 2

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TEMEL AFET BİLİNCİ VE FARKINDALIKLARI DÜZEYİNİN İNCELENMESİ

Şenol YAVUZ19

BÖLÜM 3

OSMANLI DEVLETİNDE TUZ KAÇAKÇILIĞI: KOÇHİSAR MEMLAHASI ÖRNEĞİ (1862-1881)

Pınar DOĞANAY.....39

BÖLÜM 4

FİNANSAL KAPSAYICILIK VE TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Erdal EYİNÇ, Hatice DOĞUKANLI.....57

BÖLÜM 5

ERİL TOPLUMUN İNŞASI SÜRECİNDE YENİ MEDYANIN YERİ: GAZETELERDE KADIN CİNAYETLERİ

Hatice SOYGAN.....89

BÖLÜM 6

CAHİLLERİN BİLGİYE KARŞI KARAKTERLERİ VE İLETİŞİM EYLEMLERİ

Sedat CERECİ.....109

BÖLÜM 7
YENİ DİNİ HAREKETLERİN PSİKOLOJİK AÇIDAN
İNCELENMESİ

Hülya ÇETİN 125

BÖLÜM 1

YAŞLILIK DÖNEMİ SORUNLARI

Hande ŞAHİN¹

¹ Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü ORCID:
0000-0002-0012-0294

YAŞLI, YAŞLILIK VE YAŞLANMA

İnsan biyolojik, psikolojik, sosyal, ekonomik ve tıbbi olarak çok yönlü bir varlıktır. Bu sebeple yaşlılık kavramı ile ilgili olarak pek çok kavram kullanılmaktadır. “Yaşlı”, “yaşlanma” ve “yaşlılık” kavramları benzer gibi algılansa da özünde değişik anlamlara gelmektedir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010).

“Yaşlanma”, ilerleyen zamanla birlikte ortaya çıkan ve kaçınılmaz değişikliklerle geçen bir süreçtir. Teknolojinin insan yaşamına sağladığı kolaylıklar, sağlık alanında yaşanan gelişmeler, hastalıkların tanı ve tedavisinin erken evrelerde gerçekleşmesi, sağlıklı yaşam konusunda yaşanan farkındalıklar yaşam beklentisinde, genel olarak da dünyada yaşlı nüfus sayısında artışa neden olmuştur (Kalınkara, 2011; UN, 2013).

“Yaşlı” kavramı; kronolojik olarak 65 yaş ve üzeri olarak tanımlanmaktadır (Orimo ve ark., 2006). Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe sözlüğünde ise yaşlı “Yaşı ilerlemiş, yaşlanmış, uzun yılları geride bırakmış kimse” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Yaşam beklentisinin 80 yıl olduğu günümüz şartlarında yaşlı tanımının sadece 65 yaş üstü kişileri kapsayacak şekilde yapılması artık pek uygun olmayabilmektedir. Burada önemli olan yalnızca hayatta geçirilen zamandan ziyade, sağlıklı yaşam beklentisidir; dolayısıyla, yıllar öncesine kıyasla daha fazla sayıda yaşama aktif olarak katılan yaşlı insan vardır (Orimo ve ark., 2006).

Dünya Sağlık Örgütü yaşlılık için 65 yaşı başlangıç olarak ele almakta olup kendi içinde 3 temel yaş aralığına ayırmaktadır. Bunlar;

- Genç yaşlılar; 65-74 yaş arasındaki yaşlılar
- Orta yaşlılar; 75-84 yaş arasındaki yaşlılar
- İleri yaşlılar; 85 ve üzeri yaştaki yaşlılar şeklindeki alt gruplardan oluşmaktadır (WHO 1999).

Yaşlılık; bebeklik, çocukluk, ergenlik, gençlik gibi bireyin yaşam dönemlerinden biri olarak kabul edilir. Yaşam boyunca tüm dönemlerin sentezi olarak görülür. İnsan hayatının son dönemi ve bireyin ileri yaşlanma evresidir (Kalınkara, 2016). Yaşlılık olgusunun ülkeden ülkeye, zamandan zaman ve kültürden kültüre değişmesi sebebiyle bir yaş sınırı belirlemek güçtür (Ceylan, 2015).

Yaşlanma aynı zamanda fizyolojik açıdan kaçınılmaz doğal bir süreçtir. Yaşlılık süreci bir hasta olma durumu ya da zayıflık olarak değil yaşamın bir parçası olarak düşünülmelidir (Kim, 2020). Perlmutter ve Hall yaşlanma sürecinin birincil, ikincil ve üçüncül olarak ele alındığı bir sınıflandırma yapmaktadır. Birincil yaşlanma diğer bir adıyla normal yaşlanma, herhangi bir türün tüm üyelerinde meydana gelen, kaçınılmazı

mümkün olmayan yaşa bağlı değişim ve dönüşümleri içeren kademeli bir süreci kapsamaktadır. Hareketlerde yavaşlama, derinin sarkması ve buruşması, görme ve işitmede zayıflama, saç ve tırnak yapısındaki değişimler gibi dışarıdan gözlemlenebilen; aynı zamanda ısıya karşı duyarlılık, hücrelerin yenilenmesinin ve onarımının durması, vücudun biyolojik saatinin yavaşlaması gibi dışarıdan görülemeyen belirtiler ile birlikte de yaşlanma kaçınılmaz bir şekilde başlamaktadır. İkincil yaşlanma, evrensel ya da kaçınılması mümkün olmayan bir süreç değildir aksine bireylerin kendileri ile doğrudan alakalı bir durumdur. Bu yaşlanma türünde bireyin vermiş olduğu bir kararın yaşam boyu etkilerinin izlendiği görülmektedir. Sigara ve alkol bağımlılığı, doğru beslenmeme, çeşitli hastalıklar, egzersiz eksikliği gibi uzun vadede sağlığı etkileyen olgular bu yaşlanma türünün nedenleri arasındadır (Kaya ve Aydın 2003).

Yaşlılık; kronolojik, psikolojik, biyolojik, sosyolojik ve toplumsal yaşlanma olarak kategorilere ayrılmaktadır.

Kronolojik yaşlanma: İnsanın doğumundan başlayarak yaşın ilerlemesi ile geçen süre kronolojik yaşlanma olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak kronolojik yaş insanın doğum tarihine göre hesaplanan takvim yaşıdır. Dünya Sağlık Örgütü 65 yaş ve üzeri kişileri kronolojik olarak yaşlı sınıflaması içine dahil etmektedir (Karadakovan, 2014).

Biyolojik yaşlanma: Yaşlanma insan organizmasında zaman içerisinde oluşan kalıtsal ve çevresel olaylarla moleküler, hücresel düzeyde meydana gelen bir değişimdir. Biyolojik yaşlanma ise organizmadaki hücre onarma ve yenilenme düzeyindeki azalma ile ilintilidir. Biyolojik yaşlanmaya bağlı olarak insan vücudunda bazı hastalıkların ortaya çıkma riski de artmaktadır (Khan, 2017).

Psikolojik yaşlanma: Bireyin yaşının ilerlemesi ile birlikte algılama, problem çözme, öğrenme gibi bilişsel becerilerinde ve davranışsal uyumlarında azalma olması olarak ifade edilmektedir. İlerleyene yaşlarda bireyin çevresinde yaşanan yakın kayıpları, günlük yaşam faaliyetlerinde bağımlılık düzeyinin artması, emeklilik, yaşanan sağlık sorunları, yalnızlık depresyon riskinin arttırmakta ve psikolojik yaşlanmayı hızlandırmaktadır (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010).

Sosyolojik/ sosyal yaşlanma: Yaşın ilerlemesi ile birlikte rol ve statülerin değişmesi, toplumsal yaşama uyum yeteneğinin azalması ve buna bağlı olarak uyum sorunlarının yaşanmasıdır (Yerli, 2017).

Toplumsal yaşlanma: Günümüzde artık yaşlanma tüm toplumları etkileyen bir olgu olup yaşlılık terimi toplumlar için de kullanılmaktadır. Bir toplumda 65 yaş ve üstü kişi sayısının toplam nüfusa oranına göre göre toplumlar “genç”, “olgun” ve “yaşlı” olarak sınıflara ayrılmaktadır. Bu sı-

nıflamaya göre; bir toplumda 65 yaş ve üstü kişi sayısının toplam nüfustaki payı %4'ten azsa **genç nüfus**, %4-6.9 arasında ise **olgun nüfus**, %7-10 arasında ise **yaşlı nüfus**, %10'dan fazla ise **çok yaşlı nüfus** olarak tanımlanmaktadır (Güler, 2015).

DÜNYA'DA YAŞLI NÜFUS

Dünya Sağlık Örgütü (2021) verilerine göre; tüm dünyada meydana gelen ölüm oranları sabit kalırsa yenidoğanın ortalama olarak ne kadar yaşayacağı olarak tanımlanan doğuşta beklenen yaşam süresi ortalama 73 yıl olarak belirtilmiştir. Çoğunlukla kadınların erkeklerden daha uzun süre yaşadığı, kadınlarda doğuşta beklenen ortalama yaşam süresinin 76 yıl olduğu, erkeklerde ise bu sürenin 71 yıl olduğu açıklanmaktadır. Doğuşta beklenen yaşam sürelerinde ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre de büyük farklar görülmektedir. Gelişmemiş ülkelerde doğuşta beklenen yaşam süresi Somali'de 56, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde 53 yıl iken gelişmiş ülkeler arasında yer alan Güney Kore'de ve İsviçre'de 83, Japonya'da 84 yıl olarak belirtilmektedir (WHO, 2021). Dünya Sağlık Örgütü; 2050 yılında yaşlıların yüzde 80'inin düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşıyor olacağını vurgulamaktadır. Ayrıca 2020 yılında 60 yaş ve üzeri kişilerin sayısının 5 yaş altı çocukların sayısını geçtiğini, 2015 ile 2050 arasında, 60 yaş üstü dünya nüfusunun oranının neredeyse ikiye katlanarak %12'den %22'ye çıkacağını da bildirmektedir (WHO, 2022).

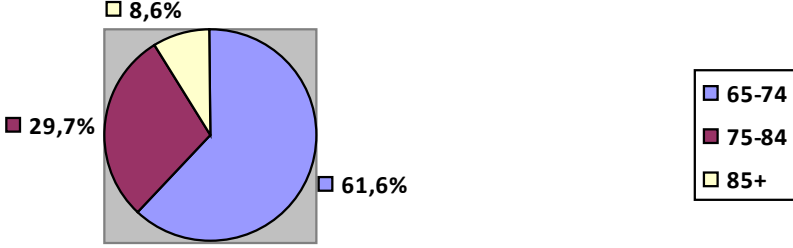
Birleşmiş Milletler'in yaptığı dünya nüfus tahminlerine göre 2022 yılında en yüksek yaşlı nüfus oranına sahip olan ülke %35,9 ile Monako olarak açıklanmıştır. Monako'nun ardından en yüksek yaşlı nüfus oranına sahip ülke olarak %29,9 ile Japonya, %24,1 ile de İtalya gelmektedir. Yaşlı nüfus oranının en düşük olduğu ülkeler ise sırasıyla; %1,5 ile Katar, %1,7 ile Uganda ve Zambiya, %1,8 ile de Birleşik Arap Emirlikleri'dir (TUIK, 2023) Almanya'nın yaşlı nüfus oranı 17,78 milyon iken Fransa'nın 13,16 milyon, İtalya'nın 13,76 milyon, İngiltere'nin ise 12,24 milyondur (UN, 2019).

TÜRKİYE'DE YAŞLI NÜFUS

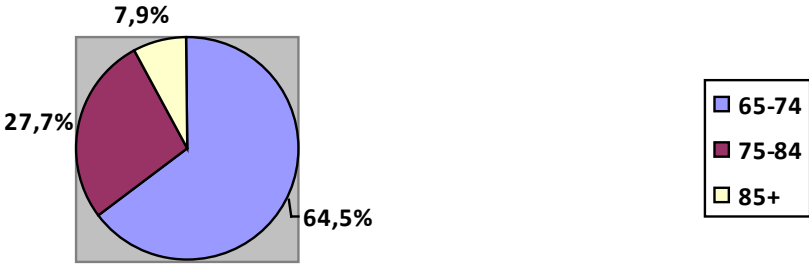
Ülkemiz açısından ele alındığında; toplam nüfus içinde yaşlıların oranı 2016 yılında %8,3, 2021 yılında ise %9,7'dir. 2021 yılında gerçekleştirilen araştırmada yaşlı nüfusta erkeklerin oranı %44,3, kadınların ise %55,7 olarak belirlenmiştir. (TUIK, 2022). 2022 yılı verilerine göre Türkiye'nin yaşlı nüfus oranının %9,9 ile dünyadaki yaşlı nüfus ortalamasının üzerinde olduğu belirtilmektedir (TUIK, 2023). Yapılan nüfus tahminlerine göre yaşlı nüfus oranı, 2025 yılı için %11, 2030 için %12,9, 2040 için %16,3 ve 2060 yılı için ise %22,6 olarak öngörülmüştür (TUIK, 2022).

65 ve daha yukarı yaştaki nüfus, 2017 yılında 6 milyon 895 bin 385 kişi iken son beş yılda %22,6 artarak 2022 yılında 8 milyon 451 bin 669 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2017 yılında %8,5 iken, 2022 yılında %9,9'a yükselmiştir. Yaşlı nüfusun 2022 yılında %44,4'ünü erkek nüfus, %55,6'sını kadın nüfus oluşturmaktadır.

Yaş Grubuna Göre Yaşlı Nüfus Oranı, 2017 (TUIK, 2022)

Yaş Grubuna Göre Yaşlı Nüfus Oranı, 2022 (TUIK, 2022)

Nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfus oranının 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı belirtilmektedir (TUIK, 2023).

YAŞLILIK DÖNEMİ FİZİKSEL SAĞLIK SORUNLARI

Yaşın ilerlemesi ile birlikte vücut fonksiyonları eskisi gibi iş göremez hale gelmekte ve kronik sağlık sorunlarında artış görülmektedir. Bu sorunlar yaşlı bireylerin günlük yaşam faaliyetlerini gerçekleştirmelerine engel olurken fonksiyon kayıpları ortaya çıkarmakta ve bireylerin bağımlı biçimde yaşamasına neden olmaktadır (Büyükcoşkun, 1990).

Yaşlılık dönemi kronik hastalıkların fazlaca yaşandığı, çoklu ilaç kullanımının (polifarmasi) olduğu bir dönemdir (Kumlin ve ark., 2020). Çoklu hastalıklar (komorbidite) yaşlılar için hastanede kalış süresi ve ölüm oranları bakımından bir risk oluşturmaktadır. Çoklu hastalığı bulunan yaşlılar sağlık hizmetlerini diğer gruplara göre daha fazla kullanmaktadırlar (Aslan ve ark., 2018). Dünya Sağlık Örgütü (2013) tarafından açıklanan

hastalık oranlarına göre ülkelerin ekonomik gelişmişliği ile hastalık oranları arasında bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Düşük ve orta gelire sahip ülkelerde yaşayan 60 yaş ve üstü kişilerde ilk sırada duyuşsal bozuklukların olduğu görölmektedir. Gelir seviyesi yüksek olan ölkelerde ise demans, osteoartrit ve diyabet gibi hastalıklar ilk sıralarda yer almaktadır (WHO, 2013).

Kas-İskelet Sistemi Hastalıkları

Osteoporoz: Osteoporoz, yaygınlığı nüfusun yaşlanması ile artan ve insanlarda en sık görölen kemik hastalığıdır. Osteoporozun doğal sonucu kırıklar olup bunlar arasında en yaygın olanı omurların kırılması, kalça ve bilek kırıklarıdır. Kalça kırıkları 1 yıl içinde %8,4-36 oranlarında yaşlı ölümleri ile ilişkili bulunmuştur (Pai, 2017). İlk kalça kırığı olan hastalarda ikinci kalça kırığı riski belirgin şekilde yüksektir. Bununla birlikte, kırıklar arasındaki süre, sonraki kırık riskini azaltmayı amaçlayan müdahalelerin etkili olması için genellikle yeterli görünmektedir (Rizzoli ve ark., 2009). Osteoporozda kemik oluşumu ve kemik erimesi arasında ikincisi lehine bir dengesizlik vardır. Menopoza geçiş dönemi ile başlar ve sonrasında yoğunlaşır. Osteoporozun ortaya çıkmasında; genetik faktörler, beslenme, fiziksel aktivite ve genel sağlık durumu önemli bir rol oynar (Pai, 2017). Kadınlarda erkeklere oranla iki kat fazla görölmektedir (Gökçe Kutsal ve Bal 2004)

Artirit: Her yaş grubunda görölebilen ancak 65 yaşın üzerindeki kişilerde çok sık rastlanılan kronik bir hastalık olarak kabul edilmektedir. Artirit tek bir hastalığı tanımlamakta olmayıp, eklemler ve bağ dokusu ile ilgili osteoartrit, romatoid artirit, fibromiyalji, lupus, gut, bursit gibi bir çok hastalığı kapsamaktadır (Karadakovan, 2005). İleri yaş, ailede hastalık öyküsü, sigara kullanımı ve kadın cinsiyeti hastalığın görölme sıklığı ile ilişkilidir (Wasserman, 2011).

Endokrin Sistem Hastalıkları

Endokrin sistem bir kontrol ve düzenleme sistemi olup vücudun üç temel fonksiyonu ile ilişkilidir. Bu fonksiyonlar;

- Vücut sıvılarındaki kimyasal maddelerin konsantrasyonunun ve protein-lipit-karbonhidrat metabolizmasının düzenlenmesi
- Vücudun strese karşı koymasına yardımcı olunması
- Seksüel gelişim ve üremeyi içine alan büyüme ve gelişmenin düzenlenmesidir (Samancıoğlu, 2017)

Diabetes Mellitus (DM): Dünya'daki insan sayısının artışına, toplumların yaşlanmasına, obezite ve fiziksel aktivitesi az bir yaşam tarzının çoğalmasına bağlı olarak yaygınlığı artan, uygun tedavi uygulanmadığında morbidite ve mortalite artışına sebep olan diyabet tipidir. Temelinde insülin salınımı bozulur. İnsülin hormonunun yokluğu, yetersizliği yada eksikliği nedeniyle kanda glukoz oranının artmasıyla ortaya çıkan, karbonhidrat, yağ ve protein metabolizmalarındaki anomaliler ile yakından ilişkili bir hastalıktır (Samancıoğlu, 2017). Kronik hiperglisemi özellikle kalp, kan damarları, gözler, böbrekler ve sinirler gibi çeşitli organların hasar görmesine ve çalışmamasına neden olur (Chentli ve ark., 2015).

Yaşlanma ile glikoz toleransının giderek azalmasına yatkınlığı bulunan kişilerde Diabetes Mellitus gelişimine neden olmaktadır. Glikoz toleransındaki bozulma 65-74 yaş grubunda % 22.8 düzeyinde görülmektedir (Karadakovan, 2005). Caspersen ve arkadaşlarına göre ABD'de diyabetin 10.9 milyon Amerikalıyı etkilediği ve bu oranın 2050 yılına kadar 26.7 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir (Chentli ve ark., 2015).

Kardiyovasküler Sistem Hastalıkları

Hipertansiyon: Hipertansiyon özellikle yaşlılarda kardiyovasküler morbidite ve mortalite açısından önemli bir risk faktörüdür. Özellikle 65 yaşından sonra kadınlarda erkeklere oranla daha sık görülür. Kadınlarda yaş ilerledikçe hipertansiyonun şiddeti belirgin bir şekilde artış gösterir (Lionakis ve ark., 2012). Yaşlılarda, yaşlanmayla birlikte arter duvarında meydana gelen yapısal değişikliklerin neden olduğu arteriyel sertlik nedeniyle sistolik kan basıncı artar. Öte yandan 60 yaş ve üzeri kişilerde diastolik kan basıncı değişmeden kalır veya düşer. Hipertansiyon ve yüksek nabız basıncı bu nedenle yaygındır ve çok yaşlılarda felç, koroner kalp hastalığı ve tüm nedenlere bağlı ölümler için önemli risk faktörleridir (Del Giudice ve ark., 2010).

Koroner Arter Hastalıkları: Bu hastalıklar koroner arter kan akımının genellikle daralması veya tıkanması gibi miyokardın beslenmesini bozan çeşitli faktörlerin oluşturduğu bir durumdur. Risk faktörleri; hipertansiyon, hiperkolesterol, diyabet, sedanter hayat tarzı, obezite ve sigara kullanımı olarak sıralanabilir. Özellikle erkeklerde 45 yaş üzerinde daha sık görülürken kadınlarda ise 55 üzeri yaşlarda sıklık artmaktadır (Sevinç, 2017).

İmmün Sistem Hastalıkları

Enfeksiyon hastalıkları: Bağışıklık sistemindeki “bağışıklık yaşlanması” olarak adlandırılan değişiklikler, yaşlıların enfeksiyon hastalıkları

ile mücadele yeteneğinin azalmasına neden olur. Bulaşıcı hastalıklar nedeniyle hastaneye yatış ve ölüm oranları 85 yaş üstü kişiler arasında en yüksektir (Htwe ve ark., 2007).

Yaşlılarda en sık görülen enfeksiyon hastalıkları şunlardır;

- Zatürre
- Viral (grip)
- İdrar yolu enfeksiyonları
- Sepsis
- Deri ve yumuşak doku enfeksiyonları
- Karın içi enfeksiyonlar
- Kolesistit
- Divertikülit
- Varisella zoster virüsü (zona) (Bender, 2003).

Kanserler

Kanser; hücre bölünme ve gelişimini kontrol eden genlerin zarar görmesi ile ortaya çıkan ciddi ve kompleks bir hastalıktır (Ovalı, 2017). Kanserlerin ortaya çıkmasında yaşın ilerlemesi önemli bir etkidir. Birçok kanser tipinin yaşla birlikte sıklığı artmaktadır. 65 yaş üstü kişilerde kanser görülme sıklığı 10 kat daha fazladır. 65 yaş üzeri bireylerde kansere bağlı ölümler daha çok prostat, mesane, kolon, rahim, pankreas, mide, rektum ve akciğer kanserleri ile ilişkilidir (Berger ve ark., 2006). Kanser 65 yaş üzeri yaşlılarda kardiyovasküler sistem hastalıklarına bağlı ölümlerin ardından ikinci sırada gelmektedir. (Karadakovan, 2005).

Kanserojen maddelere uzun süre maruz kalmak, DNA hasarı birikimi, tümör baskılayıcı gen kusurları, hücresel onarım mekanizmalarının bozulması, onkogenik aktivasyon ve zayıflama yaşlı bireylerde kanser görülme sıklığının nedenleri arasında gösterilmektedir (Cinar ve Tas, 2015).

YAŞLILIK DÖNEMİ RUHSAL SAĞLIK SORUNLARI

Birçok ruh sağlığı sorunu tüm yaş gruplarını kapsamına rağmen yaşlı bireylerin yaşamları üzerinde olumsuz etkilere sahip bir dizi sorun bulunmaktadır. Emeklilik dönemi insanların ruh sağlıklarını ve iyi oluşlarını etkileyen önemli bir dönemdir. Daha ileri yaş gruplarında yaşanan kayıp hissi; yakın arkadaş kaybı, fonksiyonel yeterliliklerin kaybı ve bağımsızlığın kaybedilmesi endişesi yoluyla giderek kronik hale gelebilir.

Yapılan çalışmalara göre yaşlı bireylerin ruh sağlığını etkileyen temel faktörler olarak;

- Emeklilik
- Ayrımcılık
- İlişkilerin olmaması durumu
- Fiziksel sağlığın bozulması
- Çevre değişikliği
- Gelir kaybı
- Kayıpların yaşanması
- Yalnızlık
- Sosyal izolasyon
- Büyükanne/büyükbabalık
- Bilişsel gerileme
- Ölüm korkusu, sıralanmıştır (Bektaş Aydın, 2015).

Epidemiyolojik çalışmalar, fiziksel hastalıkların varlığıyla birlikte anksiyeteye bağlı bozukluklar, demans, depresyona bağlı fonksiyonel hastalıklar gibi ruhsal hastalık sorunlarının yaşlı nüfus arasında bir endişe kaynağı haline geldiğini belirtmektedir (Liu ve ark., 2022).

Depresyon

DSÖ, neden olduğu ciddi engellilik nedeniyle, depresyonu, kardiyovasküler hastalıklar ve kötü huylu tümörlerle birlikte 21. yüzyılın üç büyük hastalığından biri olarak sıralamaktadır (Liu ve ark., 2022). Yapılan çalışmalarda yaşlılarda depresyon görülme oranlarının ülkelere göre değiştiği ve genel olarak %7.2 ile %50.9 arasında olduğu belirtilmiştir (Yakar ve ark., 2021). Yaşlılık döneminde yaşanan sağlık sorunlarına ilave olarak; değersizlik algısı, çaresizlik duygusu, kararsızlık ve geçmişte yapılan veya yapılamayanlara dönük pişmanlıkların artması bireyin depresyon ve umutsuzluk yaşamasında önemli etkenler olabilmektedir (Bekircan ve Okanlı, 2023). Bu yaşlarda yaklaşan ölüm düşüncesiyle beraber geçmişe dönük hesaplaşmalar yapan yaşlı birey, yaşamının yeterince iyi ve mutlu yaşamadığını düşünüyorsa ve geçmişteki hesaplaşmaları ile birlikte pişmanlıkları daha fazla ise ortaya çıkan umutsuzluk duygusu bireyi intihara dahi yöneltebilmektedir (Bilgili, 2016).

Yaşlı hastalardaki depresyon belirtileri sıklıkla fiziksel hastalıkların neden olduğu rahatsızlıklarla karıştırıldığından, yaşlılarda depresyon ge-

nellikle erken dönemlerde teşhis edilememektedir. Çoğu çalışma, depresyonun yaşla birlikte artma eğiliminde olduğunu, aileleriyle birlikte yaşayanlar ve daha az eğitilmiş olanlar arasında daha sık görüldüğünü ortaya koymuştur (Liu ve ark., 2022).

Demans da daha erken dönemlerde kendini depresyonla gösterebilir. Demans görülen hastalarda depresif bulguların görülme oranı %87'dir. Ayrıca depresyon bilişsel fonksiyonlarda kayıplara sebep olabildiği için demansla karıştırılabilir (Şahin, 2017).

Demans

Demans, beyindeki herhangi bir hasardan meydana gelen ve zamanla ilerleyen bir bozukluk olup bireyin yaşından beklenen beyin fonksiyonlarını yerine getirememesi durumudur. Demanslı bir insanda; düşünme, mukayese yapma, mantık yürütme, yer ve zaman mefrumu, okuduğunu anlama, konuşma ve günlük faaliyetleri yerine getirme gibi fonksiyonlarda hatalar görülür. Bilişsel ve motor becerilerdeki bu bozulmalar zamanla bireyin günlük yaşam faaliyetlerini gerçekleştirmesini imkansız hale getirir. Hastalığın görülme sıklığı yaşla birlikte artmaktadır. 80'li yaşlarında bulunan her iki yaşlıdan birinde demans görülmektedir. Özellikle Alzheimer hastalığı yılda 100.000'den fazla ölüme neden olmaktadır (Yağcı, 2023).

Depans tiplerine bakılacak olursa;

- Alzheimer Tip Demans,
- Vasküler Demans,
- Frontotemporal Demans,
- Lewy Cisimcikli Demans,
- Multi-İnfarakt Demansve Huntington Hastalığı

olarak 6 tip demans hastalığı olduğu görülmektedir (Gönen, 2010)

YAŞLILIK DÖNEMİ SOSYAL SORUNLARI

Yalnızlık

Yalnızlık; sosyal ilişki ağlarının kişinin olmasını istediğinden nicelik ve nitelik olarak daha az olarak algılanmasına bağlı yaşanan bir duyguyu tanımlamaktadır. Kişinin bireysel olarak yaşadığı sosyal yoksunluğa gösterdiği duygusal bir tepkidir (Kapıkıran ve Kapıkıran, 2016).

Yalnızlık, çocukluk, gençlik, yetişkinlik gibi yaşam dönemlerinin tümünde ortaya çıkabilen bir durum olmakla birlikte daha ileri yaşlarda

görülen yalnızlık durumunun yaşlılık dönemine ait diğer sorunlarla da doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Yaşlılık döneminde yalnızlığı etkileyen bazı faktörlerden bulunmaktadır. Bu önemli faktörlerden biri; sağlık sorunlarıdır. Yaşlanma süreci boyunca insanlarda yaşanan fiziksel, duygusal ve ruhsal değişimler çeşitli sağlık sorunlarına neden olabilmektedir (Kalınkara, 2016). Küresel olarak yaşlıların %50 kadarı yalnızlık riski altındadır ve üçte biri ileriki yıllarda yalnızlık yaşayacaktır (Liu ve ark., 2022)

Uzun yıllar süren çalışma yaşamının sonlanmasıyla birlikte girilen emeklilik dönemi yaşlı bireylerin toplumdan kendilerini soyutlayarak sosyal izolasyon yaşamalarına ve yalnızlaşmalarına neden olmaktadır. Çünkü çalışma yaşamında olmak bireylerin sadece gelir elde ederek ekonomik anlamda yaşamını sürdürmenin yanı sıra sosyalleşmeye de etki etmektedir. O nedenle emeklilik ile birlikte çalışma yaşamının sonlanması hem rol ve statüde değişikliğe hem de yalnızlığa sebep olabilmektedir (Russel ve ark., 2012).

Eşleri ölmüş, evlenmemiş yada boşanmış olan yaşlılar, eşleri ile birlikte yaşayan yaşlılara göre daha çok yalnızlık yaşamaktadırlar (Kapıkıran ve Kapıkıran, 2016). Giderek artan yaşlı nüfus arasında kadınlar eşlerinden daha çok yalnız yaşamaktadırlar (Victor ve ark., 2000). Çocuk sayısı da yaşlı yalnızlığını etkileyen bir diğer faktördür. Çocuğu olmayan yaşlılar kendilerini çocuğu olan yaşlılara göre daha yalnız hissettiklerini bildirmektedirler. Ayrıca çocuk sayısı azaldıkça yalnızlık artmakla birlikte çok çocuklu ailelerde ise çocuklarla kurulan yetersiz ilişkiler ileri yaşlardaki bireylerin kendilerini yalnız algılamalarına yol açmaktadır (Kapıkıran ve Kapıkıran, 2016).

Yoksulluk

Yaşlı nüfusun karşılaştığı sorunlardan bir diğer önemlisi; aktif çalışma yaşamına göre yoksun kalınan gelir ve bununla birlikte yaşanan yoksulluk durumudur. Yaşlı nüfus yoksulluktan etkilenen en önemli risk grupları arasına girmektedir. Yaşlı yoksulluğunun nedeni bireylerin gösterdikleri kişisel sorumluluk ve özellikleri ile finansal kararların ortaya koyduğu bir durum olarak değerlendirilebilir (Karadeniz ve Öztepe, 2013). Yaşlılık döneminde özellikle gelirin azalması; rol ve statü kaybına yol açmaktadır. Bununla birlikte zihinsel ve fiziksel gerileme, tüketicilik rolünün artması, sosyal statüde değişme, sosyal desteğin azalması, sağlık sorunları gibi problemler ile bu dönemde ortaya çıkan kayıpların yaşanması yoksulluğa neden olmaktadır (Günay ve ark, 2016)

Yaşlı yoksulluğunun önemli bir nedeni de; yaşlıların geliri azalırken, sağlık harcamalarındaki artışa bağlı olarak tüketim harcamalarının artmasıdır. Sağlık dışı ürün ve hizmetlerin kullanımı, sağlık hizmetlerinden ya-

rarlanmaya erişimi azaltır ve bu sebeple de pek çok yaşlı tıbbi yoksulluğa maruz kalmaktadır (Srivastava ve Mohanty, 2012).

Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma kavramı; bireylerin ve grupların toplumsal ilişkilerden ve kurumlardan uzaklaştığı, normal ilişkilere ve faaliyetlere katkı sağlamadığı, günlük yaşamın sosyal, ekonomik, politik veya kültürel bileşenlerinin farklı unsurlarından olan kaynaklara, mallara, hizmetlere ve haklara erişimde zorlandığı çok boyutlu ve dinamik bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Karakaya ve Işıkhana, 2023). Sosyal dışlanma sağlığın önemli bir sosyal belirleyicisidir. Yaşlılık döneminde ortaya çıkan riskler ve değişiklikler sosyal dışlanma sürecinin hızlanmasına katkı sağlayabilirler. Bu riskler çok boyutludur. Yaşın artması ile birlikte insanlar fiziksel ve bilişsel gerilemeler yaşayabilir, hastalıklara yakalanma riskleri artabilir, emeklilik nedeniyle ekonomik kayıplar yaşayabilirken tüm hayatları boyunca biriktirdikleri sosyal sermayeleri aşınabilir ya da yakınlarını kaybederek daha izole bir yaşam sürdürebilirler (Yaylagül ve ark., 2021).

Sosyal dışlanma ekonomik olarak çoğunlukla yoksullukla ilişkilidir. Sosyal olarak ise; bireylerin ailesi, çevresi, akrabaları, komşuları ve toplumla olan ilişkilerini ifade etmektedir (Yarbuğ, 2019).

Yaşlı İhmal ve İstismarı

Yaşlı istismarı; Uluslararası Yaşlı İstismarının Önlenmesi Kuruluşu ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Toronto Deklarasyonu tarafından “Güven beklentisi olan herhangi bir ilişkide yaşlıya zarar veren veya strese sokan tek ya da tekrarlayan uygunsuz davranışlarda bulunması” olarak tanımlanmaktadır (Özmete, 2016; WHO, 2002). Günümüzde yaşlı nüfusun hızla artması, doğumda beklenen yaşam süresinin uzaması, sosyal güvenlik ve destek sistemlerinin yeterince olmaması, ekonomik durumun kötüleşmesi ve toplumsal düşünce kalıplarına bağlı olarak yaşlı istismarı da artmaktadır (Akdemir, Görgülü & Çınar, 2008).

Yaşlı istismarı ile ilgili ülkeden ülkeye farklı tanımlar olmakla birlikte kapsamı konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Buna göre;

- Tek veya tekrarlanan bir eylem olması
- Bir güven ilişkisi içerisinde meydana gelmesi
- Yaşlı kişiye zarar ve sıkıntı veren bir durum olmasının (Centers for Disease Control and Prevention, 2016)

Yaşlının istismar ve ihmal edilmesine neden olan sosyo-demografik faktörler (Levine, 2003)

- Ayrılık, boşanma, düşük ekonomik durum gibi aile içi stres faktörleri
- Yaşlı ayrımcılığı da dahil olmak üzere geleneksel yaş rollerinin öneminin azalması ve yaşlılara saygı kaybı
- Yaşam beklentisinin artması
- Sağlık alanındaki gelişmeler nedeniyle insan ömrünün uzaması

Yaşlı istismarı 5 ana kategoride incelenmektedir;

İhmal: Bilerek veya bilmeyerek yaşlı bireyden yiyecek, içecek, ilaç, tıbbi cihaz gibi ihtiyaçların esirgenerek bakım vermedeki sorumlulukların yerine getirilmemesi, yaşlıya fiziksel, duygusal acı veya sıkıntı vermektir. Yeme-içme, ısınma, kişisel bakım gibi ihtiyaçların yerine getirilmemesi, duygusal-sosyal uyarının verilmemesi, uzun süre yalnız kalması yaşlı ihmali içeren davranışlardır (Beşer, 2016).

Fiziksel istismar: Yaşlının kasıtlı olarak fiziksel güç kullanılması sonucunda hastalık, ağrı, acı, yaralanma, fonksiyonel bozukluk, sıkıntı veya ölüm yaşaması durumudur. Vurma, tekmeleme, itme, tokat atma ve yakma gibi eylemleri içerir (Centers for Disease Control and Prevention, 2023).

Duygusal veya psikolojik istismar: Yaşlı bir yetişkinde ıstırap, zihinsel acı, korku veya sıkıntı yaratan sözlü veya sözsüz davranışlardır. Örnekler arasında aşağılama veya saygısızlık, sözlü ve sözlü olmayan tehditler, taciz ve kişilerarası izolasyon yer alır (Centers for Disease Control and Prevention, 2023). Sık rastlanılan psikolojik istismar tiplerinden biri de; yaşlıyı fiziksel yada mental bir durum gerektirmemesine rağmen huzurevine yerleştirmek ile tehdit etmektir (Beşer, 2016).

Cinsel istismar: Yaşlı bir yetişkinle her türlü zorla veya istenmeyen cinsel etkileşimi içerir. Temaslı gerçekleşebildiği gibi temassız eylemleri de içerebilir (Centers for Disease Control and Prevention, 2023). İsteği dışında dokunma, tecavüz, zorla soyuma, açık şekilde cinsel içerikli fotoğraflarının çekilmesi gibi davranışlar örnek olarak verilebilir (Beşer, 2016).

Ekonomik istismar: Bir yaşlının rızası olmadan parasının, eşyalarının, mal ve mülklerinin veya varlıklarının yaşlı yetişkin dışındaki birinin yararına yasa dışı, izinsiz veya uygunsuz kullanılmasıdır (Centers for Disease Control and Prevention, 2023).

Yaşlı istismarı psikolojik hasara, ekonomik kayıplara ve ölüm dahil fiziksel hasarlara yol açabilmekte olup yaşlı istismarı mağdurları kurban

olmayanlara göre üç kat daha fazla ölüm oranıyla karşılaşmaktadır (Storey, 2020).

SONUÇ

Daha uzun bir yaşam, yalnızca yaşlılar ve onların aileleri için değil, aynı zamanda bir bütün olarak toplum için de birtakım fırsat ve sorunları da beraberinde getirmektedir. Yaşlı insanlar ayrıca ailelerine ve topluma birçok yönden katkıda bulunmaktadır. Ancak bu fırsatların ve katkıların kapsamı büyük ölçüde tek bir faktöre bağlı olup bu faktör de; sağlıktır. Yaşlı insanların sağlığındaki bazı farklılıklar genetik olsa da pek çoğu, insanların evleri, mahalleleri ve toplulukları dahil olmak üzere fiziksel ve sosyal çevrelerinin yanı sıra cinsiyet, etnik köken veya sosyo-ekonomik statü gibi kişisel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. İnsanların çocukken, hatta anne karnında fetüs olarak yaşadıkları ortamlar, kişisel özellikleriyle birleştiğinde, onların yaşlanması üzerinde uzun vadeli etkiler yaratır (WHO, 2022).

Sonuç olarak ülkemizde ve dünyada ortalama yaşam süresinin uzamasına bağlı olarak yaşlı sayısı da günden güne artmaktadır. Yaşlılık ile birlikte başta kronik hastalıklar olmak üzere sağlık sorunları, tedavi ve artan sağlık maliyetleri, bakım sorunları gündeme gelmektedir. Bu nedenle yaşlı bireyler sağlık hizmetlerinin planlanmasında öncelikli grup olarak ele alınmalı, evde bakım ve özellikle sosyal hizmetlerin kapsamı genişletilmelidir. Yaşlı bakımından sorumlu aileler için destekleyici yardımlar yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akdemir, N., Görgülü, Ü. & Çınar, F.İ. (2008). Yaşlı istismarı ve ihmali. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 15(1), 68-75.
- Aslan, D., Koç, E. & Çolaklar, M. (2018). Yaşlıların sağlık/hastalık durumlarının toplum sağlığı açısından değerlendirilmesi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 29-48.
- Bekircan, E., & Okanlı, A. (2023). Yaşlı bireylerde depresyon ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 16(1), 16-22.
- Bektaş Aydın, H. (2015). Yaşlı bireyler için ruh sağlığı konuları. *Yaşlı bakımı hemşireliği* içinde (Ed., Karadakovan, A) (syf, 251-272) Nobel Yayınevi: Ankara.
- Bender, B.S. (2003). Infectious disease risk in the elderly. *Immunology and Allergy Clinics*, 23(1), 57-64.
- Berger, N. A., Savvides, P., Koroukian, S. M., Kahana, E. F., Deimling, G. T., Rose, J. H., ... & Miller, R. H. (2006). Cancer in the elderly. *Transactions of the American Clinical and Climatological Association*, 117, 147.
- Beşer, A. (2016). Yaşlı istismarı ve ihmali. *Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2* içinde (Editör, Kalınkara, V) (syf. 197-212) Nobel: Ankara.
- Bilgili, N. (2016). Yaşlılık döneminde umut. N. *Pozitif Psikoloji Bağlamında Umut* içinde (Ed., Bilgili N). (s.128-135). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Büyükcoşkun, A. (1990). Bireylerin Sorunları ve Bakım Gereksinmelerinin Saptanması, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Centers for Disease Control and Prevention (2023). Fast facts: Preventing elder abuse. <https://www.cdc.gov/violenceprevention/elderabuse/fastfact.html#:~:text=Examples%20include%20humiliation%20or%20disrespect,hygiene%2C%20and%20essential%20medical%20care>.
- Centers for Disease Control and Prevention (2016). Elder abuse surveillance: Uniform definitions and recommended core data elements, version 1.0. https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/ea_book_revised_2016.pdf.
- Ceylan, H. (2015). Yaşlılık ve refah devleti. (syf. 223-225) İstanbul: Açılım Kitap Yayınları,
- Chentli, F., Azzoug, S. & Mahgoun S. (2015). Diabetes mellitus in elderly. *Indian J Endocrinol Metab*. 19(6),744-52.
- Cinar, D., & Tas, D. (2015). Cancer in the elderly. *Northern clinics of Istanbul*, 2(1), 73.
- Del Giudice, A., Pompa, G., & Aucella, F. (2010). Hypertension in the elderly. *Journal of Nephrology*, 23, 61-71.

- Gökçe Kutsal Y, Bal S (2004). Yaşlılık ve kadın sağlığı. https://huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/yaslilik_ve_kadin_sagligi.pdf (20.11.2023)
- Gönen, S. (2010), Hastanede yatan yaşlı bireylerde demansla ilişkili olabilecek işlevsel-bilişsel bozukluk sıklığının incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Güler, Ç., Akın, L., Akın, A., Akşit, B., Akgün, S. & Altıntaş, KH., et al. (2015). Halk Sağlığı Temel Bilgiler 3: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Günay, G., Aydiner Boylu, A., Şahin, H., Aksoy, A. & Oğuz, A. (2016). Yoksulluk ve yaşlılık. *Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2* içinde (Editör, Kalıncara, V) (syf. 165-196) Nobel: Ankara.
- Habletmitoğlu, Ş. & Özmete, E. (2010). Yaşlı Refahı Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet, Ankara, Kilit Yayınları.
- Htwe, T. H., Mushtaq, A., Robinson, S. B., Rosher, R. B., & Khardori, N. (2007). Infection in the elderly. *Infectious disease clinics of North America*, 21(3), 711-743.
- Kalıncara, V. (2011). Temel Gerontoloji yaşlılık bilimi. I. Baskı. Nobel Yayıncılık, Yayın No.: 145, Ankara.
- Kapıkıran, Ş. & Kapıkıran, N.A. (2016). Yaşlılık ve yalnızlık. Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2 içinde (Editör, Kalıncara, V) (syf. 79-104) Nobel: Ankara
- Karadakovan, A. (2005). Yaşlılarda sağlık sorunları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 21 (2), 169-179
- Karadakovan A. (2014). Yaşlı sağlığı ve bakım. Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.
- Karadeniz, O., Öztepe, N. (2013). Türkiye’de yaşlı yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum*, 3:77-102
- Karakaya, C. & Işıkhana, V. (2023). Yaşlı bireylerin sosyal dışlanma durumlarının ve sosyal problem çözme becerilerinin değerlendirilmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 21, 89-109.
- Kaya, M.D. & Aydın, N. (2003). Yaşlılarda bilişsel yıkım ve yaşam kalitesi arasındaki ilişki. II Ulusal Yaşlılık Kongresi, ss. 316-320, 9-12 Nisan, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Khan, S.S., Singer, B.D. & Vaughan, D.E. (2017). Molecular and physiological manifestations and measurement of aging in humans. *Aging cell*. 16(4):624-33.
- Kim, JH. (2020). Fall experience and cognitive function in middle aged and elderly population. *Medicine*, 99(18), 1-8
- Kumlin, M., Berg, G. V., Kvigne, K., & Hellesø, R. (2020). Elderly patients with complex health problems in the care trajectory: a qualitative case study. *BMC Health Service Research*, 20, 1-10.

- Levine, J. M. (2003). Elder neglect and abuse. *Geriatrics*, 58(10), 37-44.
- Lionakis, N., Mendrinos, D., Sanidas, E., Favatas, G., & Georgopoulou, M. (2012). Hypertension in the elderly. *World Journal of Cardiology*, 4(5), 135.
- Liu, C. C., Lin, Y. T., Cheng, K. C., Pan, H. H., & Chiou, C. P. (2022). Predictors of depression level among community-dwelling elderly persons. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(15), 9414.
- Orimo, H., Ito, H., Suzuki, T., Araki, A., Hosoi, T., & Sawabe, M. (2006). Re-viewing the definition of “elderly”. *Geriatrics & Gerontology International*, 6(3), 149-158.
- Ovalı, Ö. (2017). Onkolojik sorunlar ve hemşirelik yönetimi. *Temel iç hastalıkları hemşireliği ve farklı boyutlarıyla kronik hastalıklar içinde* (Edt. Ovayolu, N., Ovayolu, Ö)(syf., 287-301). Nobel Tıp Kitabevi: Ankara.
- Özmete, E. (2016). Hwalek-Sengtoock yaşlı istismarı tarama testi: Türkçeye uyar-lama çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(Ek.1), 45-52.
- Pai, M. V. (2017). Osteoporosis prevention and management. *The Journal of Obs-tetrics and Gynecology of India*, 67, 237-242.
- Rizzoli, R., Bruyère, O., Cannata-Andia, J. B., Devogelaer, J. P., Lyritis, G., Rin-ge, J. D., ... & Reginster, J. Y. (2009). Management of osteoporosis in the elderly. *Current Medical Research and Opinion*, 25(10), 2373-2387.
- Russell, D. W., Cutrona, C. E., McRae, C., & Gomez, M. (2012). Is loneliness the same as being alone? *The Journal of Psychology*, 146(1-2), 7-22.
- Samancıoğlu, S. (2017). Endokrin sistem hastalıkları ve hemşirelik yönetimi. *Temel iç hastalıkları hemşireliği ve farklı boyutlarıyla kronik hastalıklar içinde* (Edt. Ovayolu, N. Ovayolu, Ö)(syf., 190-201). Nobel Tıp Kitabevi: Ankara.
- Sevinç, S. (2017). Kardiyovasküler sistem hastalıkları ve hemşirelik yönetimi. *Temel iç hastalıkları hemşireliği ve farklı boyutlarıyla kronik hastalıklar içinde* (Edt. Ovayolu, N., Ovayolu, Ö)(syf., 114-147). Nobel Tıp Kitabevi: Ankara.
- Srivastava, A., & Mohanty, S. K. (2012). Poverty among elderly in India. *Social Indicators Research*, 109, 493-514.
- Storey, J. E. (2020). Risk factors for elder abuse and neglect: A review of the lite-rature. *Aggression and Violent Behavior*, 50, 101339.
- Şahin, S. (2017). Geriatri ve yaşlılıkta sağlık. *Gerontoloji 1*. Cilt içinde (Tufan, İ., Durak, M) (syf. 181-196). Ankara:Nobel Yayıncılık.
- TDK (2023). Yaşlı. <https://sozluk.gov.tr/> (15.11.2023)
- TUIK (2023). Dünya nüfus günü, 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=-Dunya-Nufus-Gunu-2023-49688> (11.10.2023).

- TUIK (2022). İstatistiklerle yaşlılar, 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Ya%C5%9F1%C4%B1lar-2022-49667&dil=1>(15.11.2023)
- UN (2013). United nations, department of economic and social affairs, population division. World population aging 2013. <http://www.un.org/> (05.11.2023)
- UN (2019). World Population Ageing 2019: Highlights. <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf> (20.11.2023)
- Russell, C (2007). What do older women and men want? Gender differences in the lived experience of ageing, *Current Sociology*, 55(2), 173-192
- Victor, C., Scambler, S., Bond, J. & Bowling, A. (2000). Being alone in later life: loneliness, social isolation and living alone. *Reviews in Clinical Gerontology* 10, 407-417.
- Wasserman, A. M. (2011). Diagnosis and management of rheumatoid arthritis. *American Family Physician*, 84(11), 1245-1252.
- WHO (2022). Ageing and health. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health> (10.11.2023)
- WHO (2021). Life expectancy at birth (years) 2021. [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/lifeexpectancy-at-birth-\(years\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/lifeexpectancy-at-birth-(years)). (13.09.2022)
- WHO. (1999). The World health report 1999. <https://apps.who.int/iris/handle/> (13.11.2023)
- WHO, (2013). Global Health Estimates 2013: Deaths by Cause, Age, Sex and Regional Grouping, 2000-2012. Geneva: World Health Organization. (10.11.2023)
- WHO. (2002). The Toronto declaration on the global prevention of elderabuse. Geneva, World Health Organization, University of Toronto, Ryerson University, INPEA, p.1-4.(15.11.2023)
- Yağcı, İ. (2023). Demans ve yaşlılıkta fiziksel aktivite. *Spor Bilimlerinde Yenilikçi Çalışmalar*, 173–183. <https://doi.org/10.59287/spbyc.451>
- Yakar, B., Olğun, E., Karakas, S., Önalın, E. & Pirincci, E. (2021). Prevalence of geriatric depression and associated factors among elderly people in family medicine clinic. *Ankara Med J.* 21(4), 605–18.
- Yarbuğ, B. (2019). Yaşlıların sosyal dışlanması: Sakarya / Adapazarı İlçesi örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Yaylagül, N., Barlın, H. & Kırışık, H. (2021). Yaşlılıkta sosyal dışlanma araştırmaları: Bir içerik analizi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*,17, 197-213.
- Yerli G. (2017). Yaşlılık Dönemi Özellikleri ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler. *Journal of International Social Research*, 10(52), 1278-1287

BÖLÜM 2

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TEMEL AFET BİLİNCİ VE FARKINDALIKLARI DÜZEYİNİN İNCELENMESİ

Şenol YAVUZ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi Şenol YAVUZ, Hitit Üniversitesi, Osmancık Ömer Derindere MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, ORCID: 0000-0001-6261-9296

1. GİRİŞ

Afet bilinci, bireylerin ve toplumların doğal veya insan kaynaklı afetlere karşı bilgi sahibi olması, bu afetlerle nasıl başa çıkabileceklerini anlaması ve gerekli önlemleri alabilmesi anlamına gelir. Bu kavram, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir koruma ve hazırlık stratejisidir. Afet bilinci, afetlerin etkilerini azaltmak ve afet sonrası toparlanma sürecini hızlandırmak için kritik bir rol oynar (Kurtuluş & Toprak, 2011).

1.1. Afet Bilincinin Önemi

- 1. Risklerin Azaltılması:** Afet bilinci, kişilerin ve toplulukların afet risklerini anlamalarına ve bu risklere karşı önlemler almalarına yardımcı olur. Bu, afetlerin etkilerini azaltarak daha güvenli yaşam alanları sağlar (Acar & Yalçın, 2020).
- 2. Hazırlık ve Müdahale:** Afetlere hazırlıklı olmak, hızlı ve etkili müdahale yeteneğini artırır. Bilinçli bireyler ve topluluklar, acil durum planları yaparak, ilk yardım bilgilerini öğrenerek ve uygun malzemeleri temin ederek bu sürece katkıda bulunurlar (Çelik, 2018).
- 3. Toplum Dayanıklılığı:** Afet bilinci, toplumsal dayanıklılığı artırır. Bilinçli topluluklar, afetlere karşı daha dayanıklı hale gelir ve afet sonrası iyileşme süreçleri daha hızlı ve etkili olabilir (Türk, 2019).
- 4. Eğitim ve Bilgilendirme:** Afet bilincinin artırılması, eğitim ve bilgilendirme faaliyetlerinin bir parçası olarak yürütülür. Bu tür faaliyetler, toplumun geniş kesimlerine afetler hakkında bilgi verir ve riskleri nasıl azaltabileceklerini öğretir (Kaya, 2015).

Afet bilinci, bireylerin ve toplumların doğal veya insan kaynaklı afetlere karşı bilgi sahibi olması, bu afetlerle nasıl başa çıkabileceklerini anlaması ve gerekli önlemleri alabilmesi anlamına gelir. Bu kavram, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir koruma ve hazırlık stratejisidir. Afet bilinci, afetlerin etkilerini azaltmak ve afet sonrası toparlanma sürecini hızlandırmak için kritik bir rol oynar (Türk, 2019; Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, 2021).

1.2. İstatistiksel Bilgiler

- 1. Afet Bilinci ve Hazırlık:** Dünya genelinde yapılan çeşitli araştırmalara göre, afet bilinci ve hazırlığı artıran eğitim programları, afetlere karşı hazırlıklı olma oranını %30-40 oranında artırabilir (Smith, 2020).

- Afetlerin Ekonomik Maliyeti:** Dünya Bankası'nın verilerine göre, afetlere hazırlıklı olmanın, afetlerin ekonomik maliyetlerini %20-50 oranında azaltabileceği öngörülmektedir (World Bank, 2021).
- Eğitim ve Müdahale:** Afet bilinci eğitimine katılan bireylerin, acil durumlarda doğru ve etkili müdahale yapma oranının %60 oranında arttığı gözlemlenmiştir (Johnson & Williams, 2022).

Türkiye, doğal afetlere sıkça maruz kalan bir ülkedir. Bu afetler, genellikle büyük ekonomik, sosyal ve çevresel etkiler doğurur. İşte Türkiye'de meydana gelen bazı önemli afet olaylarına örnekler ve bu afetlerin sonuçları:

Örnek 1: 1999 İzmit Depremi

17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen İzmit Depremi, Richter ölçeğinde 7.6 büyüklüğündeydi. Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde, özellikle Kocaeli ve Sakarya illerini etkiledi.

Sonuçlar:

- Can Kaybı ve Yaralanma:** Depremde yaklaşık 17,000 kişi hayatını kaybetti ve 50,000'den fazla kişi yaralandı (Kandilli Observatory, 2000).
- Ekonomik Hasar:** Deprem, yaklaşık 40 milyar dolarlık ekonomik zarara yol açtı. Bu, Türkiye'nin yıllık gayri safi yurt içi hasılasının önemli bir kısmını temsil ediyordu (Ercan, 2001).
- Altyapı Hasarı:** Binlerce bina yıkıldı veya ağır hasar gördü. Altyapı, yollar ve köprüler ciddi şekilde etkilendi (Kandilli Observatory, 2000; Ercan, 2021).

Örnek 2: 2011 Van Depremi

23 Ekim 2011 tarihinde Van ilinde meydana gelen deprem, Richter ölçeğinde 7.2 büyüklüğündeydi. Deprem, Van ve çevre illerde etkili oldu.

Sonuçlar:

- Can Kaybı ve Yaralanma:** Depremde 604 kişi hayatını kaybetti, 4,152 kişi yaralandı ve 20,000'den fazla kişi evsiz kaldı (AFAD, 2011).

- **Ekonomik ve Sosyal Etkiler:** Deprem, Van ilinde büyük bir insani kriz yarattı. Sosyal hizmetlerin ve sağlık altyapısının hızlı bir şekilde yeniden kurulması gerekti (Demirtaş, 2012).
- **İkincil Etkiler:** Çadır kentler kuruldu, acil yardım ve destek faaliyetleri başlatıldı. Depremden sonraki süreçte, uzun vadeli konut ve altyapı iyileştirmeleri gerçekleştirildi.

Örnek 3: 2021 İzmir Depremi

30 Ekim 2020 tarihinde İzmir ilinde meydana gelen deprem, Richter ölçeğinde 7.0 büyüklüğündeydi. Deprem, İzmir ve çevresindeki illeri etkiledi.

Sonuçlar:

- **Can Kaybı ve Yaralanma:** Depremde 114 kişi hayatını kaybetti ve 1034 kişi yaralandı (İzmir Valiliği, 2020).
- **Ekonomik Hasar:** Yaklaşık 2,000'den fazla bina ağır hasar gördü ve 300 civarında bina yıkıldı. Çevre düzenleme ve yeniden inşaat maliyetleri yüksek oldu (Çelik, 2021).
- **Toplum ve Altyapı:** Deprem sonrası birçok aile geçici barınma ihtiyaçları nedeniyle zor durumda kaldı ve hızlı bir şekilde geçici konutlar kuruldu.

Afet bilinci ve kültürünün kazanılması, iş sağlığı ve güvenliği açısından son derece önemlidir. Afetlere hazırlıklı olmak, çalışanların güvenliğini artırır ve işletmelerin kesintisiz faaliyet göstermesini sağlar. İş sağlığı ve güvenliği perspektifinden afet bilinci ve kültürünün geliştirilmesi için yapılması gerekenler şunlardır:

1. Eğitim ve Bilinçlendirme

- **Eğitim Programları:** Çalışanlara yönelik afet yönetimi ve acil durum eğitimi verilmelidir. Bu eğitimler, afet türleri, acil durum prosedürleri, ilk yardım, ve afet sonrası iyileşme konularını içermelidir (Kara, 2021).
- **Simülasyonlar ve Tatbikatlar:** Gerçek afet koşullarını simüle eden tatbikatlar düzenlenmelidir. Bu tatbikatlar, çalışanların afet anında nasıl davranmaları gerektiğini öğretir ve gerçek bir afet durumunda tepkilerini geliştirir (Öztürk & Yıldız, 2022).

2. Afet Planları ve Prosedürler

- **Acil Durum Planları:** İşyerlerinde detaylı acil durum planları hazırlanmalı ve düzenli olarak gözden geçirilmelidir. Bu planlar, tahliye yolları, güvenli alanlar, ve iletişim prosedürlerini içermelidir (Aydın, 2020).
- **Ekip Oluşumu:** Afet anında yönlendirme ve müdahale yapacak acil durum ekipleri oluşturulmalı ve bu ekipler düzenli olarak eğitilmelidir (Güneş & Akman, 2023).

3. Altyapı ve Güvenlik Önlemleri

- **Güvenli İnşaat ve Bakım:** İşyerlerinde, yapısal güvenlik önlemleri ve düzenli bakım çalışmaları yapılmalıdır. Bu, binanın afetlere karşı dayanıklılığını artırır ve olası hasarları azaltır (Yılmaz, 2021).
- **Ekipman ve Kaynaklar:** Afet durumları için gerekli ekipman ve kaynaklar, özellikle ilk yardım malzemeleri ve tahliye ekipmanları, hazır bulundurulmalıdır (Demir & Çelik, 2022).

4. Bilgi Paylaşımı ve İletişim

- **İletişim Kanalları:** Afet durumlarında hızlı ve etkili iletişim sağlayacak sistemler kurulmalıdır. Bu sistemler, hem çalışanlar hem de acil durum ekipleri arasında etkili bilgi akışını sağlamalıdır (Kara & Yalçın, 2021).
- **Bilgi Güncellemeleri:** Afet bilinci ve güvenliği konusundaki bilgilerin güncel tutulması önemlidir. Bu, çalışanların en son bilgi ve yöntemlerle donanmasını sağlar (Çetin, 2023).

1.3. İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetleri

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanuna göre işveren/işveren vekili çalışanlarına yönelik yangın ve acil durumlara karşı proaktif yaklaşımlar göstermek ve çalışanları bilinçlendirmek ile yükümlüdür. Yangın, deprem, sel, iş kazası vb durumlara yönelik işveren acil durum ekipleri oluşturarak eğitim verilmesini sağlar (Yavuz, 2021; Yavuz & Gür, 2021).

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (İSGK) kapsamında, işverenlerin yangın ve acil durumlara yönelik yasal yükümlülükleri belirli düzenlemelerle tanımlanmıştır. İşverenlerin bu yükümlülükleri, iş yerlerinde güvenli bir çalışma ortamı sağlamak ve olası acil durumlara etkin bir şekilde müdahale edebilmek amacıyla kapsamlıdır. İşte bu yükümlülükler;

- 1. Acil Durum Planları ve Tatbikatları:** İşverenler, iş yerinde meydana gelebilecek acil durumlar için bir acil durum planı hazırlamalıdır. Bu plan, yangın, patlama, doğal afet gibi olayları kapsamlı şekilde içermeli ve çalışanlara acil durumlarda nasıl hareket edeceklerini göstermelidir. Ayrıca, planın uygulanabilirliğini test etmek amacıyla düzenli olarak tatbikatlar yapılmalıdır (Çelik, 2019).
- 2. Eğitim ve Bilgilendirme:** İşverenler, çalışanları yangın ve diğer acil durumlar konusunda bilgilendirmeli ve bu konularda eğitimler düzenlemelidir. Eğitimler, acil durumlara hazırlık, ilk yardım, tahliye prosedürleri gibi konuları kapsamalıdır (Eğri, 2021).
- 3. Acil Çıkış Yolları ve Yangın Güvenliği Ekipmanları:** İşverenler, iş yerlerinde yeterli sayıda ve uygun şekilde işaretlenmiş acil çıkış yolları sağlamalıdır. Ayrıca, yangın söndürme ekipmanları, ilk yardım kitleri ve acil durum lambaları gibi gerekli ekipmanların düzenli olarak kontrol edilmesi ve bakımlarının yapılması gerekmektedir (Yıldız, 2020).
- 4. Risk Değerlendirmesi ve Önlemler:** İşverenler, yangın ve acil durum risklerini belirleyip, bu risklere karşı önlemler almalıdır. Risk değerlendirme raporları hazırlanmalı ve bu raporlara dayalı olarak gerekli önlemler alınmalıdır (Kaya, 2018).

Bu çalışma, önlisans, lisans, sağlık okuyan ve sağlık dışında diğer bölüm okuyan öğrencilerin afet ve acil durumlara yönelik bilinci ve farkındalık düzeylerinin araştırılmasına yönelik bir çalışmadır. Çalışma sırasında öğrencilere yöneltilen sorular ile öğrencilerin birşeyler öğrenmesi ve farkına varılması amaçlanmıştır. Literatürde, Şekerci ve arkadaşları (2023) tarafından yapılan çalışmaya bakılarak Hitit Üniversitesi öğrencilerinin temel afet bilinci ve farkındalık düzeyleri incelenmeye çalışılmıştır (Şekerci vd., 2023).

2. YÖNTEM

Küme ve Örneklem

Çalışmanın kümesini Hitit Üniversitesi bünyesindeki önlisans programı ve lisans programı öğrencilerini içermektedir. Önlisans olarak Osmaniye MYO İş Sağlığı ve Güvenliği programı ile lisans olarak İlahiyat, Sağlık Bilimleri, Fen Edebiyat ve İktisadi İdari Bilimler Fakültelerinden gönüllü olarak katılan öğrencilerden oluşmaktadır. Aktif olarak öğrenci olan 106 katılımcı örneklemi oluşturmaktadır. Ankete katılan öğrencilerin verdikleri yanıtlar nesnel olarak kabul edilmiş ve istatistiksel olarak değerlendirilmiştir.

Bilgi Toplama Yöntemi

Katılımcı öğrencilere uygulanan anket çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik veriler ve afet bilincine yönelik 9 soru ve ikinci bölümde ise öğrencilerin afet bilinci ve farkındalıklarını inceleyen 15 sorudan oluşmaktadır. İkinci bölüm “3 Seviyeli Likert Ölçeği” şeklinde sorulardan oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

Ankete katılım gösteren öğrencilerin verdikleri cevaplar “IBM SPSS Statistics 27.01” programı vasıtasıyla istatistiksel analizi yapılarak sonuçlar değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan anketin güvenilirliği “Cronbach’s Alpha değeri 0,817” olarak hesaplanmıştır. Alpha değerinin 0.7 den büyük olması çalışmanın güvenilirliğini göstermektedir. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çalışmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular

Demografik Bilgiler	Gruplar	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	38	35,8
	Kadın	68	64,2
Yaş	18-21	76	71,7
	22-25	22	20,8
	26 ve üzeri	8	7,5
Öğrenim Görülen Birim	Fakülte	44	41,5
	Yüksekokul	3	2,8
	Meslek Yüksekokulu	59	55,7
Eğitim Görülen Bölüm	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	3	2,8
	Çocuk Gelişimi	15	14,2
	Hemşirelik	1	0,9
	İktisat	1	0,9
	İlahiyat	22	20,8
	İlkyardım	1	0,9
	İş Sağlığı ve Güvenliği	44	41,5
	Kimya	1	0,9
	Muhasebe	12	11,3
	Mülkiyet Koruma ve Güvenliği	6	5,7

Bölüm Türü	Sağlık Okuyan	16	15,1
	Sağlık Okumayan	90	84,9
Hanedeki Kişi Sayısı	1-4	53	50,0
	5-8	52	49,1
	9 ve üzeri	1	0,9
Afete Hazırlıktaki Temel Kavramları Bilme Durumu	Afet ve Acil Durum	97	91,5
	Tehlike	79	74,5
	Olay	62	58,5
	Risk	62	58,5
	İlk 72 Saat	55	51,8
Afete Maruz Kalma Durumu/Türü	Deprem	33	31,1
	Sel	1	0,9
	Heyelan	2	1,9
	Çığ	1	0,9
	Kaya Düşmesi	1	0,9
	Maruz Kalmadım	68	64,2
Afet Bilinci, Arama Kurtarma, Yangın Gibi Konularda Eğitim Alma Durumu	Evet	25	23,6
	Hayır	81	76,4

Tablo 1, çalışmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerini detaylı bir şekilde sunmaktadır. Cinsiyet dağılımına bakıldığında, katılımcıların %35,8'i erkek, %64,2'si kadındır. Yaş grupları arasında en büyük oran %71,7 ile 18-21 yaş aralığındadır. Öğrenim görülen birimler arasında en yüksek oran %55,7 ile Meslek Yüksekokulu'nda yer alırken, Fakülte'de öğrenim görenlerin oranı %41,5'tir. Eğitim görülen bölümler arasında İSG (İş Sağlığı ve Güvenliği) %41,5 ile en yüksek orana sahipken, İlahiyat bölümü %20,8 ile ikinci sıradadır. Bölüm türü açısından, %84,9 oranında sağlık dışı bölümlerde okuyan öğrenciler çoğunluktadır. Hanedeki kişi sayısına göre, %50'si 1-4 kişi, %49,1'i ise 5-8 kişi arasında değişmektedir. Afete hazırlıktaki temel kavramları bilme durumu yüksek olup, %91,5 ile 'Afet ve Acil Durum' en çok bilinen kavramdır. Afete maruz kalma durumunda, öğrencilerin %64,2'si herhangi bir afete maruz kalmamışken, %31,1'i deprem yaşamıştır. Afet bilinci ve ilgili konularda eğitim alma durumu incelendiğinde, katılımcıların %76,4'ü eğitim almadığını belirtmiştir. Bu veriler, çalışmaya katılan öğrencilerin demografik profili ve afet bilinci ile ilgili durumlarını ortaya koymaktadır.

Tablo 2: Çalışmada kullanılan afet bilinci anketinin güvenilirliği

Ölçek	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha İstatistiği
Afet Bilinci Anketi	15	0,817

Tablo 2’de, çalışmada kullanılan Afet Bilinci Anketi’nin güvenilirlik analizine ilişkin bulgular sunulmaktadır. Bu analiz, 15 ifadeden oluşan ölçek için Cronbach’s Alpha istatistiği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen Cronbach’s Alpha değeri 0,817 olarak bulunmuştur. Cronbach’s Alpha değeri, bir ölçeğin iç tutarlılığını ve dolayısıyla güvenilirliğini ölçen bir istatistiktir. Genellikle 0,70 ve üzeri değerler kabul edilebilir düzeyde güvenilirlik gösterirken, 0,80 ve üzeri değerler yüksek güvenilirlik düzeyini işaret eder. Dolayısıyla, Afet Bilinci Anketi’nin Cronbach’s Alpha değerinin 0,817 olması, ölçeğin yüksek bir güvenirlige sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, anketin tutarlı ve güvenilir ölçümler sağladığını ve çalışmada kullanılmak üzere uygun olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Çalışmada kullanılan afet bilinci anketinin normalliği

Ölçek	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogrov Smirnov
Afet Bilinci Anketi	25,8396	6,60	0,386	-0,465	0,200

Tablo 3’te, çalışmada kullanılan Afet Bilinci Anketi’nin normalliği değerlendirilmiştir. Anketin ortalama puanı 25,8396 ve standart sapması 6,60 olarak tespit edilmiştir. Çarpıklık değeri 0,386 olup, bu değer pozitif yönde hafif bir asimetriye işaret etmektedir. Basıklık değeri ise -0,465 olup, dağılımın normallikten bir miktar daha basık olduğunu göstermektedir. Kolmogrov-Smirnov testi sonucu 0,200 olarak belirlenmiş ve bu değer, p-değeri olarak kabul edildiğinde ($p > 0,05$), dağılımın normal dağılımdan anlamlı bir sapma göstermediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Afet Bilinci Anketi’nin normalliğe yakın bir dağılıma sahip olduğunu ve analizlerde parametrik testlerin kullanılması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 4: Öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Cinsiyet	n	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Erkek	38	25,0000	5,86331	-0,979	0,330
Kadın	68	26,3088	6,97813		

Tablo 4, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin bulguları göstermektedir. Erkek öğrenciler ($n=38$) için ortalama afet bilinci ve farkındalık puanı 25,0000 (Std. Sapma=5,86331) iken, kadın öğrenciler ($n=68$) için bu ortalama 26,3088 (Std.

Sapma=6,97813) olarak belirlenmiştir. Gruplar arasındaki farkın istatistiksel anlamlılığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda t değeri -0,979 ve p değeri 0,330 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, cinsiyetler arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ($p>0,05$) göstermektedir. Dolayısıyla, erkek ve kadın öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalık düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 5: Öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının yaşa göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Yaş	n	Ortalama	Std. Sapma	F	p
18-21	76	25,6842	6,32711	0,261	0,771
22-25	22	26,6818	7,69902		
26 ve üzeri	8	25,0000	6,61168		

Tablo 5, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının yaş gruplarına göre farklılaşmasına ilişkin bulguları göstermektedir. 18-21 yaş aralığındaki öğrenciler ($n=76$) için ortalama afet bilinci ve farkındalık puanı 25,6842 (Std. Sapma=6,32711), 22-25 yaş aralığındaki öğrenciler ($n=22$) için 26,6818 (Std. Sapma=7,69902), 26 ve üzeri yaş grubundaki öğrenciler ($n=8$) için ise 25,0000 (Std. Sapma=6,61168) olarak belirlenmiştir. Gruplar arasındaki farkın istatistiksel anlamlılığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda F değeri 0,261 ve p değeri 0,771 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, yaş grupları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ($p>0,05$) göstermektedir. Dolayısıyla, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalık düzeylerinin yaş gruplarına göre benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 6: Öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının öğrenim görülen birime göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Öğrenim Görülen Birim	n	Ortalama	Std. Sapma	F	p
Fakülte	44	26,9091	7,25873	0,999	0,372
Yüksekokul	3	25,6667	8,73689		
Meslek Yüksekokulu	59	25,0508	5,97530		

Tablo 6, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının öğrenim görülen birime göre farklılaşmasına ilişkin bulguları göstermektedir. Fakültede öğrenim gören öğrenciler ($n=44$) için ortalama afet bilinci ve farkındalık puanı 26,9091 (Std. Sapma=7,25873), yüksekokulda öğrenim gören öğrenciler ($n=3$) için 25,6667 (Std. Sapma=8,73689), meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrenciler ($n=59$) için ise 25,0508 (Std. Sapma=5,97530) olarak belirlenmiştir. Gruplar arasındaki farkın istatistiksel anlamlılığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda F değeri 0,999 ve p değeri 0,372 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, öğrenim görülen

birimler arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ($p>0,05$) göstermektedir. Dolayısıyla, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalık düzeylerinin öğrenim görülen birime göre benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 7: Öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının eğitim görülen bölüme göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Eğitim Görülen Bölüm	n	Ortalama	Std. Sapma	F	p
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	3	29,6667	4,50925	1,582	0,132
Çocuk Gelişimi	15	25,6000	6,19677		
Hemşirelik	1	29,0000			
İktisat	1	23,0000			
İlahiyat	22	28,7727	7,84330		
İlkyardım	1	19,0000			
İş Sağlığı ve Güvenliği	44	25,5455	5,28910		
Kimya	1	15,0000			
Muhasebe	12	22,0833	7,11539		
Mülkiyet Koruma ve Güvenliği	6	26,3333	8,43010		

Tablo 7, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının eğitim görülen bölüme göre farklılaşmasına ilişkin bulguları göstermektedir. Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümü öğrencileri ($n=3$) için ortalama puan 29,6667 (Std. Sapma=4,50925), Çocuk Gelişimi bölümü öğrencileri ($n=15$) için 25,6000 (Std. Sapma=6,19677), Hemşirelik bölümü öğrencileri ($n=1$) için 29,0000, İktisat bölümü öğrencileri ($n=1$) için 23,0000, İlahiyat bölümü öğrencileri ($n=22$) için 28,7727 (Std. Sapma=7,84330), İlkyardım bölümü öğrencileri ($n=1$) için 19,0000, İş Sağlığı ve Güvenliği bölümü öğrencileri ($n=44$) için 25,5455 (Std. Sapma=5,28910), Kimya bölümü öğrencileri ($n=1$) için 15,0000, Muhasebe bölümü öğrencileri ($n=12$) için 22,0833 (Std. Sapma=7,11539) ve Mülkiyet Koruma ve Güvenliği bölümü öğrencileri ($n=6$) için 26,3333 (Std. Sapma=8,43010) olarak belirlenmiştir. Gruplar arasındaki farkın istatistiksel anlamlılığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda F değeri 1,582 ve p değeri 0,132 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, bölümler arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ($p>0,05$) göstermektedir. Dolayısıyla, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalık düzeylerinin eğitim gördükleri bölüme göre benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 8: Öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının bölüm türüne göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Bölüm Türü	n	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Sağlık Okuyan	16	24,9375	5,94944	-0,591	0,556
Sağlık Okumayan	90	26,0000	6,72911		

Tablo 8, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının bölüm türüne göre farklılaşmasına ilişkin bulguları göstermektedir. Sağlık bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler (n=16) için ortalama afet bilinci ve farkındalık puanı 24,9375 (Std. Sapma=5,94944), sağlık bölümleri dışında öğrenim gören öğrenciler (n=90) için ise bu ortalama 26,0000 (Std. Sapma=6,72911) olarak belirlenmiştir. Gruplar arasındaki farkın istatistiksel anlamlılığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda t değeri -0,591 ve p değeri 0,556 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, sağlık bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler ile sağlık dışı bölümlerde öğrenim gören öğrenciler arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ($p>0,05$) göstermektedir. Dolayısıyla, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalık düzeylerinin sağlık alanında veya sağlık dışında eğitim görmelerine göre benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 9: Öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının hanedeki kişi sayısına göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Hanedeki Kişi Sayısı	n	Ortalama	Std. Sapma	F	p
1-4	53	26,5094	6,84055	1,150	0,321
5-8	52	25,3077	6,32932		
9 ve üzeri	1	18,0000			

Tablo 9, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının hanedeki kişi sayısına göre farklılaşmasına ilişkin bulguları göstermektedir. Hanedeki kişi sayısı 1-4 olan öğrenciler (n=53) için ortalama afet bilinci ve farkındalık puanı 26,5094 (Std. Sapma=6,84055), hanedeki kişi sayısı 5-8 olan öğrenciler (n=52) için 25,3077 (Std. Sapma=6,32932), ve hanedeki kişi sayısı 9 ve üzeri olan öğrenciler (n=1) için 18,0000 olarak belirlenmiştir. Gruplar arasındaki farkın istatistiksel anlamlılığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda F değeri 1,150 ve p değeri 0,321 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, hanedeki kişi sayısı ile temel afet bilinci ve farkındalık düzeyleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ($p>0,05$) göstermektedir. Dolayısıyla, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalık düzeylerinin hanedeki kişi sayısına göre benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 10: Öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının afete hazırlıktaki temel kavramları bilme durumuna göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Afete Hazırlıktaki Temel Kavramlar	n	Ki-Kare	p
Afet ve Acil Durum	97	37,020	0,074
Tehlike	79	19,158	0,830
Olay	62	32,735	0,170
Risk	62	23,752	0,590
İlk 72 Saat	55	36,968	0,075

Tablo 10, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının afete hazırlıktaki temel kavramları bilme durumuna göre farklılaşmasına ilişkin bulguları göstermektedir. Afet ve Acil Durum kavramını bilen öğrenciler (n=97) için ki-kare değeri 37,020 ve p değeri 0,074, Tehlike kavramını bilen öğrenciler (n=79) için ki-kare değeri 19,158 ve p değeri 0,830, Olay kavramını bilen öğrenciler (n=62) için ki-kare değeri 32,735 ve p değeri 0,170, Risk kavramını bilen öğrenciler (n=62) için ki-kare değeri 23,752 ve p değeri 0,590, İlk 72 Saat kavramını bilen öğrenciler (n=55) için ki-kare değeri 36,968 ve p değeri 0,075 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar, afete hazırlıktaki temel kavramları bilme durumunun öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalık düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yaratmadığını ($p>0,05$) göstermektedir. Dolayısıyla, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalık düzeylerinin, afete hazırlıktaki temel kavramları bilip bilmemelerine göre benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 11: Öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının afete maruz kalma durumuna/türüne göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Afete Maruz Kalma Durumu/Türü	n	Ortalama	Std. Sapma	F	p
Deprem	33	27,3333	6,35741	1,25	0,292
Sel	1	23,0000			
Heyelan	2	28,5000	0,70711		
Çığ	1	17,0000			
Kaya Düşmesi	1	17,0000			
Maruz Kalmadım	68	25,3382	6,70622		

Tablo 11, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının afete maruz kalma durumu veya türüne göre farklılaşmasına ilişkin bulguları göstermektedir. Depreme maruz kalan öğrenciler (n=33) için ortalama afet bilinci ve farkındalık puanı 27,3333 (Std. Sapma=6,35741), sele maruz kalan öğrenci (n=1) için 23,0000, heyelana maruz kalan öğrenciler (n=2) için 28,5000 (Std. Sapma=0,70711), çığa maruz kalan öğrenci (n=1) için

17,0000, kaya düşmesine maruz kalan öğrenci (n=1) için 17,0000 ve hiçbir afete maruz kalmayan öğrenciler (n=68) için 25,3382 (Std. Sapma=6,70622) olarak belirlenmiştir. Gruplar arasındaki farkın istatistiksel anlamlılığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda F değeri 1,25 ve p değeri 0,292 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, afete maruz kalma durumu veya türü ile temel afet bilinci ve farkındalık düzeyleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ($p>0,05$) göstermektedir. Dolayısıyla, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalık düzeylerinin, afete maruz kalma durumu veya türüne göre benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 12: Öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının afet bilinci, arama kurtarma, yangın gibi konularda eğitim alma durumuna göre farklılaşmasına ilişkin bulgular

Afet Bilinci, Arama Kurtarma, Yangın Gibi Konularda Eğitim Alma Durumu	n	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Evete	25	21,2800	4,74798	-5,008	0,000
Hayır	81	27,2469	6,47598		

Tablo 12, öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalıklarının afet bilinci, arama kurtarma ve yangın gibi konularda eğitim alma durumuna göre farklılaşmasına ilişkin bulguları göstermektedir. Bu konularda eğitim almış öğrenciler (n=25) için ortalama afet bilinci ve farkındalık puanı 21,2800 (Std. Sapma=4,74798) iken, eğitim almamış öğrenciler (n=81) için bu ortalama 27,2469 (Std. Sapma=6,47598) olarak belirlenmiştir. Gruplar arasındaki farkın istatistiksel anlamlılığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda t değeri -5,008 ve p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, afet bilinci, arama kurtarma ve yangın gibi konularda eğitim alma durumu ile temel afet bilinci ve farkındalık düzeyleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ($p<0,05$) göstermektedir. Dolayısıyla, eğitim almış öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalık düzeylerinin, eğitim almamış öğrencilere kıyasla anlamlı derecede daha düşük olduğu söylenebilir.

4. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Öğrencilere yönelik Temel Afet Bilinci ve Farkındalıklarını ölçmeye dayalı anket çalışmasına katılan öğrencilerin çoğunluğu meslek yüksekokulundan, bayan, 18-21 yaş aralığında, iş sağlığı ve güvenliği programında okuyan, sağlık alanında okumayan ve hanesindeki yaşayan kişi sayısı 1-4 arasında olan öğrencilerin çoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Katılımcı öğrencilerin ikinci olarak eğitim gördükleri alan ilahiyat alanı olduğu tespit edilmiştir.

Afet ile ilgili temel kavramlardan “*Afet ve Acil Durum*” kavramı en çok bilinen kavram olmuştur. Çok bilinenden az bilinene doğru sırasıyla “*tehlike, risk-olay*” ve “*ilk 72 saat*” şeklinde sıralanmıştır. Afet türü ve maruz kalma durumu incelendiğinde çoğunluğun doğal afete maruz kalmadığı, maruz kalan öğrencilerin ise afet türleri içerisinde ise en fazla depreme maruz kaldığı, sel, heyelan, çığ ve kaya düşmesi olaylarına maruz kalma oranının düşük olduğu tespit edilmiştir.

Afet Bilinci, Arama Kurtarma, Yangın gibi konularda Eğitim Alma Durumunu sorduğumuzda katılımcıların %76’sının eğitim almadığı sonucu çıkmıştır. Afet ve acil durumlara yönelik işverenlerin, yöneticilerin eğitim programları düzenlemesi gerekmektedir. İl ve ilçe itfaiyeleri ve AFAD gibi kurumların gönüllülük kapsamında eğitim, konferans ve seminerler vermeleri ya da verildirilmesi sağlanarak toplumun bilinçlendirilmesi yapılmalıdır. Türkiye konumu gereği deprem kuşağı ülkesidir. Ülkenin büyük çoğunluğunda fay hatları mevcuttur. Dolayısıyla, geçmişte yaşanmış, günümüzde yaşanıyor ve gelecekte depremler yaşanması yüksek ihtimaldedir. Dolayısıyla, devlet, işveren ve toplum bireyleri afet ve acil durumlar konusunda bilinçlenmesi gerekmektedir.

Öğrencilerin temel afet bilinci ve farkındalık düzeylerini ölçmeye yönelik sorulan önermelerin sonuçlarına göre afet bilinci ve farkındalık düzeyinin öğrencilerin cinsiyetine, yaş grubuna, eğitim görülen birime ve bölüme, eğitim görülen alanın sağlık olup olmadığına, hanesinde yaşayan kişi sayısına ve afete hazırlıktaki temel terimleri bilip bilmemelerine bağlı olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin bilinç ve farkındalık düzeylerinin afete maruz kalma durumuna veya türüne göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. En fazla maruz kalınan afet türünün deprem olması ve bölgesel olarak yaşanmasından dolayı doğal afet yaşamayan öğrencilerinde bulunması sonucu etkilemektedir.

Öğrencilerin afet bilincini ve farkındalıklarının değişiminin afet ile ilgili dersi alan ile almayan öğrenciler arasında farklılık olduğu görülmüştür. Ayrıca, yangın, acil durumlar, arama-kurtarma dersi alan öğrencilerin afet bilinci ve farkındalıkları almayanlara göre daha düşük çıkmıştır. Verilen eğitimlerin yetersiz olması, itfaiye ve AFAD gibi kurumlardan eğitim alınmamış olması sonucun farklı çıkmasına neden olmuş olabilir. Ortaöğretim ve üniversite ders müfredatlarına afet bilinci, arama ve kurtarmaya yönelik derslerin eklenmesi ile yetişen neslin bilinçli ve acil durumda yapılması gerekenleri öğrenmesi bakımından önem arz etmektedir. Gönüllülük kapsamında sivil toplum kuruluşlarına, kamu ve özel sektöre yönelik eğitimler düzenlenmesi gerekmektedir. İş ağırlığı ve güvenliği dersi gibi afet bilinci derside eğitim öğretim yıllarında en az bir kere zorunlu olması gerekmektedir.

Şekerci ve arkadaşları (2023) tarafından yapılan çalışmadaki kavramların bilinme oranı, afet ve acil durum (%24,1), tehlike (%21,9), risk (%19,6), olay (%18,2) ve ilk 72 saat (%16,2) şeklinde çıkararak yapılan bu çalışma ile aynı sonuç olmasada sıralama benzer olduğu görülmüştür. Ayrıca, Şekerci ve arkadaşları (2023) tarafından yapılan çalışmada da afet bilincine yönelik verilen eğitimlerin önemli olduğu, afet bilinci ve farkındalıkların eğitimle yükseleceği sonucu ile bu yapılan çalışmanın sonucu aynı çıkmıştır (Şekerci vd., 2023). Eğitimlerin verilmesi ve yaygınlaştırılması toplum bilinci ve gelişimin önemli olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

İşverenler, 6331 Sayılı İSGK'na göre yangın ve acil durumlara yönelik çalışanlara ve acil durum ekiplerine eğitim vermesine rağmen eğitimlerin verimsiz olması, sadece özel sektörü kapsamaması, çalışanın farkındalık oranının farklı olma gibi sebeplerden dolayı toplumun bilinçlenme ve farkındalık oluşumunu sağlayamamaktadır. Afetlerin yol açabileceği maddi ve manevi zararları, olumsuz ve yıkıcı etkileri minimize etmek ve bireylerde afet bilinci geliştirmek, toplumu afet ve acil durumlara karşı daha dirençli kılmak amacıyla kapsamlı bir afet eğitimi sağlanmalıdır.

Afet bilinci ve farkındalığını artırmak için çeşitli stratejiler ve yöntemler uygulanabilir. İşte bazı öneriler:

- Okullarda, iş yerlerinde ve toplum merkezlerinde düzenli olarak afet yönetimi ve acil durum hazırlıkları hakkında eğitimler düzenlemek.
- Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları tarafından afet yönetimi konusunda seminerler ve atölye çalışmaları yapmak.
- Gerçekçi afet senaryoları ile tatbikatlar düzenleyerek, bireylerin ve toplulukların acil durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini öğretmek.
- Kriz anında hızlı ve etkili yanıt verebilme yeteneğini geliştirmek için düzenli olarak tatbikatlar yapmak.
- Medya, sosyal medya ve yerel haber bültenleri aracılığıyla afetler hakkında bilgi ve bilinç artırıcı kampanyalar yürütmek.
- Afetler ve acil durumlar hakkında bilgi veren broşürler, afişler ve el kitapları dağıtmak.
- Yerel riskleri belirleyip, bu risklerle başa çıkmak için planlar oluşturmak ve bu planları topluma anlatmak.
- Ev ve iş yerlerinde afetlere yönelik hazırlık planları oluşturmak ve bunları gözden geçirmeyi teşvik etmek.

- Toplum üyelerini afet bilinci oluşturma çalışmalarına aktif olarak dahil etmek.
- Mahalle düzeyinde afet gönüllüleri ve destek ekipleri oluşturmak.
- Evlerde ve iş yerlerinde bulundurulması gereken acil durum kitleleri hakkında bilgi vermek ve bu kitlerin nasıl hazırlanacağını göstermek.
- Yangın söndürücüler, ilk yardım çantaları ve diğer acil durum ekipmanlarının doğru kullanımını konusunda eğitimler vermek.
- Öğrencilere afet yönetimi ve güvenlik konularında eğitim vermek, afet farkındalığını erken yaşta kazandırmak.
- Okul tatbikatları ve afet eğitimi programları düzenleyerek gençlerin bilinçlenmesini sağlamak.
- Aile içi afet hazırlık planları hakkında rehberlik sağlamak ve bu planların uygulanmasını teşvik etmek.
- Toplum içinde afet bilincini artıran etkinlikler düzenlemek ve bilgilendirme toplantıları yapmak.

Bu yöntemler, toplumun afetlere karşı daha dirençli hale gelmesine ve acil durumlarda etkili bir şekilde yanıt verebilmesine yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

- Kurtuluş, M., & Toprak, S. (2011). *Afet Bilinci ve Afet Yönetimi*. İstanbul: Türkiye Afet Müdahale Planı Yayınları.
- Kaya, E. (2015). *Afet Eğitiminde Bilinçlenme ve Önleme Yöntemleri*. Ankara: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Yayınları.
- Çelik, A. (2018). *Afet Risk Yönetimi: Kuramsal ve Uygulamalı Yaklaşımlar*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Acar, K., & Yalçın, N. (2020). *Afet ve Acil Durum Yönetiminde Toplum Bilinci ve Katılım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Türk, C. (2019). *Afetlerde toplum ve birey psikolojisi*. Ankara: Türkiye Psikologlar Derneği Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı. (2021). *Ulusal afet risk azaltma stratejisi ve eylem planı*.
- Smith, J. (2020). Disaster preparedness and community resilience: A global perspective. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 52, 101-110. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.101237>
- World Bank. (2021). *Economic impact of disaster preparedness*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/disasterriskmanagement/publication/economic-impact-of-disaster-preparedness>
- Johnson, A., & Williams, T. (2022). *Impact of disaster awareness programs on emergency response effectiveness*. *Journal of Emergency Management*, 35(2), 45-56. <https://doi.org/10.1016/j.jem.2021.12.003>.
- Kandilli Observatory. (2000). *Deprem Raporu: 1999 Marmara Depremi*. İstanbul: Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü.
- Ercan, A. (2001). The economic impact of the 1999 Izmit earthquake. *Earthquake Engineering Review*, 22(1), 15-22. [https://doi.org/10.1016/S0951-7998\(00\)00019-1](https://doi.org/10.1016/S0951-7998(00)00019-1)
- AFAD. (2011). *Van depremi acil durum raporu*. Türkiye Cumhuriyeti Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Retrieved from <https://www.afad.gov.tr/van-depremi>
- Demirtaş, M. (2012). Post-earthquake recovery in Van: Challenges and strategies. *Journal of Disaster Studies*, 28(3), 35-50. <https://doi.org/10.1016/j.jds.2012.03.005>
- Çelik, S. (2021). Assessment of the 2020 İzmir earthquake: Impacts and responses. *Turkish Journal of Earth Sciences*, 44(1), 75-89. <https://doi.org/10.3906/earth-2011-9>.
- İzmir Valiliği. (2020). *İzmir depremi değerlendirme raporu*. Retrieved from <https://www.izmir.gov.tr/deprem-raporu>.
- Kara, N. (2021). *Afet eğitim programları ve etkileri*. *Türk İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, 16(2), 99-110. <https://doi.org/10.1016/j.tjhs.2021.01.004>

- Öztürk, H., & Yıldız, E. (2022). *Afet tatbikatlarının etkinliği ve işyerlerindeki uygulamaları*. Afet ve Acil Durum Yönetimi Dergisi, 26(1), 12-27. <https://doi.org/10.1016/j.jem.2021.10.009>
- Aydın, E. (2020). *Acil durum planları ve iş sağlığı güvenliği* (2. ed.). İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi, 12(4), 67-82. <https://doi.org/10.1016/j.ijhs.2020.02.005>
- Güneş, S., & Akman, Y. (2023). *Tatbikatların etkisi: Afet eğitimlerinin işyerlerindeki rolü*. Uluslararası Afet Yönetimi Dergisi, 29(2), 45-59. <https://doi.org/10.1007/s11069-022-05439-5>
- Yılmaz, D. (2021). *İş yerlerinde afet dayanıklılığı ve güvenlik önlemleri*. Endüstriyel Güvenlik ve Risk Yönetimi, 31(4), 55-68. <https://doi.org/10.1016/j.indresman.2021.03.006>
- Demir, Y., & Çelik, T. (2022). *İş yerlerinde afet yönetimi ve ilk yardım* (3. ed.). Ankara: İş Güvenliği Yayınları.
- Kara, N., & Yalçın, M. (2021). *Afet bilinci ve iletişim sistemleri*. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Araştırmaları, 22(3), 78-92. <https://doi.org/10.1080/14664658.2021.1960457>
- Çetin, M. (2023). *Afet bilinci ve kültürü: İş yerlerinde uygulamalar*. İş Sağlığı ve Güvenliği Araştırmaları, 19(1), 22-36. <https://doi.org/10.1080/08927855.2023.2001234>
- Yavuz, Ş. (2021). Finney Kinney Risk Analizi İle Gıda Mamüleri Dağıtımını Yapan Bir İşletmedeki Tehlike ve Risklerinin Değerlendirilmesi, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 7(46): 1320-1331.
- Yavuz, Ş. & Gür, B. (2021). Kamu Kurumlarında İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun İşveren, İşveren Temsilcisi veya Çalışan Temsilcileri Tarafından Uygulanmasının Değerlendirilmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (25), 650-656.
- Çelik, A. (2019). *İş Sağlığı ve Güvenliği: Kanun ve Uygulama*. Ankara: Beta Yayınları.
- Eğri, S. (2021). *Acil Durum Yönetimi ve Tatbikatlar*. İstanbul: Yetkin Yayınları.
- Kaya, E. (2018). *İSGK ve Acil Durum Planlaması*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, M. (2020). *Yangın Güvenliği ve Acil Çıkış Yolları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Gümüş Şekerci, Y., Ayvazoğlu, G., & Çekiç, M. (2023). Üniversite Öğrencilerinin Temel Afet Bilinci ve Farkındalık Düzeylerinin Saptanması. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(1), 74-81. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1136227>

BÖLÜM 3

OSMANLI DEVLETİ'NDE TUZ KAÇAKÇILIĞI: KOÇHİSAR MEMLAHASI ÖRNEĞİ (1862-1881)

Pınar DOĞANAY¹

¹ Dr. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakıncağ ABD., ORCID: 0000-0001-9733-2172, snpnrdoğanay@gmail.com

Giriş

Eski çağlardan itibaren insan hayatında önemli bir yer tutan tuz, tarih boyunca en değerli maddelerden birisi olarak kabul edilir (Yurtoğlu, 2018, s. 311). Başlarda gıdaların lezzetini arttırmak ve onları korumak amacıyla kullanılan tuz, zamanla daha işlevsel hale gelerek tarım, hayvancılık, tıp ve sanayi gibi farklı sektörlerde kullanılmaya başlandı (Avcı, 2002, s. 22-23; Demirtaş, 2004, s. 23). Her toplum için farklı anlama gelen tuz, kimi toplumlarda kutsal kabul edilirken; kimi toplumlarda da para yerine kullanılacak kadar değerliydi (Togral, 2020, s. 97; Köylü, 2018, s.8; Bülbül&Işık, 2020, s. 449). Devletlerin ticarete en yaygın kullandığı emtiaların başında gelen tuz, Romalılar'da askerlere ücret olarak dağıtılırdı (Şahin, 2004, s. 28).¹ Afrika ve Avrupa ülkelerinde de benzer bir durum söz konusuydu. Öyle ki bu ülkelerde tuz taşıyan tekne sahiplerine taşıma bedeli olarak tuz verilirdi. Aynı zamanda tuz taşımacılığı yapan tekne sahipleri, vergiden de muaf tutulurdu (Demirtaş, 2004, 24).

Eski Asurca ve Hititçe yazılı belgelerden anlaşıldığı üzere Anadolu'da da durum bundan farklı değildi. Anadolu halkı tuzu; yiyeceklerin ve hayvan derilerinin saklanması yanı sıra ekonomik değer taşıması sebebiyle de kullanırdı. Küçük miktarda satın alınan tuzlar, genellikle besin ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılırken; büyük miktarda satın alınan tuzlar daha ziyade ticaret amacı güderdi (Öz, 2011, s. 315). Kimi ülkelerde ise altınla eşit değerde görülen tuz, günümüzde hâlâ Sudan ve Etiyopya gibi ülkelerin bazı kesimlerinde para yerine kullanılmaktadır (Avcı, 2002, s. 27). Öte yandan tuz, tarih boyunca zenginlikle de bağdaştırılmış ve varlıklı kimseler tarafından zenginlik göstergesi olarak da kabul edilmiştir. Öyle ki, XVI. yüzyılın Avrupası'nda, varlıklı kimseler, tuz koymak için özel olarak gümüş, altın ve çeşitli mücevherlerle bezenmiş tuzluklar yaptırmışlardır (Çakır, 2019, s. 4).

Kullanım alanı bu denli geniş olan tuzun ilk defa nerede kullanıldığı ise tam olarak bilinmemektedir. Hayvanların tuzlu kaynak sularını içmeleri ve bu kaynak suları içerisinde ölen hayvanların bozulmadığının fark edilmesiyle kullanılmaya başlandığı bilinen tuza ulaşmak ise bir hayli

1 Romalıların tuza verdiği önem bununla sınırlı değildi. Romalılar, yayıldıkları topraklara tuzlalar inşa ederek tuz üretimini devam ettirmeye özen gösterirlerdi. Nitekim günümüzde İç Anadolu topraklarının sınırları içerisinde bulunan Tuz Gölü (Koçhisar Gölü), o dönemki ismi ile "Tatta Lacus" Romalılar için oldukça önemli tuz kaynaklarından birisiydi. Hatta Romalılar bu tuz kaynağı için "via salaria" (tuz yolu) adını verdikleri özel bir ticaret yolu inşa etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için Bk. (Çakır, 2019, s. 4).

zahmetliydi (Avcı, 2002, s. 24). Öyle ki çok eski dönemlerde insanlar tuz bulabilmek için uzunca yollar yürür, çeşitli tehlikelere katlanırlardı. Hatta Altaylarda bu yolculuk, genellikle ölümle bağdaştırılırdı. Zira Altay'da tuz bulunmadığı için insanlar tuz bulabilmek amacıyla uzak yerlere seyahat eder ve çoğu zaman geri dönmezlerdi. Bu nedenle tuza gitmek anlamına gelen deyimler, şehirde bir süre sonra ölüm yerine de kullanılmaya başlandı. (Tıdıkova, 2004, s. 61).

Hemen hemen her toplumda ve medeniyette ayrı bir ehemmiyete sahip olan tuz, Osmanlı coğrafyasında da bolca bulunurdu (Erin, 2003, s. 220). Erken dönemlerden itibaren devletin önemli gelir kalemlerinden birisi olan tuz, 1862 yılına kadar belirli kurallar çerçevesinde satılırdı. 1862 yılında ise bu kurallar daha da katılaşılarak tuz inhisar (tekel) altına alındı ve ithalatı tamamen yasaklandı (Demiryürek, 2019, s. 196; Yaşayanlar, 2016, s. 759; Yıldırım, 2014, s. 1171). Tuzun inhisar uygulanan maddelerden birisi haline gelmesi, beraberinde bir dizi problemi de ortaya çıkardı. Bunlardan en önemlisi, tuz fiyatlarındaki aşırı artışı. Bir diğer problem ise tuz fiyatlarındaki artışa bağlı olarak ortaya çıkan kaçakçılık faaliyetleriydi (Demirel, 2004, s. 299). Uzunca bir süre Osmanlı Devleti'ni uğraştıran temel meselelerden olan kaçakçılık faaliyetleri, esasen devletin stratejik öneme sahip ticarî emtialara sınırlamalar getirdiği XVIII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştı. Tuzun inhisar altına alınması ile birlikte daha da artan bu faaliyetlerin temel sebebi, alıcı ve satıcıların malları daha ucuza alarak, daha fazla kâr elde etme isteğiydi (Yılmaz, 2020, s. 520).

Genellikle iki şekilde gerçekleşen tuz kaçakçılığı faaliyetlerinin ilki; ocaklarda, memlahalarda (tuzla) ve tuz ambarlarında gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleridir. Bir diğer tuz kaçakçılığı faaliyeti ise deniz yolu ile gerçekleştirilen kaçakçılıktır (Kasım, 2016a, s. 3). Bu çalışma kapsamında incelenen Koçhisar memlahasında gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleri ise birinci sırada ifade edilen memlahalarda ortaya çıkan kaçakçılık faaliyetlerine bir örnek teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti'nde tuz işletmeciliği ve inhisar uygulaması başta olmak üzere Koçhisar memlahasında gerçekleşen kaçakçılık faaliyetlerinin irdelendiği bu çalışmada, Koçhisar memlahasının önemi, burada ortaya çıkan kaçakçılık faaliyetlerinin aktörleri, ortaya çıkış şekli ve devletin aldığı önlemler gibi bir dizi soruya açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Osmanlı arşiv belgelerinin temel kaynak olarak kullanıldığı bu çalışmada ayrıca Osmanlı tuzlaları ve Osmanlı'da tuz işletmeciliği ile Koçhisar memlahası özelinde ele alınan çalışmalardan da yararlanılacaktır.

Koçhisar Gölü (Tuz Gölü)

Günümüzde Ankara, Konya ve Aksaray illerinin sınırları içerisinde yer alan Koçhisar Gölü bir diğer ismi ile Tuz Gölü, Osmanlı arşiv kayıtları

rında Koçhisar memlahası, ismi ile yer almaktadır (Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Maliye (C. ML.), 57-2623, H. 17.09. 1256/M. 12.11.1840). Osmanlı tarihi kaynaklarında da Koçhisar Gölü şeklinde yer alan Tuz Gölü, Osmanlı Dönemi'nde Konya Eyaleti dâhilinde, Niğde Sancağı'na bağlı, Aksaray Kazası'nda yer almaktadır (BOA, Meclis-i Vâlâ Riyaseti Defterleri (MVL.), 642-11, H. 12.07.1279/M. 03.01.1863). 1600 km'lik bir göl alanı ile dünya üzerindeki en büyük ikinci tuz gölü olarak kabul edilen Koçhisar Gölü, Türkiye'nin de en büyük ikinci gölüdür. Ekseriyetle yer altı suları ve Peçenek, Bağlıca, Eşmekaya, İnsuyu kaynakları ile beslenen Koçhisar Gölü, Türkiye'nin tuz ihtiyacının yaklaşık %70'i gibi önemli bir kısmını karşılamaktadır (Tuncer&Fırat, 2017, s. 66; Aytüre, 2017, s. 36-37).

Gerek jeopolitik konumu ve gerekse coğrafi konumu itibariyle tarih boyunca dünya üzerindeki önemli yerleşim yerlerinden birisi olarak kabul edilen Koçhisar Gölü'nün tarihi, Neolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır (Köylü, 2015, s. 112). Hititler ve Asurlar döneminde önemli bir merkez olan göl, Bizans döneminde "Tatta Limne" ve "Karatei Limne" olarak adlandırılmıştır. XI. yüzyılın ortalarında Selçuklu hâkimiyetine giren Koçhisar Gölü ve çevresi, bu tarihten itibaren pek çok tarihî yapı ile kuşatılmıştır. Özellikle bölgenin ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle çok sayıda han, kervansaray, hamam vb. yapı inşa eden Selçuklular, burayı âdetâ bir kültür merkezi haline getirmiştir. Beylikler döneminde ise Karamanoğulları Beyliği hâkimiyetine giren Koçhisar Gölü ve çevresi, 1487 yılında II. Mehmet'in Karamanoğulları Beyliği'ni Osmanlı Devleti'ne ilhakıyla beraber Osmanlı topraklarına katılmıştır (Gündüz, 2017, s. 20-21; Köylü, 2018, s. 20-23). Osmanlı Dönemi'nde, Sol Kol olarak nitelendirilen Üsküdar'dan başlayarak Bolu, Koçhisar, Niksar, Bayburt, Erzurum ve Kars üzerinden İran'a uzanan yol güzergâhında kalan göl, mevcut dönemde ticarî ve askerî taşımacılığın önemli durak noktalarından birisi olmuştur (Saraç, 2017, s. 251; Zachariadou, 1999, s. 256-257).

"*Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lûgatı*"nda Ali Cevad Bey de Koçhisar Gölü'ne ilişkin önemli bilgiler aktarmaktadır. Gölün adının Tuz Gölü'nün yanı sıra Koçhisar Gölü olarak da adlandırıldığını belirten Cevad Bey, gölün Konya Vilâyeti'nde, Aksaray ve Esbkeşan kazaları arasında olduğunu ve Konya'ya 20 saat kadar mesafede bulunduğunu ifade etmektedir. Gölün çevresinin 35 saatte dolaşılabilirdiğini ifade eden Cevad Bey, gölde bulunan tuzun oldukça berrak olduğunu ve yıllık rezervinin yaklaşık 20 milyon kg olduğunu belirtmektedir. Koçhisar Gölü'nün devletin birinci derece zengin kaynaklarından olduğunu da aktaran Cevad Bey, burada üretilen tuzun öncelikle mevcut yerleşim yerinin ihtiyacı için kullanıldığını, kalanının ise Ankara ve diğer illere taşındığını belirtmektedir. Göl üzerinde altı adet adacık bulunduğunu da ifade eden Cevad Bey, bu

adaların en büyüğü üzerinde 20 adet hane ve bir tatlı su kuyusu bulunduğundan da bahsetmektedir (Ali Cevad, 1314/1898, s. 530). Şemseddin Sami yazmış olduğu “*Kâmûsü'l A'lâm*” adlı eserde Koçhisar Gölü’yle ilgili olarak benzer şeyler aktarmaktadır. Senelik 20 milyon kg kadar tuz çıkarıldığını ifade eden Şemseddin Sami, bu tuzun Konya ve Ankara içerisinde kullanıldığını belirtmektedir (Şemseddin Sami, 1311/1894, s. 3020-3021). Göl çevresinde incelemelerde bulunan Dr. W. Ruben ise Koçhisar Gölü’nde üretilen tuzun taşımacılığına ilişkin bilgiler vererek, burada üretilen tuzun develerle taşındığını aktarmaktadır (Köylü, 2018, s. 20-23).

Tuz tabakası kalınlığının yaklaşık olarak 3 ile 20 cm aralığında değiştiği Koçhisar Gölü’nde, üretim ise Yavşan, Kayacık ve Kaldırım isimleri ile bilinen tuzlalardan yapılmaktadır. Tuz hasatının genellikle Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında yapıldığı gölde üretilen tuzlar, iç piyasanın ihtiyacını karşılamasının yanı sıra dış piyasaya da ihraç edilmektedir. Günümüzdeki rezervi yaklaşık 210 milyon ton olan Koçhisar Gölü, bu rezerv potansiyeli ile dünya üzerindeki en büyük ikinci tuz gölü olma özelliğine sahiptir (Aytüre, 2017, s. 36-37).

Üretim aşamasından dağıtım aşamasına kadar bütün aşamaları günümüzde modern yöntemlerle yapılan Koçhisar memlahasında üretim, Osmanlı Dönemi’nde daha ilkel yollarla yapılırdı. Öyle ki Osmanlı Dönemi’nde, tuzun yıkanması, paketlenmesi vb. aşamalarına ihtiyaç duymadan göl etrafında oluşan tuz blokları kırılarak herhangi bir işleme tabi tutulmadan doğrudan tüccarlara satılırdı. Havalanın genellikle nakliyyeye elverişli olduğu dönemlerde gerçekleşen bu ticarete, satın alınan tuzlar develere yüklenerek taşınırdı (BOA, C. ML, 284-11668, H.15.09.1222/M. 16.11.1807). Özellikle bölgede bulunan aşiretlere ait develerin sıklıkla kullanıldığı bu sevkiyatta develerin tercih edilme sebebi ise yük taşıma kapasitelerinin at, katır gibi diğer yük hayvanlarına nazaran daha fazla olmasıydı. Zira at, katır gibi hayvanlar ortalama 150 kg yük taşıyabilme kapasitesine sahip iken, develerde bu sayı 250-300 kg arasında değişmekteydi. Özel cins olan develerde ise bu sayı 300 kg ve üzerine çıkmaktaydı. Develerin taşımacılıkta tercih edilmesinin bir diğer sebebi ise diğer yük hayvanlarına nazaran zorlu yol koşullarına daha dayanıklı olmalarıydı (Ekin, 2017, s. 387; İnal, 2021, s. 59). İlerleyen dönemlerde göl etrafına ambarlar inşa ettiren Osmanlı Devleti, çıkarılan tuzları buralarda muhafaza etmeye başlamıştır. Ayrıca bu dönemde gölün çevresine taşımacılıkta kolaylık sağlaması amacıyla bir de demiryolu inşa edilmiştir. 1862 yılına kadar şer’i ve örfi yasalara bağlı olarak idare olunan Koçhisar memlahası, bu tarihten itibaren Tuz Nizamnâmesi’nin hazırlanmasıyla birlikte devlet tekeline alınarak Nâfia Nezâreti’ne bağlanmıştır (Kasım, 2016b, s. 20).

Osmanlı Devleti'nde Tuz İşletmeciliği

Osmanlı Devleti, coğrafi konumu, iklim şartları, toprağının yapısı itibariyle tuz üretimi için oldukça elverişli bir konumdaydı. Deniz, göl ve memlahalardaki tuz rezervi bir hayli fazla olan Osmanlı Devleti'nde tuz, hazinenin önemli gelir kaynaklarından birisiydi. Tuz çıkarılmaya elverişli sahil, göl ve yer altı tuz yataklarının devletin malı olarak değerlendirildiği Osmanlı Devleti'nde tuz; Akdeniz sahilleri başta olmak üzere, Karadeniz, Anadolu, Rumeli, Adriyatik gibi pek çok noktadan çıkarılmaktaydı. Akdeniz sahillerinde; Kıbrıs, Ayas, Becin, Patnos, İzmir, Menemen, Rodos, Çandarlı, Midilli, Kızılcatazla, Enez, Gümölcüne, Selânik, Ağrıboz, Mora ve İnebahtı Osmanlı Devleti'nin tuz üretim merkezleri iken; Karadeniz Bölgesi'nde bu üretim; Ahyolu ve Tekfurköyü'nde gerçekleşmekteydi. Diğer yandan Anadolu'da Koçhisar Gölü, Hacıbektaş ve Divriği ile Rumeli'de İznorvik ve Adriyatik sahillerinde yer alan Avlonya ve Delvine de Osmanlı Devleti'nin tuz üretim merkezlerindendi (Güçer, 1963, s. 97; Doğan, 2023, s. 2). Bunların haricinde Trablus, Lazkiye, Raguza, Eflak, Boğdan ve Erdil'den ithal edilen tuzlar da devletin tekelindeydi (Yaşayanlar, 2016, s. 759). Tuz üretim sahalarının devletin tekelinde olmasından dolayı, tuz çıkarılmasından, tüketilmesine kadar olan süre zarfındaki ambarlama, nakliye ve ticaret gibi bütün aşamalar, devletin kontrolünde gerçekleşirdi. Aynı zamanda buralarda bulunan buharlaşma havuzları, arklar, isâle kanalları ve ambarlar gibi pek çok alanın tamir ve onarımı da yine devlet tarafından yapılırdı (Güçer, 1963, s. 98).

Osmanlı Devleti'nde tuz çıkarılan memlahaların işletilmesi ise dört şekilde yapılmaktaydı. Bunlar; iltizam yolu ile işletilme, devletin kendisinin işletmesi, tuz yataklarını keşfedenlere verilen işletme hakkı ve son olarak da aşiret beyleri veya tekke ve zaviyelere verilen işletim hakkı idi. (Beyoğlu, 2004, s. 202; Hamzaoğlu, 2019, s. 55). İltizam yolu ile işletilen memlahalar, tuzun kapasitesi, üretim miktarı, masrafı vb. diğer kalemleri hesaplanarak ortaya çıkan bedelle isteyene belirli bir süreliğine veriliirdi. Başlangıçta iki senelik verilen işletim hakkı, ilerleyen dönemlerde arttırılarak beş yıla çıkarılmıştır. Bir diğer yöntem olan küçük tuzlaların devlet tarafından işletilmesinde ise tuzlaların işletilmesi devlet tarafından görevlendirilen memurlar aracılığı ile yapılırdı. Tuz üretiminin oldukça sınırlı olduğu bu işletmelerde üretilen tuzlar, en fazla birkaç köye yetecek miktardaydı (Çakır, 2019, s. 9). Tuz yataklarının keşfedenlerin işletilmesine bırakılması ise memlahanın bulunduğu alanın kimsenin dirliğine dâhil olmaması ve herhangi bir mukataanın geliri arasında kayıtlı bulunmaması şartıyla mümkün olmaktadır. Bu işletme usulünde memlahaları işleten işletme sahipleri, elde ettikleri tuzun 1/3'ünü miriye vermek zorundalardı (Güçer, 1963, s.100). Son işletme modeli olan aşiret beyleri ile tekke ve zaviyelere verilen işletim hakkında ise memlahalar bu grupların tasarrufuna

birakılarak, bunlar tarafından işletilir ve her türlü satış ve dağıtım işleri bu kimseler tarafından yapılırdı (Çakır, 2019, s. 9).

Tanzimat Dönemi ile birlikte memlahaların durumunda birtakım değişikliğe giden devlet, 1858 tarihli Arazi Kanunnâmesi ile tuz üretimi ve tuzlaların mülkiyetine ilişkin yeni uygulamalar getirdi ve bu kanunnâmenin 107. maddesi ile tuzlaların tasarrufuna ilişkin daha evvelki hükümleri geçersiz saydı (Düstur, Tertib I, 1289/1872. s. 192-193). 1862 yılında ilan edilen Tuz Nizamnâmesi ile birlikte ise tuz işletmeleri için yeni bir dönem başlatan devlet, tuz çıkarılan memlaha, kuyu vb. diğer bütün alanları Rusumat Emaneti'ne bırakarak ülke genelindeki bütün tuzlaları tek bir merkezden yönetmeye başladı. Getirilen bu yeni düzenleme ile emaneten işletilen tüm mirî ve vakıf tuzlalarını da mültezimlerden geri alan devlet, her memlahanın idaresi için birer müdür, başkâtip ve sandık emini gibi memurlar görevlendirdi (Bayraktar, 2021, s. 110).

Diğer yandan bu nizamnâme ile birlikte tuz, inhisar altına alınarak ithalatı tamamen yasaklandı ve satışına yönelik de yeni düzenlemeler getirildi. Öyle ki, bu nizamnâme ile deniz ve göl tuzlarının kilogramı 15 paradan, kaya tuzunun kilogramının ise 14 paradan satılması kararlaştırıldı. Ayrıca memlahalarda yapılacak tuz satışının da 50 okkadan az olmaması kararlaştırılarak, satılacak tuzun kıyyesinin, 20 para olması belirlendi. Memlahalarda yapılan satışların ödemelerinin de peşin alınması kararlaştırıldığı bu nizamnâmede ayrıca satışı yapılan tuzun nakliye masraflarının da müşteri tarafından karşılanacağı ifade olundu. Aynı zamanda bu nizamnâme ile imparatorluk sınırları içinde yer alan memlahalardan çıkarılan tuzun gideceği yere bakılmaksızın gümrük vergisi alınmayacağı da belirtildi (Çakır, 2019, s. 21).

Bu nizamnâme ile getirilen bir diğer yenilik ise tezkire uygulamasıdır. Bu uygulama ile satılan tuzun miktarı, nereye gideceği, çıkarıldığı madenin ismi ayrıntılı şekilde kayıt altına alınmıştır. Sandık emini ve başkâtip tarafından imzalandıktan sonra müşterilere verilen bu tezkireler, müşteriler tarafından, gittikleri yerlerdeki memurlara gösterilmek zorundaydı. Bu uygulama ile bir anlamda tuz kaçakçılığının önüne geçmeyi amaçlayan devlet, tezkiresi yanında olmayan kişilerin tuz satışına izin vermezdi. Eğer müşteriler tarafından tezkirenin kaybolduğu ifade edilir ise değerinin üç katı kadar depozito alınır ve belirtilen süre zarfında müdür ve memurlardan şahadetnâme denilen bir belge ile tezkirenin kaybolduğunun belgelendirilmesi istenirdi. Şayet tezkirede yazandan daha fazla tuz sevk edildiği belirlenir ise bu defa da hakkında tuz kaçakçılığı yaptığına dair işlem yapılırdı (Kasım, 2016a, s. 6).² 1881 tarihli Muharrem Kararnamesi

2 1862 tarihli nizamnâme öncesinde de benzer bir durum söz konusuydu. Erken dönemlerden itibaren devletin malı olarak kabul gören ve devletin önemli gelir kaynağını teşkil eden tuzun üretimi, satışı vb. her aşaması devlet tarafından denetlenirdi. Her ne kadar mevcut dönemde

ile birlikte ise tüm bu süreçler, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne bırakıldı (Demirel, 2004, s. 299).

İnhisar (Tekel) Uygulaması ve Kaçakçılık

Bir maddeyi veya bir işi yalnız bir kişi ya da müesseseye verme anlamına gelen “*inhisar*” (tekel), bir malın üretiminin ve satışının tek bir firma tarafından yapılmasıdır (Genç, 2013, s. 378). Batı’da daha ziyade “*monopol*” olarak adlandırılan bu uygulama, iktisadî ve malî tekel olarak ikiye ayrılmaktadır. Malî tekel, devletin hazineye gelir sağlamak amacıyla bir malın üretimini ve ticaretini doğrudan kendisinin yapması halidir. Devlet, malî tekeli kendisi uygulayabileceği gibi bir kanunla bu yetkiyi herhangi bir kişi ya da şirkete devredebilir. İktisadî tekel ise monopol şartlarından yararlanmak suretiyle kâr elde edilen tekeldir (Eryaman, 2020, 181-182).

Osmanlı Devleti’nde erken dönemlerden itibaren hazinenin önemli gelir kalemlerinden birisi olan tuz, 1862 Nizamnâmesi ile ithal edilmesi yasaklanan maddelerden birisi haline geldi (Ş. Gölçek& A. Gölçek, 2019, s. 257). Bu nizamnâme ile tuz işletmelerinden elde edilen gelir başlarda Rûsum-ı Sitte İdaresi’ne, ardından ise 1881 yılında Muharrem Kararnâmesi ile Düyûn-ı Umûmiye İdaresi’ne bırakıldı. İnhisar uygulamasına geçilmeden önce fiyat bazında rahatlıkla alınabilen bir emtia olan tuz, tekel sonrası mevcut piyasa koşullarına göre alınabilecek bir emtia olmaktan çıktı ve Osmanlı maliyesinin bütçe açığını düzenlemek üzere rahatlıkla fiyatlandırabildiği mallardan birisi haline geldi. Tuz fiyatlarında yaşanan bu artış ise tuz kaçakçılığının yaygınlaşmasına ortam hazırladı (Yaşayanlar, 2016, 759).

Kaçakçılık faaliyetlerini önlenmek adına zaman zaman tuz fiyatlarını aşağı çeken Osmanlı Devleti’nde tuz kaçakçılığı, iki yoldan gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi ve en yaygın olanı deniz yolu ile kaçakçılıktır. Bir diğer tuz kaçakçılığı yöntemi ise bu çalışma kapsamında da incelenen ocaklarda, memlahalarda ve tuz ambarlarında gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleridir (BOA, MVL, 747-39, H. 17.09.1283/M. 23.01.1867). Deniz yolu ile yapılan kaçakçılık faaliyetleri, ambar ve ocaklarda yapılan kaçakçılık faaliyetlerine kıyasla devleti daha fazla uğraştırmıştır. Yaşanan bu kaçakçılık faaliyetini önlemek adına bir dizi tedbir alan devlet, özellikle getirdiği tezkire uygulaması ile ülkeye kaçak yollarla tuz girişinin önüne geçmeye çalışmıştır. Bu uygulama ile tuzun yüklendiği tuzlanın ismi, yük miktarı, numarası ve tarihi gibi pek çok detayı kayıt altına alan devlet, tezkiresi bulunmayan veya tasdiklenmeyen gemi kaptanlarının geçişine de

tezkire uygulaması yapılmamış olsa da üretilen tuzun bir bölgeden başka bir yere nakledilmesi yine hükümetin iznine tabiydi. Aksi takdirde tüccarlar ellerindeki tuzları başka bölgeye götürüp satmaya kalkarlarsa yaptıkları tuz satışı kaçakçılık olarak nitelendirilir ve tüccarlara çeşitli cezalar verirdi. Ayrıntılı bilgi için Bk. (Güçer, 1963, s. 125-126).

izin vermezdi. Tezkiresi olan gemi kaptanlarının tezkiireleri ise ulaştıkları limanlardaki memurlar tarafından kontrol edilerek eksik ya da fazla tuz olup olmadığına bakılırdı. Şayet böyle bir durum tespit edilirse gemi kaptanı ve tayfası sorgulanır, gerekirse tutuklama işlemi yapılırdı (Demirel, 2004, s. 301). Gemideki kaçak tuz da el konularak idarenin tasarrufuna bırakılırdı. Kimi zaman da yakalanan bu tuzların bir kısmı ihbarcılara ödül olarak verilir kalan kısmı da satılarak gelir elde edilirdi. Kaçak tuz taşıyan gemi kaptanına da taşıdığı kaçak tuzun iki katı kadar para cezası uygulanırdı. Eğer kaptan tuz kaçırma cezasını ikinci kez alırsa, bu defa kaçırıldığı tuzun dört katı kadar ceza kesilirdi. Cezasını ödemeyen kaçakçılar, üç ayı geçmemek koşuluyla her 20 kuruş için bir gün hapis cezasına çarptırılırdı. Tuz kaçırmaya yardım eden kayıkçı, sandalcı ve arabacılar da kaçırılan tuzun iki katının %16'sı kadar para cezası öderlerdi. Cezasını ödemeyenlerin ise araçlarına el konularak 1,5 ay kadar hapis cezasına çarptırılırlardı. Eğer tuz kaçakçıları yabancı devlet vatandaşı ise bu durumda devreye o ülkenin konsolosluğu girerdi. Bu kişiler konsolosluğa teslim edilerek üç ay süre ile hapis cezasına çarptırılmaları sağlanırdı. Diğer yandan bir gemide aynı anda hem yerli hem yabancı tuz taşınması da yasaktı. Böyle bir durum tespit edildiğinde yine para ve hapis cezası uygulanırdı (Yaşayanlar, 2016, s. 760-761). 1885 yılında yayımlanan nizamname ile deniz yolu ile yapılan tuz kaçakçılığı karşısında aldığı önlemleri daha da arttıran devlet, vapur ve gemiler ile gelen malların, başka bir yere götürülmesini yasaklayarak doğrudan gümrük noktalarına getirilmesine hükmetmiştir. Karara uymayanların ise mallarına el konularak, malın iki katı kadar para cezası kesilmiştir (Yaşayanlar, 2016, s. 760-761).

Ocak, memlaha ve tuz ambarlarında gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleri ise genellikle buralarda görevli memur, kolcu ve ambarcıların işbirliği ile ortaya çıkmıştır. Tuzda fire olmadığı halde fire gösterilmesi, basküle kurşun ilave ederek fazla tuz verilmesi, tezkiresiz tuz alınması ve satılması şeklinde zuhur eden kaçakçılık faaliyetleri, kimi zaman ise doğrudan ambarda görevli kimselerin tuz kaçırması şeklinde meydana gelmiştir (Demirel, 2004, s. 302). Ocak ve memlhalarda ortaya çıkan kaçakçılık faaliyetlerinin diğer bir sebebi ise bölgede bulunan eşkıyaların kanun dışı davranışlardır. Bu kimselerin doğrudan memlhalara saldırarak tuz çalması şeklinde ortaya çıkan bu faaliyetleri önlemek adına bir dizi tedbir alan merkezî hükümet, şehir ve kasabalara birer tuz ambarı inşa ettirerek satışların doğrudan bu noktalardan yapılmasını sağlamıştır (BOA. MVL, 669-15, H. 22.10.1280/M. 31.03.1864). Aldığı bu önlem ile üretim alanlarındaki kanhtar hilelerinin önüne geçmeye çalışan hükümet ayrıca ocaklarda gereğinden fazla tuz üretimini de yasaklanmıştır (Yaşayanlar, 2016, s. 760).

Koçhisar Memlahası ve Tuz Kaçakçılığı

Dünyanın sayılı tuz göllerinden birisi olarak kabul edilen ve Osmanlı Dönemi'nde yıllık 20 milyon kg tuz üretilen Koçhisar memlahasında üretim Kaldırım, Kayacık ve Yavşan memlahalarında yapılmaktadır. Bu memlahalardan Kaldırım ve Kayacık memlahaları günümüzde Ankara-Şereflikoçhisar'da bulunmakta iken Yavşan memlahası, Konya-Cihanbeyli ilçesinde yer almaktadır. Osmanlı arşiv belgelerinde Kaldırım Hanı (BOA. MVL, 747-39, H. 17.09.1283/M. 23.01.1867) olarak geçen Kaldırım memlahası, Romalılar Dönemi'nde inşa edilmiştir. İsmi gölün içinden geçen yolun kaldırımına atfen aldığı tahmin edilen Kaldırım memlahasının günümüzdeki yıllık ham tuz miktarı 791.776 tondur (Aytüre, 2017, s. 36-37; Köylü, 2018, s. 25). Şereflikoçhisar'da bulunan bir diğer memlaha olan Kayacık memlahası ise Kaldırım memlahasından sonra tuz üretiminin en fazla yapıldığı memlahadır. Günümüzdeki yıllık ham tuz miktarı 790.000 olan Kayacık memlahasının Osmanlı Dönemi'ndeki durumuna ilişkin ise kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Aytüre, 2017, s. 36-37). Konya'nın Cihanbeyli ilçesinde yer alan Yavşan memlahası ise başlangıçta Tosun memlahası ismi ile bilinmesine karşın 1927 yılından itibaren Yavşan ismi ile anılmaya başlanmıştır. Diğer iki memlahaya kıyasla oldukça küçük bir işletme olan Yavşan memlahası, 1927 tarihinden önce daha ziyade bölge insanının tuz ihtiyacını karşılamak için kullanılırken, bu tarihten sonra üretim kapasitesindeki artışla beraber bölge dışına da sevkiyata başlamıştır (Koday, 1998, s. 139).

1862 yılına kadar şer'i ve örfi yasalara bağlı olarak idare olunan Koçhisar memlahası ve bu memlahaya bağlı olan tuzlalar, 1862 yılında Tuz Nizamnamesi'nin yayınlanmasıyla birlikte devlet tekeline alınarak Nâfia Nezâreti'ne bağlanmıştır (Kasım, 2016a, s. 6). Tuzun inhisar uygulanan maddelerden birisi haline gelmesi, beraberinde kaçakçılık faaliyetlerine de ortam hazırlamıştır. Koçhisar memlahasındaki kaçakçılık faaliyetleri, daha ziyade Ankara, Aksaray, Kırşehir ve çevre illerde bulunan aşiretler ile muhacir gruplar tarafından yapılmıştır (BOA. Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı (A. MKT. MHM.), 250-26, H. 23. 06. 1279/M. 16. 12. 1862; MVL. 647-28, H.10.06.1280/M. 22.11.1863; MVL, 669-15, H. 22.10.1280/M. 31.03.1864). Özellikle Hacıahmedli, Rişvan, Ekecik gibi aşiretlerin başı çektiği bu kaçakçılık faaliyetlerinde, Yağmurulu, Cihanbeyli, Şerefli, Peykanlı aşireti ile isimleri net olarak belirlenemeyen 150'den fazla Kürt eşkiya yer almıştır (BOA. MVL, 639-37, H. 26.04.1279/M. 21. 10. 1862). Genellikle bu kimselerin toplu olarak memlahalara saldırmaları ve tuz çalmaları şeklinde ortaya çıkan bu faaliyetler, kimi zamanda memlahalardaki memurların görevlerini kötüye kullanması ile ortaya çıkardı (BOA. Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH. MKT.), 1565-101, H. 15. 03. 1306/M. 19.11. 1888; MVL. 641-38, H. 24. 05. 1279/M. 17. 11. 1862).

Koçhisar Kazası Tepesidelik Mahallesi'nin eski kâtibi İbrahim Efendi'nin tuzlalara giren ahaliye fazla tuz satarak rüşvet alması bu durumun en güzel örneğidir. İşlediği suça karşılık 18 bin 472 kuruş para cezasına çarptırılan İbrahim Efendi, ayrıca işlediği bu suç nedeniyle memuriyetten de menedilmiştir (BOA. Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A. MKT. UM.), 801-78, H. 06.04.1281/M. 08.09. 1864). Yine Koçhisar memlahasının güvenliğinden sorumlu Kır Serdergesi Yüzbaşı Mehmet Ağa da tezkiresi olmayanlardan altışar kuruş ücret almıştır (BOA. MVL, 743-145, H. 05.03.1283/M. 18. 07. 1866). Kaçakçılık faaliyetlerinde kullanılan bir diğer yöntem ise başka birine ait tezkire ile tuzlalardan birden fazla kez tuz alınmasıydı. Tezkiresi olmayan kişilerin sıklıkla başvurduğu yöntemlerden olan bu kaçakçılık faaliyeti, kimi zaman da tuzladan daha fazla tuz almak amacıyla yapılırdı. Örneğin, Koçhisar Kazası Tutuş karyesi ahalisinden Zebunoğlu İbrahim, benzer yöntemle erkek kardeşine ait tezkire ile Koçhisar memlahasından 50 vukiyye (Kallek, 2022, s. 67) yaklaşık olarak 12-13 kg tuz almıştır. Normalde 12-13 kg tuz alma hakkı olan iki kardeş bu yöntemle tuzladan takribi olarak 25-26 kg tuz almışlardır (BOA. MVL, 747-39, H. 17.09.1283/M. 23.01. 1867). Bunların yanı sıra bölgede bulunan aşiretler ve muhacirlerin saldırıları da kaçakçılık faaliyetlerindeki bir diğer etkidir. Hatta memlahada gerçekleştirilen kaçakçılık faaliyetlerinin kayda değer bir kısmı bu gruplar tarafından gerçekleştirilmiştir. Memlahaya gelen tuz müşterilerinin mallarının, nakit paralarının, değerli eşyalarının gasp edilmesi başta olmak üzere memlaha, ocak ve ambarlara toplu halde saldırarak yüklü miktarda tuz çalan bu gruplar, çaldıkları bu tuzları Ankara ve çevre illere götürerek satmaya çalışmışlardır. Öyle ki, H.1279 senesinde bir grup muhacir, Koçhisar memlahasından çaldıkları 71.724 kıyye tuzu, Bolu'nun Gere ve Dörtdivan kazalarındaki ahaliye satmıştır (BOA. MVL, 692-34, H. 19. 08. 1281/M. 17. 01. 1865; MVL, 667-11, H. 27.09.1280/M. 06. 03. 1864). Yine H. 1279 senesinde muhacirlerden bir grup Koçhisar memlahasından 30.000 vukiyye kadar tuz çalmıştır. Muhacirlerin artan bu faaliyetleri nedeniyle otuz kadar süvari ile muhacirlerin üzerine varan Niğde Kaymakamı Galip Paşa ve beraberindekiler, muhacirlerden 18'ini yakalamış, firar edenlerin yakalanmasına çalışmışlardır (BOA. MVL, 641. 38, H. 24. 05. 1279/M. 17. 11. 1862).

Muhacirlerin yanı sıra bu tarihlerde Hacıahmedli, Ekecik, Rişvan, Şerefli ve Yağmurlu aşireti gibi çok sayıda aşiret ile 150'den fazla Kürt eşkıya da peş peşe memlahalara saldırarak tuz kaçakçılığı yaptılar (BOA. MVL, 642-11, H.12.07.1279/M.03.01. 1863). Aşiretler bu saldırılarda kimi zaman ortaklaşa hareket ederken, kimi zaman da bağımsız olarak tek başlarına hareket ettiler. Öyle ki, H. 1279 senesinde Hacıahmedli aşireti ile Şerefli aşiretine mensup 50 kişilik bir grup ortaklaşa hareket ederek Koçhisar memlahasından tuz sirkat eylemişlerdir (MVL,640-16,

H.16.06.1279./M.09.12. 1862). Yine benzer tarihlerde bu defa da Ekecik aşiretine mensup bazı kimseler, diğer aşiret gruplarına dâhil olmadan tek başlarına hareket ederek Koçhisar memlahasından tuz çalmışlardır (BOA. Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları Evrakı (A. MKT. NZD.), 467-32, H. 20.07.1279/11.01. 1863). Memlahalarda meydana gelen diğer hırsızlık suçuna nazaran daha fazla tuz çalan bu gruplar, sahip oldukları develer sayesinde tuzu istedikleri yerlere taşıyabilmişlerdir. Örneğin Kırşehir kazasına tâbi Yağmurlu Aşireti, H. 1280 senesinde yaklaşık 39 deve ile Koçhisar memlahasından tuz kaçırmaya çalışmıştır. Hırsızlık yapanların bir kısmı memlahadan kaçmaya fırsat bulamadan yakalanmasına karşın bir kısmı da kaçarak Kırşehir'in Sarıuşağı karyesine gitmiştir (BOA. MVL, 647-28, H.10.06.1280/M. 22. 11. 1863).

Yaşanan bu kaçakçılık faaliyetleri karşısında zor durumda kalan Koçhisar memlahası Müdürü Ali Zahir Efendi, tuzlalar çevresinde çok sayıda Kürt ve muhacir eşkiya grubunun bulunduğundan bahsederek memlaha çevresinde geçici olarak bir bölük süvari askerinin görevlendirilmesinin doğru olacağını belirtmiştir. Durumun Rusûmât Emaneti'ne bildirilmesinin ardından bahsi geçen eşkiya ve muhacir gruplarının yakalanması için harekete geçen devlet, Niğde Kaymakamı Galip Paşa ile Konya ve Niğde asafâneleri Mehmet Efendi ile Ömer Ağa ve bir bölük süvariye memlaha çevresindeki eşkiyaların yakalanması için görevlendirmiştir (BOA. MVL, 661-37, H. 21.06.1280/M. 03.12.1863.; BOA. DH. MKT, 406-73, H. 12. 02. 1313/ M. M. 04.08. 1895). Aynı zamanda memlaha civarındaki güvenliği sağlamak adına Koçhisar memlahasına bir çavuş ile dört nefer gönderen devlet, bu sayı yeterli gelmeyince memlaha çevresindeki asker sayısını arttırmıştır (BOA. DH. MKT, 406-73, H. 12. 02. 1313/ M. M. 04.08. 1895). Eşkiya ile mücadelede ahalinin desteğini de almaya çalışan Zahir Efendi, bu sayede ahali arasında eşkiya ile iş birliği yapanların önüne geçmeye çalışmıştır (BOA. A. MKT. MHM, 255-93, H. 23.08. 1279/M. M. 13. 02. 1863).

Yaşanan kaçakçılık faaliyetlerini ekseriyetle geçici askerî müdahalelerle engellemeye çalışan devlet, verdiği caydırıcı cezalarla da bu faaliyetlerin önüne geçmeye çalışmıştır (BOA. MVL, 681-18, H. 17.05.1281/M. 18. 10. 1864; MVL. 681-63, H. 05.03.1281/M. 04. 10. 1864). Kaçakçılık yapanlardan çaldığı tuz miktarının iki katı kadar ücret alan devlet, çaldıkları tuzu satarak gelir elde edenlerden ise hem çaldıkları tuz bedelini hem de sattıkları tuzdan elde ettikleri bedeli geri almıştır (BOA. A. MKT. MHM, 255-48, H. 19.08.1279/M. 09. 02. 1863; MVL. 699-82, H. 17. 11. 1282/M. 03. 04. 1866; BOA. A. MKT. MHM, 250-26, H. 23. 06. 1279/M. 16. 12. 1862). Nakdi cezaların yanı sıra hapis gibi hürriyeti bağlayıcı cezalarla da kaçakçılık faaliyetlerinin önüne geçmeye çalışan devlet, hapis cezasını genellikle para cezasını ödemeyen veya tekrar eden ka-

çakçılık faaliyetlerine karışan kimselere vermiştir (BOA. A. MKT. UM, 801-78, H. 06.04.1281/M. 04.11. 1864; BOA. A. MKT. NZD, 467-32, H. 20.07.1279/11.01. 1863). Alınan tüm bu önlemler ve verilen caydırıcı cezalara rağmen Koçhisar memlahasında yaşanan tuz kaçakçılığı, uzunca bir süre devleti uğraştıran meselelerden olmuştur (BOA. MVL. 673-37, H. 25. 11. 1280/ 02. 05. 1864). Bunun en önemli sebebi, memlaha çevresinin bir hayli geniş olmasıdır. Öyle ki, mevcut dönemde memlahanın çevresinin yaklaşık 35 saatte dolaşılabilceğini ifade eden Cevad Bey'in (Ali Cevad, 1314/1898, s. 530) bu aktarımından da anlaşıldığı üzere bu kadar geniş bir alanı geçici askerî kuvvetlerle koruyabilmek imkân dâhilinde değildi. Bu ancak uzun vadeli daha fazla sayıda askerî birlikle mümkün olabilirdi.

Sonuç

Tarihin hemen hemen her döneminde önemli tuz kaynaklarından birisi olan Koçhisar (Tuz) Gölü, 1600 km'lik bir göl alanı ile dünya üzerindeki en büyük ikinci tuz gölüdür. Bizans döneminde "*Tatta Limne*" ve "*Karatei Limne*" isimleri ile anılan göl, Osmanlı arşiv kayıtlarında "*Koçhisar Memlahası*" şeklinde yer almaktadır. Osmanlı Dönemi'nde yıllık 20 milyon kilo kadar tuz çıkarılan bir yer olan Koçhisar Gölü'nde üretim Kayacık, Kaldırım ve Yavşan tuzlarında yapılmakta olup bunlardan Kaldırım ve Kayacık tuzları Ankara-Şereflikoçhisar'da, Yavşan Tuzlası ise Konya'nın Cihanbeyli ilçesinde yer almaktadır.

1862 yılına kadar devletin koyduğu kurallar çerçevesinde tuz üretimi ve satışının yapıldığı Koçhisar memlahası, 1862 tarihinde yayımlanan Tuz Nizamnâmesi ile birlikte Nâfia Nezâreti'ne bağlandı. Aynı zamanda bu nizamnâme ile birlikte tuzu inhisar altına alan devlet, ithalatını da tamamen yasakladı. Tuzun inhisar altına alınarak ithalinin tamamen yasaklanması ise kaçakçılık faaliyetlerine ortam hazırladı. Koçhisar memlahasını da etkisini altına alan bu faaliyetler, ekseriyetle bölgede bulunan aşiret grupları ile muhacirler tarafından yapıldı. Özellikle Hacıahmedli, Rişvan, Ekecik aşiretlerinin başını çektiği bu kaçakçılık faaliyetlerinde ayrıca Yağmurlu, Cihanbeyli, Şerefli, Peykanlı gibi çok sayıda aşiret ile 150'den fazla Kürt eşkiya yer aldı. Bunların yanı sıra bölgede bulunan muhacir gruplarının da yoğun olarak yer aldığı bu faaliyetler, kimi zaman da memlahalarda bulunan memurların görevlerini kötüye kullanmaları sebebiyle ortaya çıktı.

Yaşanan kaçakçılık faaliyetlerini önlemek adına askerî tedbirler başta olmak üzere bir dizi tedbir alan devlet, ocaklarda yapılan kantar hilelerini önlemek adına da gereğinden fazla tuz üretimini yasakladı. Aynı zamanda eski tuz ile yeni tuzun birbirine karıştırılmasını da yasaklayan devlet, ocak ve ambarlardaki tuz yığınları için de numaralandırma sistemi getirdi. Alınan bu tedbirlerin yanı sıra para ve hapis cezası gibi caydırıcı cezalarla da

tuz kaçakçılığını önlemeye çalışan devlet, hapis cezasını genellikle para cezasını ödemeyen veya kaçakçılık suçunu tekrar edenlere karşı uyguladı. Para cezası ise tuz kaçakçılığı yapanlardan çaldıkları tuzun iki katı kadar bedel alınması şeklinde uygulandı. Alınan tüm bu önlemler ve verilen caydırıcı cezalara rağmen memlahanın çevresinin bir hayli geniş olması sebebiyle Koçhisar memlahasında yaşanan tuz kaçakçılığı, uzunca bir süre devleti uğraştıran temel meselelerden oldu.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- BOA. C. ML: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Cevdet Maliye
- BOA. C. ML., 57-2623, H. 17.09. 1256/M. 12.11.1840; C. ML, 284-11668, H. 15.09.1222/M. 16.11.1807.
- BOA. DH. MKT: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî
- BOA. DH. MKT., 1565-101, H. 15. 03. 1306/M. 19.11. 1888; DH. MKT, 406-73, H. 12. 02. 1313/ M. 04.08. 1895.
- BOA. MVL: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Meclis-i Vâlâ Riyaseti Defterleri
- BOA. MVL., 642-11, H. 12.07.1279/M. 03.01.1863; MVL, 747-39, H. 17.09.1283/M. 23.01.1867; MVL, 669-15, H. 22.10.1280/M. 31.03.1864; MVL. 647-28, H.10.06.1280/M. 22.11.1863; MVL, 639-37, H. 26.04.1279/M. 21. 10. 1862; MVL. 641-38, H. 24. 05. 1279/M. 17. 11. 1862; MVL, 743-145, H. 05.03.1283/M. 18. 07. 1866; MVL, 692-34, H. 19. 08. 1281/M. 17. 01. 1865; MVL, 667-11, H. 27.09.1280/M. 06. 03. 1864; MVL,640-16, H.16.06.1279./M.09.12. 1862; MVL, 661-37, H. 21.06.1280/M. 03.12.1863; MVL, 681-18, H. 17.05.1281/M. 18. 10. 1864; MVL. 681-63, H. 05.03.1281/M. 04. 10. 1864; MVL. 699-82, H. 17. 11. 1282/M. 03. 04. 1866; MVL. 673-37, H. 25. 11. 1280/ 02. 05. 1864.
- BOA. A. MKT. MHM: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Evrakı
- BOA. A. MKT. MHM., 250-26, H. 23. 06. 1279/M. 16. 12. 1862; A. MKT. MHM, 255-93, H. 23.08. 1279/M. M. 13. 02. 1863; A. MKT. MHM, 255-48, H. 19.08.1279/M. 09. 02. 1863.
- BOA. A. MKT. NZD: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemî Nezaret ve Devair Yazışmaları Evrakı
- BOA. A. MKT. NZD., 467- 32, H. 20.07.1279/11.01.1863.
- BOA. A. MKT. UM: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilayat Evrakı
- BOA. A. MKT. UM., 801-78, H. 06.04.1281/M. 08.09. 1864.

Tetkik Eserler

- Avcı, S. (2003). Ekonomik Coğrafya Açısından Önemli Bir Maden Tuz (Tarihi, Önemi ve Dünya Tuz Ekonomisi). *Coğrafya Dergisi*, 11, s. 21-45.
- Aytüre, S. (2017). Şereflikoçhisar Ekonomisi ve Sorunları. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, s. 30-47.

- Bayraktar, U. (2021). Tuz, Aşiret, Devlet: Siirt'te Tekelin Oluşumu, 1861-1881. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Dergisi*, 7/2, s. 101-130.
- Beyoğlu, S. (2004). Osmanlı Devletinde Tuz'a Dair Bazı Problemler (1914-1923). *Tuz Kitabı*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bülbül İ.; Işık, M. (2020). XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Taman Kazası. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 7/18, s. 439-455.
- Cevad, A. (1314/1898). *Memeâliki Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lügâtı*, C. II, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Çakır, D. (2019). *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Karadeniz'de Tuz Kaçakçılığı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Demirel, F. (2004). Osmanlı Devleti'nde Tuz Gelirlerinin Düyûn-ı Umûmiye'ye Devredilmesinden Sonra Tuz Kaçakçılığı. *Tuz Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Demirtaş, M. (2004). Osmanlı Devleti'nde Tuz Üretimi ve Dağıtımı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1, s. 23-28.
- Demiryürek, M. (2019). XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Mukataat-ı Emlâh. Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-2, (İzmir 25-27 Nisan), (Ed. Mustafa Öztürk, Ayşe Değerli), İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi Yayınları.
- Doğan, F. (2023). Osmanlı Tuz Üretimi, Ticareti ve Mali Önemine Dair Bir İnceleme: İnöz (Enez) ve Kavak Memlaha Mukataası. *Istranca Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1 s. 1-18.
- Düstur, Tertib I, Cilt I., 1289/1872.
- Ekin, Ü. (2017). Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Karayolu Ulaşımını ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800). *Belleten*, 81/291, s. 387-418.
- Erin, N. (2003). 18. Yüzyılda Erzurum Tuzları: Osmanlı Tüketim Malları Tarihine Bir Katkı. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, s. 219-229.
- Eryaman, A. (2020). Cumhuriyet'in İlk Yıllarındaki İnhisar Uygulamalarına Bir Örnek: Kibrit İnhisarı (1924-1943). *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 20/41, s. 179-216.
- Genç, M. (2013). Yed-i Vâhid, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Yayınları, s. 378-383.
- Gölçek, G. Ş; GÖLÇEK, A. G. (2019). Erken Cumhuriyet Dönemi Tekel Uygulamaları 1920-1950 Döneminde Tuz, İspirto, İspitrolu İçkiler İle Kibrit. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15/30, s. 253-288.

- Güçer, L. (1963). XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 21 s. 97-143.
- Gündüz, V. (2017). *Tuzun Başkenti Şereflikoçhisar Yöresi*. Ankara: Kitap72 Yayınları.
- Hamzaoğlu, K. (2019). *Trabzon Vilayeti'nde Kaçakçılık (1855-1908)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- İnal, O. (2021). One-Humped History: The Camel as Historical Actor in the Late Ottoman Empire. *International Journal of Middle East Studies*, 53, s. 57-72.
- Kallek, C (2012). Ukiyye. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Yayınları, s. 67-70.
- Kasım, E. (2016). 1862 Tarihli Tuz Nizamnamesi ve Önemi. *Gazi Üniversitesi Sosal Bilimler Dergisi*, 3/7, s. 2-30.
- Kasım, E. (2016). *Tuz Nizamnamesi, Çerçevesinde 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Tuzlaların İdaresi ve İşletilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koday, S. (1998). Tuz Gölü Tuzlaları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 2, s. 128-149.
- Köylü, K. M. (2015). Şereflikoçhisar'ın Pırlıtlı İncisi Tuz Gölü'nün İlçe Ekonomisine Ve Tanıtımına Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme. *Toros Üniversitesi İktisadi, İdari, Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/4, s. 105-116.
- Köylü K. M. (2018). *Tuzgölü'nün Şereflikoçhisar Kalkınmasına Katkısının Disiplinlerarası Bakış Açısıyla Araştırılması ve Potansiyel Kaynakların Sürdürülebilir Kullanımı Hakkında Çözüm Önerileri*, Aksaray Üniversitesi Araştırma Başlangıç Destek Projesi, Proje No: 2017/003, Aksaray.
- Öz, E. (2011). Çivi Yazılı Belgelere Göre Eski Anadolu Mutfağında Bir Besin Maddesi: Tuz. *History Studies*, 3/3, s. 309-318.
- Sâmî, Ş. (1311/1894). *Kâmûsü'l-a'lâm*, C.4, İstanbul: Mihran Matbaası.
- Saraç, H. (2017). Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme Ağlarının Gelişimi ve Dönüşümü. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 9, s. 247-266.
- Şahin, C. (2004). Türkiye'de Tuza Atfedilen Yer Adları. *Tuz Kitabı*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Tıdıkova, N. (2004). Tuz ve Türevlerinin Altaycadaki Anlamı. *Tuz Kitabı*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Togral, Ö. (2020). *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz Limanlarında Kaçakçılık Faaliyetleri (Antalya, Alanya, Beyrut, Cebel-i Lübnan)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Tuncer, M.; FIRAT E. (2017). Tuz Gölü'nün Turizm Potansiyeli ve Bölge Ekonomisine Etkisine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Şereflikoçhisar Uygulaması. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/3, s. 63-72.
- Yaşayanlar, İ. (2016). İnhisara Gayriresmi Tepki: Kerpe ve Kefken Sahillerinde Tuz Kaçakçılığı. *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, (Ed. Haluk Selvi, Bilal Çelik, Ali Yeşildal), Kocaeli.
- Yıldırım, F. (2014). 15 ve 16. Yüzyıllarda Tuna Havzasında Tuzlalar ve Tuz Hukuku, *Turkish Studies*, 9/4, s. 1169-1183.
- Yılmaz, S. (2020). XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Karaborsacılık ve Kaçakçılık. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30/2, s. 519-534.
- Yurtoğlu, N. (2018). Salt Production Activities in Izmir Çamaltı Saltern and in Turkey (1923-1950). *Journal of History Culture and Art Research*, 7/2, s. 310-318.
- Zachariadou, E. A. (1999). Avlonya'dan Antalya'ya: 1380'lerdeki Osmanlı Askeri Harekâtlarının Değerlendirilmesi. *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, (Ed. Elizabeth A. Zachariadou), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

BÖLÜM 4

FİNANSAL KAPSAYICILIK VE TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Erdal EYİNÇ¹

Hatice DOĞUKANLI²

1 Dr. Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, erdaleyinc@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4849-4949

2 Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, hatdog@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8085-7394

1.GİRİŞ

Finansal olarak gelişme ve büyüme arasında mevcut olan ilişki akademik literatürde yeteri kadar tartışılmıştır ancak finansal gelişmenin “Finansal Kapsayıcılık” kavramı ile olan ilişkisi yeteri kadar ele alınmamıştır. Finansal gelişmişliği iyi derecede olan sistemlerin finansal kapsayıcılık kapsamında eksik kaldıkları görülmektedir. Şöyle ki, nüfusun bazı kesimlerinin mevcut resmi finansal sistemin dışında kaldığı gözlemlenmektedir. Son yıllarda, finansal kapsayıcılık ve sistemde yarattığı önem, finansal politika açısından birçok ülkede geniş çapta kabul görmeye başlamıştır. Finansal sistemin kapsayıcılığının gelişmesi, üretken kaynakların verimli bir şekilde tahsis edilmesini kolaylaştırır ve bu yolla potansiyel sermaye maliyetlerini düşürmeye yardımcı olur. Aynı zamanda, finansal hizmetlere erişim, finansın günlük yönetimini önemli ölçüde geliştirebilir ve yasal olmayan kredi kaynaklarının, örneğin; tefecilik, kara para büyümesini azaltmaya yardımcı olur. Böylece, finansal kapsayıcılığı gelişmiş bir sistemde, güvenlik ve güvenli tasarruf uygulamaları için yollar sağlanmış olur, aynı zamanda finansal kapsayıcılık finansal hizmeti kolaylaştırarak verimliliğin ve refahın artmasına yardımcı olur (Sarma, 2008, s.6).

Literatürde finansal gelişme sürecini birçok gösterge ile açıklanabilirken, bazı durumlarda eksik veri ve doğru bilgiye sınırlı erişim gibi nedenlerle ülkelerin finansal açısından gelişmişlik düzeyleri sadece bir gösterge ile ölçülmektedir (Ergeç,2004, s. 61). Finansal gelişmişlik göstergelerindeki yükseliş finansal derinlik olarak da tanımlanabilmektedir (Demetriades ve Khaled, 1996, s. 388).

Bu doğrultuda, finansal kapsayıcılık faktörünün ölçülebilir ve ampirik olarak araştırılabilir olarak tanımlanmasının, finansal değerlendirme ve literatüre kazanım açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

1.1.Çalışmanın Amacı

Finansal kapsayıcılık kavramı literatür bazında ve ampirik olarak irdelenmesi gereken bir kavramdır. Bu kavramın, bir toplumun finansal gelişmişliğinin ne düzeyde olduğunu gösteren çok önemli bir gösterge olduğu düşünülmektedir. Ekonomik faktörlerin finansal sistem tarafından ne kadar kapsandığı, toplumun refah oranıyla doğru orantılıdır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de Finansal Kapsayıcılık Endeksinin 2 farklı yaklaşımla ölçülmesidir. Bu sayede illerin finansal kapsayıcılık açısından karşılaştırmalı sonuçları ortaya çıkarılabilecektir.

1.2.Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada klasik finansal kapsayıcılık göstergelerini temel alan finansal kapsayıcılık endeksi Türkiye’nin 81 İli için 2015-2020 yılları verileri temel alınarak her yıl için ayrı ayrı hesaplanacaktır. Ayrıca, “Altın Depo Hesapları ve POS Cihazı Kullanımları”nın dahil edildiği alternatif bir kapsayıcılık endeksi de hesaplanacaktır. Her iki hesaplama yönteminin zayıflıkları ve üstünlükleri tartışılacaktır.

Belirtilen endekslerin hesaplanması sırasında Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye İstatistik Kurumu, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumundan elde edilen veriler (İllere göre; ATM, Şube, Kredi, Altın Depo Hesabı, POS cihazı miktarları), endeksin hesaplanabilmesi için Sarma (2008)’nin geliştirmiş olduğu endeks hesaplama yöntemine uygun hale getirilmiştir ve 2015-2020 yılları için Türkiye İlleri kapsamında çalışılmıştır. Yine Sarma (2010)’nın, bu bağlamda geliştirmiş olduğu finansal kapsayıcılık boyutları çerçevesinde, finansal kapsayıcılık endeksi hesaplanacaktır.

2.FİNANSAL KAPSAYICILIĞIN ÖLÇÜLMESİ

Finans sektöründe birçok istatistiksel veri mevcut olsa da finansal ürün ve hizmetlere katılımı ölçmek için önemli ölçütler tam olarak oluşturulamamıştır. Hane halkları ve firmalar tarafından temel finansal hizmetlerin kullanımı ile ilgili sınırlı verilere ek olarak, bu kısıtlama aynı zamanda daha kapsamlı bir finansal kapsayıcılığı ölçmek için sağlanan adımları da büyük ölçüde etkilemektedir. Bu finansal kapsayıcılığın zaman içerisindeki katkısını açıklayabilecek ve göstergelerle ölçülebilecek yanının hâlâ kesin olmaktan uzak olduğunu göstermektedir (Özyıldırım, 2019 s.33).

Finansal kapsayıcılık açıkça tanımlanamazsa, açıkça ölçülemez. Aynı şekilde, finansal kapsayıcılığın ölçülmesi, finansal kapsayıcılık tanımlarını geliştirmeye fayda sağlamaktadır (Porteous, 2009, s.24).

Finansal kapsayıcılığın ölçülmesine ilişkin araştırmalar iki ana konuyu kapsamaktadır, bunlar; boyutlar ve göstergeler ile endeksin hesaplanmasıdır.

2.1.Finansal Kapsayıcılık İçin Boyutlar ve Göstergeler

Beck, Demirgüç-Kunt ve Martinez Peria (2007) finansal sektör hizmetlerinin ölçülmesine yönelik yaptıkları çalışmalarında bankacılık sektörünün ne kadar kapsayıcı olduğunu ölçmek amacıyla finansal hizmetlerin belirleyici faktörlerini araştırmıştır. Bu çalışmada, 2003 ve 2004 yıllarında finansal hizmetlere katılımın coğrafi ve demografik olarak erişebilirliğine yönelik aşağıdaki sekiz göstergeden elde edilen verileri kullanarak finansal kapsayıcılığın endeks olarak görülmesine fırsat tanımışlardır. Bu göstergeler “Klasik Yöntem” başlığı altında Tablo 1’de verilmektedir. Sarma (2008) çalışmasında bu göstergelere 2 gösterge daha eklemiştir. Bu göstergeler de Tablo 1’de “Alternatif Yöntem” başlığı altında gösterilmektedir.

Tablo1. *Klasik ve Alternatif Endeks Hesaplama Yöntemlerinde Kullanılan Göstergeler*

Faktör	Klasik Yöntem	Alternatif Yöntem
1	1.000 Metrekarede Banka Şubesi Miktarı.	1.000 Metrekarede Banka Şubesi Miktarı.
2	100.000 Kişiyeye Düşen Banka Şubesi Miktarı	100.000 Kişiyeye Düşen Banka Şubesi Miktarı
3	1.000 Metrekarede Banka ATM’si Miktarı	1.000 Metrekarede Banka ATM’si Miktarı
4	100.000 Kişiyeye Düşen Banka ATM’si Miktarı	100.000 Kişiyeye Düşen Banka ATM’si Miktarı
5	Kişi Başına Kredi Hesapları; 1.000 Kişi Başına Düşen Kredi iktarı	Kişi Başına Kredi Hesapları; 1.000 Kişi Başına Düşen Kredi iktarı
6	Kredi-Gelir Oranı; Kredi Başına Düşen Ortalama Kişi Başına GSYİH	Kredi-Gelir Oranı; Kredi Başına Düşen Ortalama Kişi Başına GSYİH

7	Kişi Başına Mevduat Hesapları; 1.000 Kişi Başına Mevduat Miktarı	Kişi Başına Mevduat Hesapları; 1.000 Kişi Başına Mevduat Miktarı
8	Mevduat Gelir Oranı; Mevduatın Kişi Başına Düşen GSYİH'ye Oranı	Mevduat Gelir Oranı; Mevduatın Kişi Başına Düşen GSYİH'ye Oranı
9		1.000 Kişi Başına Düşen Altın Depo Hesap Adedi
10		1.000 Kişi Başına Düşen POS Adedi

Kaynak: Beck, Demirgüç-Kunt ve Martinez Peria (2007), Sarma (2008) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

2.2.Finansal Kapsayıcılık Endeksi

Finansal Kapsayıcılık Endeksi, ülkeler arasında karşılaştırmaya izin verdiği ve görece sıralamayı belirlediği için performansı ölçmek için her zaman kabul edilen bir gösterge olmuştur (Gupte, 2012, s.148).

Boyutlara atanan ağırlıklar ise Sarma (2010)'nın çalışmasında boyut endekslerine ağırlıklar verilirken erişebilirlik, kullanılabilirlik ve kullanım göstergelerinden elde edilen değişkenlerin sayıca büyük olması hesaplanan endeks değerleri ile paralel olarak artış gösterdiğini söylemektedir. Benzer çalışmalar bu boyutlara verilen ağırlıklarda diğer boyutlara göre kısmi bir azalmaya neden olsa da bu çalışmada finansal kapsayıcılık endeksi oluşturulurken tüm boyutlara eşit ağırlıklar verilmiştir. Bu şekilde, düzey değerinde elde edilen değişkenler ağırlıklar artırılmadan veya azaltılmadan olduğu gibi gösterilerek illerin finansal kapsayıcılık düzeyleri hesaplanmıştır.

Kumar (2011), Hindistan'ın belirli illeri için finansal kapsayıcılık endeksini hesapladığı çalışmasında, taşrada bulunan banka sayılarını, mevduat hesap sayılarını, mevduat miktarlarını ve ülke geneli on altı büyük il için bankacılık verilerine ait eşit göstergeler kullanarak, finansal kapsayıcılık endeksini hesaplamıştır.

2.2.1. Finansal Kapsayıcılık Endeksinin Klasik Yöntemle Hesaplanması

Finansal kapsayıcılık endeksinin hesaplanmasında farklı boyutlar değerlendirilerek birkaç değişken kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı (UNDP) tarafından kullanılan ve İnsani Gelişmişlik Endeksi (HDI), İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI), Gayri Safi Milli Gelir (GDI) ve bunlara benzer bazı iyi bilinen kalkınma endekslerinin hesaplanması için kullanılan yöntem ile benzerdir (Sarma, 2008, s.6).

Hesaplama yapılırken finansal kapsayıcılığın her boyutu için bir boyut endeksi hesaplanmaktadır. Birincil boyut için boyut endeksi q_i aşağıdaki formülle (1) ile hesaplanır (Sarma, 2010, s.7);

$$\text{Formül (1)} \quad q_i = x_i \frac{d_i - \min_i}{\max_i - \min_i}$$

q_i = İlgili ilin veya bölgenin i finansal kapsayıcılık boyutu için endeks değeri

d_i = Boyut i 'nin düzey değeri

\min_i = i boyuttaki en küçük değer

\max_i = i boyuttaki en büyük değer

x_i = i boyuttaki ağırlık değeri

Formül (1) ile oluşturulan boyut değeri $0 \leq q_i \leq x_i$ arasında meydana gelmektedir. Bu şekilde oluşturulan boyut değerleri finansal kapsayıcılık endeksini doğru orantılı olarak etkilemektedir. Kapsayıcılığı oluşturan boyut değerinin boyutlu uzayda göstermek gerekirse her bir göstergesi tanımlayan boyut değerleri $D = (q_1, q_2, q_3, \dots, q_n)$ noktası ile gösterilmektedir. Oluşturulan n boyutlu uzayda, $0 = (0, 0, 0, \dots, 0)$ noktası en düşük finansal kapsayıcılık düzeyini gösterirken $1 = (1, 1, 1, \dots, 1)$ noktası ise en yüksek finansal kapsayıcılık düzeyini gösterecektir. İdeal Q noktasının $X = (x_1, x_2, x_3, \dots, x_n)$ öklid uzaklığı Formül (2)'deki gibi normalize edilmiş ters öklid uzaklığı ile ölçülmektedir (Sarma, 2010, s.8).

$$\text{Formül (2)} \quad FKE = 1 - \frac{\sqrt{(x_1 - q_1)^2 + (x_2 - q_2)^2 + \dots + (x_n - q_n)^2}}{\sqrt{x_1^2 + x_2^2 + \dots + x_n^2}}$$

Burada FKE, finansal kapsayıcılık endeksini göstermektedir.

Formül (2) de gösterildiği gibi, Q 'nin ideal noktadan uzaklığını hesaplamak için atanan ağırlıklardan çıkartılarak n kadar atanan ağırlıkların toplamına oranlayarak normalize edilmiş uzaklık

bulunur. Normalize edilmiş uzaklık 1'den çıkartılarak ters normalize edilmiş uzaklık elde edilir. Bu sayede hesaplanan endeks değerleri 0 ile 1 aralığında değerlere dönüştürülür (Sarma, 2010, s.9).

Finansal sistemin tüm boyutlarına verilecek ağırlıklar belirlenirken değişkenlerin önem derecesi dikkate alınır. Eşit ağırlığa sahip göstergeler durumunda her bir i için $W_i=1$ olur. Bu durumda n boyutlu uzayda $X_i=(1,1,1,\dots,1)$ noktası ile gösterilip endeksin hesaplanabilmesi için kullanılacak formül şu şekilde oluşturulur.

$$\text{Formül (3)} \quad FKE = 1 - \frac{\sqrt{(1-q_1)^2 + (1-q_2)^2 + \dots + (1-q_n)^2}}{\sqrt{n}}$$

Uygulanan yöntem ile her bir finansal kapsayıcılık boyutu değeri sıfır ile bir arasında oluşturulmuş ($0 \leq q_i \leq 1$) ve standart hale getirilmiş olacaktır. Boyut değerinin yüksek olması ilgili ilin veya bölgenin finansal kapsayıcılık seviyesinin de yüksek olduğunu göstermektedir.

Böylece hesaplanacak endeks değeri ile ülkelerin, illerin vb. birimlerin finansal kapsayıcılık boyutu ölçülerek karşılaştırma yapmaya imkân sunulmuş olur (Sarma, 2010, s.9).

Sarma (2008) finansal kapsayıcılık endeksi çalışmasında, her bir boyuta eşit ağırlıklar vermiştir. Sarma'nın çalışmasına göre Finansal Kapsayıcılık Endeksi 0 ile 1 arasındaki değerlerden oluşmaktadır. Endeks değerleri finansal kapsayıcılığın boyutunu göstermesi açısından Tablo 2'de belirtilen sınıflandırma kategorisine tabidir. Finansal kapsayıcılık endeksi hesaplanan sonuca göre çok düşük, düşük, orta ve yüksek olacak şekilde sınıflara ayrılmıştır. Bu şekilde birimler arasında finansal kapsayıcılık bakımında karşılaştırma yapılmasına imkân tanınmaktadır.

Tablo 2. Sınıflandırılmış Finansal Kapsayıcılık Endeks Değerleri

Sınıflandırılmış FKE Değeri		
1	$0.000 \leq$ Finansal Kapsayıcılık Endeksi < 0.200	Çok Düşük
2	$0.200 \leq$ Finansal Kapsayıcılık Endeksi < 0.400	Düşük
3	$0.400 \leq$ Finansal Kapsayıcılık Endeksi ≤ 0.600	Orta
4	0.600 ve Üstü	Yüksek

Kaynak: Sarma, 2008, Finansal Kapsayıcılık Endeksi

3.LİTERATÜR

İlgili literatür Tablo 3’de özetlenmektedir.

Tablo 3. Literatür Özeti

Araştırmacılar	Çalışma Bulguları
Özyıldırım (2019)	Çalışmanın sonucunda hesapladığı endeks sayesinde illerde yaşayan bireylerin geleneksel anlamda faaliyette bulunan finansal piyasalara ne ölçüde eriştikleri ve kullandıklarını ortaya çıkarmıştır. Devamında dini gereklilikleri referans alan katılım bankacılığı verilerini kullanarak 2007-2017 yılları arasında Türkiye’nin 81 ili için Katılım Bankacılığının Finansal Kapsayıcılık Endeksini hesaplamıştır. Hesaplanan bu endeks ile dini gerekçeleri öne sürerek kendisini finansal piyasalardan dışlayan veya dışlanmış kabul eden bireylerin, katılım bankacılığı yoluyla finansal piyasalara erişimleri ve kullanımları hakkında bilgilere ulaşmıştır.
Seven, Yassa ve Yilmaz (2020)	TCMB kapsamında yapmış oldukları çalışmalarında finansal kapsayıcılık açısından farklı gelir grubundaki ülkeler ile Türkiye’deki eğilimi karşılaştırmışlardır. Türkiye özelinde finansal kapsayıcılığın cinsiyet ve eğitime göre dağılımında eşitsizlik olduğunu ortaya koymuşlardır.
Sarıgül (2021)	Finansal kapsayıcılık endeksini bölgeler bazında çalışmış ve sonuçları çok yüksek, yüksek, orta, düşük ve çok düşük olarak sınıflandırarak karşılaştırılabilir bir tablo ortaya koymuştur. Ayrıca, finansal kapsayıcılık endeksinin ölçülmesinde tek ve tutarlı bir yöntemin olmadığı ve teknolojik gelişmelerin

endeks sonuçlarını etkileyebileceğini ifade etmiştir.

Yorulmaz
(2013)

Finansal kapsayıcılığın bir ekonominin ne kadar kapsayıcı olduğunu gösterdiğini ve mikro finansın da ekonomilerde daha yüksek finansal kapsayıcılığa ulaşılmasında büyük bir araç olduğunu, bu sebeple Türkiye çerçevesinde yüksek düzeyde bir finansal kapsayıcılık için mikro finans kullanılması gerektiğini söylemektedir.

Khmous (2020)

Cinsiyet perspektifinden bakıldığında, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde finansal kapsayıcılığın tüm belirleyicileri ile ilgili olarak kadınlara karşı açık cinsiyet ayrımcılığının bulunduğunu saptamıştır.

Dünya
Bankası(2020)

Dünya Bankası işletme anketlerine göre (2020), küçük ve orta ölçekli işletmeler, yasal finansal hizmet sağlayıcı sistemlere giderek dahil olmasına rağmen, büyük çoğunluk resmi olmayan borçlanma çemberi içerisinde devam etmektedir. Örneğin; Latin Amerika ve Karayipler’de firmalarının %90’nına yakınının finansal sisteme dahil bir banka hesabı vardır ancak bu oranın sadece yarı nüfusun banka üzerinde kredisi veya kredi limiti bulunmaktadır

Conroy (2006)

Mevduat hizmetlerini daha fazla sayıda insana yaydığından ve ekonomik kalkınmanın meyvelerinin sırasıyla herkes tarafından paylaşılmasına olanak tanıdığından, finansal kapsayıcılığın ekonomik verimliliği ve

dağıtımsal eşitliği beraberinde getirdiğini ileri sürmektedir.

Zulkhibri (2016) Müslüman ülkelerde finansal kapsayıcılığın ilerlemesi açısından ele alınan stratejileri incelemiştir ve bazı ülkelerin (Malezya, Nijerya, Endonezya ve Bangladeş) farklı alternatifleri uygulayarak finansal kapsayıcılık çerçevesinde yenilikçi yollar içerisinde olduğunu söylemiştir.

Sarma (2008) Finansal kapsayıcılığın ölçülmesi ve finansal tabana yayılma oranını arttırmayı amaçlayarak, finansal kapsayıcılık endeksinin hesaplanmasını literatüre kazandırmıştır. Bu çalışmada ülkelerin finansal kapsayıcılığını ölçerek 0 ve 1 aralığında değer atanan bir tablo dizini oluşturmuştur.

4.FİNANSAL KAPSAYICILIK İÇİN KLASİK ENDEKS İLE ALTERNATİF ENDEKSİN HESAPLANMASI

4.1. Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Finansal kapsayıcılığın ölçülmesinde yaygın olarak kullanılan ölçüt olarak kişi başına düşen ATM sayısı, kişi başına düşen banka şube sayısı ve aynı zamanda kredi kullanım sıklığı gibi yoğunluk ölçütleri kullanılmaktadır.

Yüz bin kişi veya bin kilometre kare başına düşen ATM sayısı ve banka şube sayısı olarak hesaplanan ölçütler, finansal hizmet noktalarının ülke içine coğrafi ve demografik olarak yaygınlaşmasını göstermektedir. Öte yandan, kişi başına mevduat hesabı, POS cihazı ve kredi kullanıcı adetleri de finansal hizmetlerin kullanımının yaygınlığını ölçen bir gösterge olarak Dünya Bankasınca ve akademik çevrelerce kullanılmaktadır. Bu ölçütlerin

yüksek değer alması finansal kapsayıcılığın daha geniş olduğu anlamına gelmektedir.

Grohman (2018), çalışmasında finansal kapsayıcılık ölçümünde dört farklı sonuç değişkeni incelenmektedir. İlk olarak resmi bir finansal kurumunda basit bir banka hesabı olan nüfus oranına bakılmaktadır. Bir banka hesabına sahip olmak çok sayıda finansal işletmenin temelidir ve parayı saklamanın yanında parayı güvenli hale getirmektedir. Bu durum, finansal hizmetlere erişimin basit bir ölçüsüdür ve birçok çalışmada kullanılarak en temel finansal katılım biçimini ölçer. İkinci olarak banka kartına sahip olmak, banka hesabına sahip olmaktan daha karmaşık bir finansal katılım türüdür. Karmaşık finansal kararlar almak için iyi seviyede finansal bilgiye ihtiyaç duyulduğu zaman, bu iki finansal kapsayıcılık ölçüsünün finansal okuryazarlıktan olumlu etkilenmesi beklenmektedir. Üçüncü ve dördüncü değişkenler finansal hizmetlere erişim ölçmekten daha ziyade finansal hizmetlerin kullanımını ölçmek için tercih edilmektedir. Bunlar, tasarruf etmek için banka hesabı kullanan nüfusun oranı ve banka kartlarının kullanım oranıdır.

Bu çalışmada veriler elde edilirken Türkiye illeri için 2015 ve 2020 yılları arasında Türkiye Bankalar Birliğinden iller kapsamında veriler alınmış ve Türkiye'deki finansal boyutu olabildiğince gösterebilecek şekilde oluşturulmuştur. Türkiye Bankalar Birliğinden elde edilen mevduat hesabı, altın depo hesabı, ATM ve banka şube sayıları yüz bin yetişkin nüfus sayısına oranlanarak kullanılmıştır. Kredi ve mevduat toplamları gayri safi yurt içi hasılanın illerin ülke genelindeki payına oranlanarak finansal kapsayıcılık endeksinin oluşturulmasında kullanılmıştır. Türkiye için gayri safi yurt içi hasıla verileri ve nüfus bilgileri Türkiye İstatistik Kurumu'nun veri portalından elde edilmiştir. Bu bilgiler ışığında genel olarak finansal kapsayıcılığı inceleyen ve finansal kapsayıcılık endeksinin oluşturulmasını hedefleyen bu çalışmada Findex, Dünya Bankası verileri, TCMB, BDDK, BİST verileri kullanılmıştır. Bu çalışmada oluşturulan alternatif hesaplama yönteminin klasik hesaplama yönteminden farkı altın depo hesap miktarlarının ve POS cihazı miktarlarının klasik hesaplama yönteminde kullanılan verilere ilave edilmesidir.

4.2. Klasik Yöntem ve Alternatif Yöntem ile Hesaplanan Finansal Kapsayıcılık Endekslerinin Karşılaştırılması

Finansal katılım düzeyi, Dünya Bankası tarafından birkaç bankacılık göstergesi ile ölçülmektedir. Bunlar; banka şube sayısı, ATM sayısı, mevduat sayısı gibi sıralanabilir. Ancak Sarma (2008)'nin çalışmasında ortaya koymuş olduğu düşüncesi, bu göstergelerin tek başına yeterli olmayacağı yönündedir. Bunun sebebini ise, bu göstergelerin bankacılık erişim faaliyetlerinin yalnızca tek bir boyutunu tanımladığı şekilde ifade etmektedir (Dacanay, Nito ve Buensuceso, 2011, s.9). Bu veriler ışığında, yapılacak veya yapılmış olan finansal kapsayıcılık endeksi hesaplama çalışmalarında, farklı bileşenlerin ve göstergelerin bulunması sonuçlar arasında farklılık doğuracaktır.

Klasik yöntem ve alternatif yöntem ile finansal kapsayıcılık endeksleri ayrı ayrı hesaplanmıştır. Çalışma sonucu oluşturulan endekslerin karşılaştırması Tablo 4'te gösterilmiştir.

Alternatif yöntem ile hesaplanan bu veriler ışığında İç Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi diğer bölgelerinin finansal kapsayıcılık endeksi, diğer bölgelere göre daha düşük bulunmuştur.

İller bazında inceleme yapıldığında, klasik yöntem ile hesaplanan endeks ile alternatif yöntem ile hesaplanan endeks değerleri arasında farklılıkların olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, alternatif yöntem ile hesaplanan endeks değerleri klasik yöntem ile hesaplanan endeks değerlerinden yüksek olduğu görülmüştür. Alternatif yöntem ile yapılan endeks hesaplaması için kullanılan Altın Depo Hesabı (vadesiz altın hesabı) ve POS cihazı verilerinin endeks oluşumu üzerine etkisinin daha iyi anlaşılması için iki yöntem için karşılaştırma yapılmıştır.

Tablo 4. Finansal Kapsayıcılık Endeksi Alternatif Hesaplama Yöntemi ve Klasik Hesaplama Yöntemi Karşılaştırma Tablosu

S.No	İL	2015			2016			2017			2018			2019			2020		
		Alternatif Yöntem	Klasik Yöntem	Fark	Alternatif Yöntem	Klasik Yöntem	Fark	Alternatif Yöntem	Klasik Yöntem	Fark	Alternatif Yöntem	Klasik Yöntem	Fark	Alternatif Yöntem	Klasik Yöntem	Fark	Alternatif Yöntem	Klasik Yöntem	Fark
1	ADANA	0,280	0,258	0,022	0,262	0,240	0,022	0,274	0,258	0,016	0,259	0,241	0,018	0,271	0,259	0,011	0,277	0,276	0,001
2	ADIYAMAN	0,154	0,142	0,013	0,154	0,136	0,018	0,155	0,118	0,037	0,176	0,139	0,037	0,177	0,153	0,024	0,175	0,174	0,001
3	AFYONKARAHİSAR	0,228	0,193	0,035	0,230	0,199	0,032	0,235	0,205	0,030	0,257	0,231	0,026	0,255	0,227	0,028	0,238	0,230	0,008
4	AĞRI	0,034	0,038	-0,004	0,024	0,027	-0,003	0,025	0,030	-0,005	0,031	0,035	-0,004	0,030	0,035	-0,005	0,032	0,040	-0,008
5	AKSARAY	0,208	0,180	0,028	0,200	0,169	0,031	0,193	0,158	0,035	0,198	0,161	0,037	0,193	0,164	0,028	0,182	0,176	0,005
6	AMASYA	0,283	0,227	0,057	0,283	0,226	0,058	0,289	0,233	0,056	0,297	0,240	0,057	0,288	0,235	0,053	0,283	0,251	0,031
7	ANKARA	0,464	0,417	0,047	0,448	0,400	0,048	0,458	0,414	0,044	0,447	0,399	0,048	0,442	0,397	0,045	0,432	0,404	0,028
8	ANTALYA	0,409	0,356	0,053	0,405	0,360	0,045	0,402	0,363	0,039	0,401	0,359	0,042	0,411	0,378	0,033	0,451	0,437	0,014
9	ARDAHAN	0,177	0,148	0,029	0,184	0,157	0,027	0,184	0,162	0,021	0,189	0,164	0,024	0,195	0,172	0,024	0,191	0,186	0,005
10	ARTVIN	0,302	0,250	0,052	0,316	0,264	0,052	0,323	0,271	0,052	0,333	0,276	0,057	0,321	0,275	0,046	0,312	0,282	0,030
11	AYDIN	0,361	0,309	0,052	0,372	0,318	0,054	0,370	0,320	0,050	0,352	0,301	0,051	0,348	0,309	0,038	0,357	0,337	0,020
12	BALIKESİR	0,287	0,233	0,053	0,299	0,244	0,054	0,300	0,250	0,050	0,302	0,251	0,051	0,303	0,259	0,044	0,312	0,288	0,024
13	BARTIN	0,225	0,172	0,053	0,233	0,177	0,055	0,232	0,176	0,056	0,250	0,192	0,058	0,238	0,193	0,046	0,229	0,203	0,026
14	BATMAN	0,085	0,082	0,003	0,064	0,057	0,006	0,044	0,030	0,014	0,064	0,050	0,014	0,061	0,053	0,008	0,063	0,057	0,006
15	BAYBURT	0,186	0,157	0,030	0,200	0,170	0,030	0,159	0,137	0,022	0,205	0,173	0,033	0,198	0,165	0,033	0,166	0,155	0,011
16	BİLEÇİK	0,271	0,213	0,058	0,273	0,213	0,061	0,274	0,224	0,050	0,283	0,230	0,052	0,273	0,228	0,044	0,265	0,235	0,029
17	BİNGÖL	0,061	0,040	0,021	0,068	0,045	0,023	0,068	0,048	0,020	0,077	0,050	0,027	0,069	0,049	0,020	0,057	0,052	0,005
18	BİTLİS	0,107	0,091	0,016	0,090	0,070	0,020	0,083	0,060	0,023	0,084	0,057	0,027	0,079	0,056	0,022	0,067	0,059	0,007
19	BOLU	0,281	0,220	0,061	0,290	0,235	0,055	0,268	0,215	0,054	0,284	0,222	0,061	0,279	0,223	0,055	0,263	0,227	0,036
20	BURDUR	0,280	0,222	0,058	0,293	0,240	0,053	0,303	0,251	0,052	0,313	0,260	0,053	0,311	0,263	0,048	0,286	0,265	0,021
21	BURSA	0,346	0,321	0,024	0,344	0,323	0,021	0,344	0,326	0,018	0,352	0,331	0,021	0,342	0,327	0,015	0,344	0,339	0,005
22	ÇANAKKALE	0,308	0,246	0,062	0,323	0,258	0,065	0,330	0,266	0,063	0,331	0,265	0,066	0,327	0,267	0,060	0,317	0,278	0,039
23	ÇANKIRI	0,255	0,217	0,039	0,261	0,228	0,034	0,254	0,218	0,036	0,272	0,231	0,041	0,228	0,206	0,023	0,241	0,230	0,011
24	ÇORUM	0,254	0,216	0,038	0,251	0,213	0,038	0,247	0,210	0,038	0,264	0,228	0,036	0,257	0,228	0,029	0,249	0,240	0,009

25	DENİZLİ	0,333	0,279	0,05 4	0,336	0,279	0,05 6	0,339	0,282	0,05 7	0,339	0,278	0,06 1	0,330	0,275	0,05 5	0,323	0,290	0,03 4
26	DIYARBAKIR	0,075	0,064	0,01 1	0,075	0,064	0,01 1	0,076	0,066	0,01 0	0,078	0,067	0,01 1	0,081	0,076	0,00 5	0,095	0,092	0,00 3
27	DÜZCE	0,214	0,176	0,03 8	0,224	0,185	0,03 9	0,218	0,184	0,03 5	0,231	0,194	0,03 7	0,222	0,191	0,03 1	0,218	0,203	0,01 5
28	EDİRNE	0,304	0,245	0,05 9	0,311	0,250	0,06 1	0,314	0,257	0,05 7	0,311	0,261	0,05 0	0,296	0,254	0,04 2	0,294	0,270	0,02 5
29	ELAZIĞ	0,148	0,113	0,03 5	0,151	0,119	0,03 1	0,154	0,121	0,03 3	0,161	0,122	0,03 9	0,169	0,138	0,03 2	0,196	0,186	0,01 1
30	ERZİNCAN	0,215	0,173	0,04 2	0,222	0,183	0,03 9	0,216	0,178	0,03 8	0,225	0,188	0,03 7	0,223	0,189	0,03 4	0,212	0,197	0,01 5
31	ERZURUM	0,164	0,135	0,02 9	0,164	0,134	0,03 0	0,169	0,142	0,02 7	0,172	0,146	0,02 6	0,164	0,144	0,01 9	0,158	0,157	0,00 1
32	ESKİŞEHİR	0,292	0,234	0,05 7	0,295	0,244	0,05 1	0,309	0,264	0,04 5	0,296	0,248	0,04 8	0,293	0,251	0,04 2	0,266	0,236	0,03 0
33	GAZİANTEP	0,215	0,207	0,00 7	0,209	0,187	0,02 1	0,213	0,193	0,02 0	0,214	0,192	0,02 2	0,208	0,197	0,01 1	0,196	0,197	- 0,00 1
34	GİRESUN	0,255	0,212	0,04 3	0,265	0,226	0,03 9	0,244	0,207	0,03 7	0,282	0,242	0,03 9	0,270	0,231	0,03 8	0,250	0,236	0,01 4
35	GÜMÜŞHANE	0,181	0,147	0,03 4	0,182	0,155	0,02 7	0,156	0,134	0,02 2	0,177	0,143	0,03 3	0,182	0,154	0,02 8	0,167	0,156	0,01 1
36	HAKKARİ	0,073	0,046	0,02 7	0,073	0,046	0,02 8	0,083	0,056	0,02 7	0,084	0,051	0,03 3	0,083	0,053	0,03 0	0,076	0,064	0,01 2
37	HATAY	0,221	0,212	0,00 9	0,215	0,203	0,01 1	0,208	0,201	0,00 7	0,203	0,197	0,00 6	0,214	0,216	- 0,00 1	0,223	0,231	- 0,00 7
38	İĞDIR	0,111	0,093	0,01 7	0,100	0,088	0,01 2	0,092	0,085	0,00 8	0,095	0,084	0,01 1	0,094	0,089	0,00 5	0,097	0,094	0,00 4
39	ISPARTA	0,270	0,212	0,05 8	0,274	0,218	0,05 6	0,273	0,223	0,05 0	0,275	0,221	0,05 3	0,282	0,231	0,05 1	0,266	0,241	0,02 5
40	İSTANBUL	0,792	0,823	0,03 1	0,784	0,832	0,04 8	0,770	0,841	0,07 1	0,734	0,768	0,03 3	0,733	0,757	0,02 3	0,674	0,646	0,02 8
41	İZMİR	0,465	0,420	0,04 5	0,459	0,415	0,04 3	0,456	0,419	0,03 6	0,428	0,386	0,04 3	0,441	0,409	0,03 2	0,444	0,428	0,01 7
42	KAHRAMANMA RAŞ	0,174	0,164	0,01 0	0,174	0,160	0,01 4	0,176	0,166	0,01 0	0,184	0,176	0,00 9	0,185	0,182	0,00 4	0,184	0,190	- 0,00 7
43	KARABÜK	0,288	0,228	0,06 1	0,298	0,243	0,05 5	0,292	0,236	0,05 6	0,297	0,238	0,05 9	0,290	0,237	0,05 2	0,276	0,244	0,03 2
44	KARAMAN	0,221	0,166	0,05 5	0,228	0,171	0,05 7	0,216	0,156	0,06 1	0,239	0,179	0,06 0	0,224	0,169	0,05 4	0,205	0,177	0,02 7
45	KARS	0,123	0,112	0,01 2	0,116	0,103	0,01 3	0,119	0,110	0,00 9	0,134	0,122	0,01 2	0,132	0,127	0,00 4	0,139	0,140	- 0,00 2
46	KASTAMONU	0,282	0,233	0,04 9	0,285	0,241	0,04 5	0,283	0,239	0,04 4	0,301	0,251	0,04 9	0,291	0,251	0,04 0	0,279	0,260	0,01 9
47	KAYSERİ	0,258	0,221	0,03 7	0,253	0,210	0,04 3	0,256	0,218	0,03 8	0,244	0,203	0,04 1	0,239	0,204	0,03 5	0,230	0,218	0,01 3
48	KIRIKKALE	0,218	0,171	0,04 7	0,223	0,180	0,04 3	0,215	0,175	0,03 9	0,217	0,179	0,03 8	0,211	0,176	0,03 4	0,209	0,193	0,01 6
49	KIRKLARELİ	0,306	0,254	0,05 2	0,315	0,263	0,05 2	0,310	0,265	0,04 5	0,300	0,253	0,04 7	0,293	0,251	0,04 3	0,290	0,262	0,02 8
50	KİRŞEHİR	0,239	0,208	0,03 1	0,237	0,210	0,02 7	0,234	0,206	0,02 8	0,236	0,208	0,02 7	0,236	0,214	0,02 1	0,225	0,222	0,00 4

51	KİLİS	0,153	0,140	$\frac{0,01}{3}$	0,154	0,137	$\frac{0,01}{7}$	0,150	0,112	$\frac{0,03}{7}$	0,167	0,127	$\frac{0,04}{0}$	0,151	0,125	$\frac{0,02}{6}$	0,123	0,115	$\frac{0,00}{8}$
52	KOCAELİ	0,344	0,306	$\frac{0,03}{8}$	0,332	0,296	$\frac{0,03}{6}$	0,331	0,302	$\frac{0,03}{0}$	0,294	0,257	$\frac{0,03}{7}$	0,295	0,263	$\frac{0,03}{2}$	0,289	0,263	$\frac{0,02}{6}$
53	KONYA	0,252	0,214	$\frac{0,03}{8}$	0,255	0,217	$\frac{0,03}{7}$	0,261	0,226	$\frac{0,03}{6}$	0,256	0,218	$\frac{0,03}{8}$	0,245	0,210	$\frac{0,03}{5}$	0,234	0,217	$\frac{0,01}{6}$
54	KÜTAHYA	0,246	0,197	$\frac{0,04}{9}$	0,247	0,200	$\frac{0,04}{6}$	0,249	0,203	$\frac{0,04}{8}$	0,248	0,201	$\frac{0,04}{7}$	0,242	0,200	$\frac{0,04}{2}$	0,228	0,212	$\frac{0,01}{6}$
55	MALATYA	0,182	0,148	$\frac{0,03}{5}$	0,185	0,149	$\frac{0,03}{6}$	0,177	0,129	$\frac{0,04}{8}$	0,190	0,143	$\frac{0,04}{7}$	0,184	0,146	$\frac{0,03}{8}$	0,198	0,189	$\frac{0,00}{9}$
56	MANİSA	0,304	0,280	$\frac{0,02}{4}$	0,304	0,279	$\frac{0,02}{5}$	0,299	0,281	$\frac{0,01}{8}$	0,286	0,264	$\frac{0,02}{2}$	0,283	0,266	$\frac{0,01}{7}$	0,292	0,285	$\frac{0,00}{7}$
57	MARDİN	0,088	0,085	$\frac{0,00}{3}$	0,079	0,074	$\frac{0,00}{5}$	0,078	0,069	$\frac{0,00}{9}$	0,073	0,062	$\frac{0,01}{1}$	0,070	0,062	$\frac{0,00}{7}$	0,071	0,069	$\frac{0,00}{2}$
58	MERSİN	0,242	0,218	$\frac{0,02}{5}$	0,249	0,228	$\frac{0,02}{1}$	0,252	0,239	$\frac{0,01}{3}$	0,251	0,231	$\frac{0,01}{9}$	0,253	0,236	$\frac{0,01}{7}$	0,256	0,248	$\frac{0,00}{8}$
59	MUĞLA	0,380	0,308	$\frac{0,07}{1}$	0,376	0,306	$\frac{0,07}{0}$	0,379	0,311	$\frac{0,06}{8}$	0,368	0,296	$\frac{0,07}{2}$	0,370	0,302	$\frac{0,06}{8}$	0,381	0,332	$\frac{0,05}{0}$
60	MUŞ	0,053	0,057	$\frac{0,00}{3}$	0,046	0,045	$\frac{0,00}{2}$	0,046	0,045	$\frac{0,00}{0}$	0,045	0,042	$\frac{0,00}{3}$	0,044	0,047	$\frac{0,00}{3}$	0,047	0,050	$\frac{0,00}{3}$
61	NEVŞEHİR	0,263	0,215	$\frac{0,04}{8}$	0,261	0,214	$\frac{0,04}{6}$	0,259	0,217	$\frac{0,04}{2}$	0,260	0,219	$\frac{0,04}{1}$	0,263	0,230	$\frac{0,03}{3}$	0,261	0,248	$\frac{0,01}{3}$
62	NİĞDE	0,171	0,154	$\frac{0,01}{7}$	0,172	0,153	$\frac{0,01}{9}$	0,171	0,149	$\frac{0,02}{2}$	0,183	0,157	$\frac{0,02}{7}$	0,182	0,164	$\frac{0,01}{7}$	0,186	0,179	$\frac{0,00}{8}$
63	ORDU	0,224	0,186	$\frac{0,03}{8}$	0,230	0,193	$\frac{0,03}{7}$	0,233	0,201	$\frac{0,03}{2}$	0,259	0,223	$\frac{0,03}{7}$	0,253	0,222	$\frac{0,03}{1}$	0,251	0,246	$\frac{0,00}{6}$
64	OSMANIYE	0,173	0,156	$\frac{0,01}{7}$	0,168	0,153	$\frac{0,01}{5}$	0,164	0,151	$\frac{0,01}{3}$	0,164	0,150	$\frac{0,01}{5}$	0,171	0,159	$\frac{0,01}{2}$	0,174	0,172	$\frac{0,00}{2}$
65	RİZE	0,306	0,255	$\frac{0,05}{0}$	0,306	0,258	$\frac{0,04}{8}$	0,293	0,244	$\frac{0,04}{8}$	0,317	0,268	$\frac{0,04}{9}$	0,295	0,253	$\frac{0,04}{2}$	0,277	0,255	$\frac{0,02}{2}$
66	SAKARYA	0,256	0,212	$\frac{0,04}{4}$	0,266	0,223	$\frac{0,04}{2}$	0,272	0,236	$\frac{0,03}{6}$	0,258	0,224	$\frac{0,03}{4}$	0,260	0,227	$\frac{0,03}{3}$	0,253	0,237	$\frac{0,01}{5}$
67	SAMSUN	0,301	0,258	$\frac{0,04}{3}$	0,298	0,257	$\frac{0,04}{1}$	0,295	0,255	$\frac{0,04}{0}$	0,296	0,258	$\frac{0,03}{8}$	0,292	0,259	$\frac{0,03}{3}$	0,282	0,274	$\frac{0,00}{8}$
68	SIĞIRCI	0,083	0,074	$\frac{0,00}{9}$	0,066	0,057	$\frac{0,00}{9}$	0,065	0,057	$\frac{0,00}{9}$	0,063	0,055	$\frac{0,00}{8}$	0,076	0,070	$\frac{0,00}{6}$	0,077	0,074	$\frac{0,00}{3}$
69	SINOP	0,263	0,208	$\frac{0,05}{5}$	0,274	0,218	$\frac{0,05}{6}$	0,274	0,215	$\frac{0,05}{9}$	0,294	0,234	$\frac{0,06}{0}$	0,280	0,231	$\frac{0,04}{9}$	0,269	0,240	$\frac{0,02}{9}$
70	SİVAS	0,219	0,176	$\frac{0,04}{3}$	0,225	0,184	$\frac{0,04}{1}$	0,221	0,181	$\frac{0,04}{0}$	0,244	0,200	$\frac{0,04}{3}$	0,231	0,191	$\frac{0,04}{0}$	0,221	0,206	$\frac{0,01}{6}$
71	ŞANLIURFA	0,113	0,137	$\frac{0,02}{4}$	0,102	0,119	$\frac{0,01}{7}$	0,098	0,116	$\frac{0,01}{8}$	0,097	0,113	$\frac{0,01}{7}$	0,097	0,120	$\frac{0,02}{2}$	0,114	0,138	$\frac{0,02}{4}$
72	ŞİRİNAK	0,040	0,024	$\frac{0,01}{6}$	0,027	0,013	$\frac{0,01}{4}$	0,034	0,019	$\frac{0,01}{5}$	0,033	0,013	$\frac{0,02}{0}$	0,022	0,008	$\frac{0,01}{4}$	0,021	0,008	$\frac{0,01}{3}$
73	TEKİRDAĞ	0,299	0,269	$\frac{0,03}{1}$	0,312	0,281	$\frac{0,03}{0}$	0,283	0,258	$\frac{0,02}{5}$	0,305	0,284	$\frac{0,02}{1}$	0,302	0,287	$\frac{0,01}{5}$	0,307	0,295	$\frac{0,01}{2}$
74	TOKAT	0,223	0,181	$\frac{0,04}{2}$	0,224	0,182	$\frac{0,04}{3}$	0,208	0,169	$\frac{0,04}{0}$	0,223	0,185	$\frac{0,03}{8}$	0,223	0,193	$\frac{0,03}{0}$	0,224	0,212	$\frac{0,01}{2}$
75	TRABZON	0,313	0,274	$\frac{0,03}{9}$	0,314	0,275	$\frac{0,03}{9}$	0,313	0,274	$\frac{0,04}{0}$	0,327	0,283	$\frac{0,04}{4}$	0,328	0,291	$\frac{0,03}{8}$	0,314	0,299	$\frac{0,01}{5}$
76	TUNCELİ	0,235	0,195	$\frac{0,04}{0}$	0,240	0,202	$\frac{0,03}{8}$	0,251	0,212	$\frac{0,03}{8}$	0,262	0,208	$\frac{0,05}{3}$	0,247	0,209	$\frac{0,03}{8}$	0,244	0,219	$\frac{0,02}{6}$
77	UŞAK	0,252	0,199	$\frac{0,05}{3}$	0,250	0,200	$\frac{0,05}{0}$	0,251	0,203	$\frac{0,04}{9}$	0,259	0,206	$\frac{0,05}{4}$	0,261	0,212	$\frac{0,04}{8}$	0,253	0,228	$\frac{0,02}{5}$
78	VAN	0,059	0,056	$\frac{0,00}{3}$	0,049	0,045	$\frac{0,00}{4}$	0,052	0,052	$\frac{0,00}{1}$	0,065	0,058	$\frac{0,00}{7}$	0,068	0,062	$\frac{0,00}{5}$	0,077	0,078	$\frac{0,00}{1}$
79	YALOVA	0,257	0,204	$\frac{0,05}{2}$	0,252	0,205	$\frac{0,04}{7}$	0,250	0,210	$\frac{0,04}{1}$	0,246	0,210	$\frac{0,03}{6}$	0,229	0,203	$\frac{0,02}{6}$	0,223	0,208	$\frac{0,01}{5}$
80	YOZGAT	0,241	0,207	$\frac{0,03}{4}$	0,251	0,212	$\frac{0,03}{8}$	0,260	0,219	$\frac{0,04}{1}$	0,267	0,227	$\frac{0,04}{0}$	0,261	0,231	$\frac{0,03}{0}$	0,249	0,245	$\frac{0,00}{4}$
81	ZONGULDAK	0,243	0,195	$\frac{0,04}{8}$	0,247	0,202	$\frac{0,04}{6}$	0,240	0,197	$\frac{0,04}{3}$	0,253	0,212	$\frac{0,04}{1}$	0,256	0,225	$\frac{0,03}{0}$	0,253	0,236	$\frac{0,01}{7}$

Tablo 4’de gösterilen veriler doğrultusunda, finansal kapsayıcılık endeksi hesaplanması sırasında kullanılan bankacılık gösterge verilerinin, hesaplanan endeks sonucuna doğrudan etki ettiği görülmektedir.

4.5.Bulgular

Finansal kapsayıcılık endeksinin ölçülmesinde, finansal kapsayıcılık göstergelerinin birbirinden tamamen bağımsız yorumlanması farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Aynı zamanda finansal kapsayıcılık göstergeleri detaylandırıldığı zaman sayısız değişkenin ortaya çıkabileceği görülmüştür.

Dünya Bankası genellikle belirli bankacılık önlemleri yoluyla finansal katılım düzeyini ölçülmüştür. Bunlara banka şubesi sayısı, hesap sayısı ve GSYİH yüzdesi olarak yurt içi kredi ve GSYİH yüzdesi olarak yurt içi mevduat dahildir. Bununla birlikte, Sarma'nın (2008) iddia ettiği gibi, finansal kapsayıcılık için bu göstergeler yeterli değildir çünkü bankacılık erişiminin yalnızca bir boyutunu tanımlar (Dacanay, Nito ve Buensuceso, 2011, s.9).

Chakravarty (2010), yapmış olduğu çalışmada belirli bir karşılaştırmanın statik olarak anlamlı olup olmadığını kontrol etmek için bir dizi istatistiksel aracın geliştirilmesi gerekeceği sonucunu çıkarmıştır.

Özyıldırım (2019) yapmış olduğu çalışmada, Finansal Kapsayıcılık Endeksinin hesaplanmasında bahsi geçen boyutların tüm verilerine ulaşmanın imkânsız olduğunu veya verilerin genel olarak mevduat bankalarının portföyünü içerdiği için eleştirilerin mevcut olduğunu, başka şekilde ifade edilecek olursa finansal kurumların sağladığı başka hizmetlerin değerlendirilmemesinin eksiklik olduğunu ifade etmektedir. Seman (2016), çalışmada finansal kapsayıcılığın açıkça çok boyutlu bir olgu olduğunu dile getirmiştir.

Sarma (2010) yapmış olduğu çalışmada, internet bankacılığı verilerinin ve para transferi gibi bankacılık hizmet verilerinin en önemli göstergelerden olduğunu belirtmiştir. Bu verilerin henüz elde edilememesinin bankacılık hizmetlerini optimal boyutunun oluşmasının önünde engel olduğunu vurgulamıştır.

Finansal Kapsayıcılık Endeksinin hesaplanmasında tercih edilen finansal kapsayıcılık boyutlarının göstergelerinin farklılık göstermesi ve literatüre kazandırılmış hesaplama yöntemlerinin

farklılığından kaynaklı, ulaşılan sonuçlar farklılık gösterebilmektedir.

Tablo 5. *Klasik Yöntem ve Alternatif Yöntem ile Yıllara Göre Hesaplanan Finansal Kapsayıcılık Endeksi Miktar Karşılaştırma Tablosu*

Klasik Yöntem ve Alternatif Yöntem İle Yıllara Göre Hesaplanan Finansal Kapsayıcılık Endeksi Miktar Karşılaştırma Tablosu																		
Sınıflandırma Ölçütü	2015			2016			2017			2018			2019			2020		
	Klasik Yöntem	Alternatif Yöntem	Fark	Klasik Yöntem	Alternatif Yöntem	Fark	Klasik Yöntem	Alternatif Yöntem	Fark	Klasik Yöntem	Alternatif Yöntem	Fark	Klasik Yöntem	Alternatif Yöntem	Fark	Klasik Yöntem	Alternatif Yöntem	Fark
Çok Düşük	39	25	14	36	24	12	35	26	9	34	25	9	34	26	8	30	27	3
Düşük	39	52	-13	42	53	-11	43	51	-8	46	52	-6	45	51	-6	47	50	-3
Orta	2	3	-1	2	3	-1	2	3	-1	0	3	-3	1	3	-2	3	3	0
Yüksek	1	1	0	1	1	0	1	1	0	1	1	0	1	1	0	1	1	0

Tablo 6’de de görüldüğü üzere Finansal Kapsayıcılık Endeksi klasik hesaplama yönteminde “Çok Düşük” olarak sınıflandırılan illerin birçoğu, alternatif yöntemle hesaplandığında bir üst derece olan “Düşük” sınıfına yükselmektedir.

Tablo 6. *2015 Yılı Finansal Kapsayıcılık Endeksi Alternatif Hesaplama Yöntemi ve Klasik Hesaplama Yöntemi Sonucu Arasında 20% ve Fazlası Fark Olan İller*

S.No	İL	Alternatif Yöntem	Klasik Yöntem	Fark	Yüzde Fark
1	ŞIRNAK	0,040	0,024	0,016	40%
2	HAKKARİ	0,073	0,046	0,027	37%
3	BİNGÖL	0,061	0,040	0,021	34%
4	KARAMAN	0,221	0,166	0,055	25%
5	BARTIN	0,225	0,172	0,053	24%
6	ELAZIĞ	0,148	0,113	0,035	23%
7	BOLU	0,281	0,220	0,061	22%
8	KIRIKKALE	0,218	0,171	0,047	22%
9	ISPARTA	0,270	0,212	0,058	22%
10	BİLECİK	0,271	0,213	0,058	22%

11	KARABÜK	0,288	0,228	0,061	21%
12	UŞAK	0,252	0,199	0,053	21%
13	SİNOP	0,263	0,208	0,055	21%
14	BURDUR	0,280	0,222	0,058	21%
15	YALOVA	0,257	0,204	0,052	20%
16	ÇANAKKALE	0,308	0,246	0,062	20%
17	AMASYA	0,283	0,227	0,057	20%
18	KÜTAHYA	0,246	0,197	0,049	20%
19	ZONGULDAK	0,243	0,195	0,048	20%
20	ESKİŞEHİR	0,292	0,234	0,057	20%
21	ERZİNCAN	0,215	0,173	0,042	20%
22	SİVAS	0,219	0,176	0,043	20%

Tablo 7. 2016 Yılı Finansal Kapsayıcılık Endeksi Alternatif Hesaplama Yöntemi ve Klasik Hesaplama Yöntemi Sonucu Arasında 20% ve Fazlası Fark Olan İller

S.No	İL	Alternatif Yöntem	Klasik Yöntem	Fark	Yüzde Fark
1	ŞIRNAK	0,027	0,013	0,014	53%
2	HAKKARİ	0,073	0,046	0,028	38%
3	BİNGÖL	0,068	0,045	0,023	33%
4	KARAMAN	0,228	0,171	0,057	25%
5	BARTIN	0,233	0,177	0,055	24%

6	BİTLİS	0,090	0,070	0,02	22%
7	BİLECİK	0,273	0,213	0,061	22%
8	ELAZIĞ	0,151	0,119	0,031	21%
9	SİNOP	0,274	0,218	0,056	20%
10	AMASYA	0,283	0,226	0,058	20%
11	ISPARTA	0,274	0,218	0,056	20%
12	ÇANAĞKALE	0,323	0,258	0,065	20%
13	UŞAK	0,250	0,200	0,05	20%
14	EDİRNE	0,311	0,250	0,061	20%
15	MALATYA	0,185	0,149	0,036	20%

Tablo 8. 2017 Yılı Finansal Kapsayıcılık Endeksi Alternatif Hesaplama Yöntemi ve Klasik Hesaplama Yöntemi Sonucu Arasında 20% ve Fazlası Fark Olan İller

S.No	İL	Alternatif Yöntem	Klasik Yöntem	Fark	Yüzde Fark
1	ŞIRNAK	0,034	0,018842849	0,015	45%
2	HAKKARİ	0,083	0,055747905	0,027	33%
3	BATMAN	0,044	0,029967794	0,014	32%
4	BİNGÖL	0,068	0,047819205	0,020	29%
5	KARAMAN	0,216	0,155953891	0,061	28%
6	BİTLİS	0,083	0,059624731	0,023	28%
7	MALATYA	0,177	0,129135043	0,048	27%
8	KİLİS	0,150	0,112385606	0,037	25%
9	ADİYAMAN	0,155	0,117787431	0,037	24%

10	BARTIN	0,232	0,17644516	0,056	24%
11	SİNOP	0,274	0,215464123	0,059	21%
12	ELAZIĞ	0,154	0,120838169	0,033	21%
13	BOLU	0,268	0,214597871	0,054	20%

Tablo 9. 2018 Yılı Finansal Kapsayıcılık Endeksi Alternatif Hesaplama Yöntemi ve Klasik Hesaplama Yöntemi Sonucu Arasında 20% ve Fazlası Fark Olan İller

S.No	İL	Alternatif Yöntem	Klasik Yöntem	Fark	Yüzde Fark
1	ŞIRNAK	0,03263639	0,013	0,020	60%
2	HAKKARİ	0,0835142	0,051	0,033	39%
3	BİNGÖL	0,076949917	0,050	0,027	35%
4	BİTLİS	0,083988443	0,057	0,027	32%
5	KARAMAN	0,239013901	0,179	0,060	25%
6	MALATYA	0,190194254	0,143	0,047	25%
7	KİLİS	0,167219535	0,127	0,040	24%
8	ELAZIĞ	0,160546751	0,122	0,039	24%
9	BARTIN	0,249923056	0,192	0,058	23%
10	BOLU	0,283690975	0,222	0,061	22%
11	BATMAN	0,063627032	0,050	0,014	21%
12	ADİYAMAN	0,175542008	0,139	0,037	21%
13	UŞAK	0,259139379	0,206	0,054	21%
14	TUNCELİ	0,261559673	0,208	0,053	20%
15	SİNOP	0,293818061	0,234	0,060	20%

16	KARABÜK	0,297196187	0,238	0,059	20%
17	ÇANAKKALE	0,330851769	0,265	0,066	20%
18	MUĞLA	0,368355326	0,296	0,072	20%

Tablo 10. 2019 Yılı Finansal Kapsayıcılık Endeksi Alternatif Hesaplama Yöntemi ve Klasik Hesaplama Yöntemi Sonucu Arasında 20% ve Fazlası Fark Olan İller

S.No	İL	Alternatif Yöntem	Klasik Yöntem	Fark	Yüzde Fark
1	ŞIRNAK	0,022	0,008	0,014	65%
2	HAKKARİ	0,083	0,053	0,03	36%
3	BİNGÖL	0,069	0,049	0,02	29%
4	BİTLİS	0,079	0,056	0,022	29%
5	KARAMAN	0,224	0,169	0,054	24%
6	MALATYA	0,184	0,146	0,038	21%
7	BOLU	0,279	0,223	0,055	20%

Tablo 11. 2020 Yılı Finansal Kapsayıcılık Endeksi Alternatif Hesaplama Yöntemi ve Klasik Hesaplama Yöntemi Sonucu Arasında 20% ve Fazlası Fark Olan İller

S.No	İL	Alternatif Yöntem	Klasik Yöntem	Fark	Yüzde Fark
1	ŞIRNAK	0,021	0,008	0,013	62%

Tablolar ve veriler incelendiği zaman görülmektedir ki, finansal kapsayıcılık endeksi “Çok Düşük” sınıfına dahil olan birçok illerde ikamet eden bireylerin, finansal sisteme katılım göstergeleri sadece klasik bankacılık yöntemleriyle yorumlandığı zaman farklı sonuçlar verebilmektedir. Özlale ve Karakurt (2012), yapmış oldukları çalışmada, Türk vatandaşlarının tasarruflarını genellikle altın

üzerine yapmaya meyilli olduklarını söylemiştir. Bu çalışma içerisindeki hesaplama sonuçları da incelendiği zaman, bankacılık faaliyetleri göstergelerine altın depo hesap verilerinin eklenmesi, ilgili il için daha doğru finansal sonuçlar ortaya koymaktadır.

5.Sonuç

Finansal olarak gelişme ve büyüme arasında mevcut olan ilişki akademik literatürde yeteri kadar tartışılmıştır ancak finansal gelişmenin “Finansal Kapsayıcılık” kavramı ile olan ilişkisi yeteri kadar ele alınmamıştır. Finansal gelişmişliği iyi derecede olan sitemlerin finansal kapsayıcılık kapsamında eksik kaldıkları görülmektedir. Kullanıcılar için finansal hizmetlerin yokluğunda, finansal sektörün geliştirilmesi ve çeşitli finansal hizmetlere erişimin ve bunların kullanımının teşvik edilmesi finansal kurumlar için temel önceliklerden biridir. Herkesin finansal ürün ve hizmetlere kolayca erişmesini, bunları kullanmasını ve kullanmasını sağlamak, bir ülkenin gelişen finansal piyasalarının istikrarı ve gelişimi için kritik öneme sahiptir. Gelişmiş ekonomiler düzeyine ulaşmak için finansal sistemin tüm yönlerini kapsayan olgun bir finansal sisteme sahip olmak çok önemlidir. Finansal hizmetlere erişimin yapılamadığı veya belli ölçülerde yapılabildiği durumlarda; insanlar birikimlerini fiziki olarak saklamakta, ödeme ve para aktarımlarını fiziki olarak yapmakta ve kayıtlı olmayan finansmanlar devreye girmektedir. Bundan dolayı, güvenlik, maliyet ve getiri gibi hususlarda önemli olanaklar sistem dışı kalmaktadır. Bu türden durumların aşılması ve ulusal anlamda güçlü finansal planların oluşturulabilmesi için, toplumun finansal kapsama dışında kalan alanlarının finansal kapsayıcılık çerçevesinde ölçülebilir ve karşılaştırılabilir finansal erişim olanaklarının tespit edilmesi önem arz etmektedir, bu nedenle finansal kapsayıcılığın toplumun demografik ve coğrafi yapısının da dikkate alınarak ölçülmesi finansal politika oluşturma sürecinde daha doğru karar alınmasını sağlayacaktır. Sadece klasik bankacılık verileri, doğru sonuca ulaşmakta yetersiz kalacaktır. Sarma (2008, 2010) yapmış olduğu çalışmada finansal kapsayıcılık endeksinin hesaplanmasını literatüre kazandırmış ve birçok yazara ilham kaynağı olmuştur. Türkiye illeri için Finansal Kapsayıcılık Endeksinin hesaplanması üzerine akademik çalışmalar yapmış olan kişiler, finansal kapsayıcılığın boyutlarının sayısız göstergelerinden bir tanesini veya birkaç tanesini hesaplama çalışmalarına dahil ettikleri veya çıkardıkları zaman, birbirinden farklı sonuçlar almaktadırlar.

Finansal Kapsayıcılık endeksinin 2015-2020 yılları arası Türkiye illeri için geniş kapsamlı olarak hesaplanarak finansal gelişim ve literatüre katkıda bulunmanın amaçlandığı bu çalışmada, finansal kapsayıcılık endeksinin hesaplama aşamasında seçilen boyut ve göstergelerin ne denli çeşitli olduğu ve bir ilin finansal gelişmişlik düzeyinin sadece o ilde bulunan banka şube ve ATM sayıları ile ölçülemeyeceği, ilgili ilin coğrafi ve demografik yapısı gereği finansal sisteme farklı şekilde dahil olunabileceği görülmüştür.

Bu çalışma kapsamında, finansal kapsayıcılık literatür bazında tanımlanmış ve Türkiye illeri bazında 2015-2020 yılları arasında klasik hesaplama yöntemi ve bu çalışmada geliştirilen alternatif hesaplama yöntemi ile finansal kapsayıcılık endeksi oluşturulmuştur. Alternatif hesaplama yöntemi kullanılırken, klasik hesaplama yönteminden farklı olarak, Altın Depo Hesapları ve POS cihazı yaygınlık durumu, finansal kapsayıcılık endeksinin hesaplanmasında değişken olarak alınmıştır ve daha önce hesaplanmış olan endeksler arasında farklılıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Bu bağlamda, sadece banka mevduat, şube ve ATM verilerinin, finansal kapsayıcılık endeksinin ölçülmesinde tek başına yeterli olmayacağını, farklı değişkenlerin de finansal kapsayıcılık çerçevesinde etken olacağı ortaya koyulmuştur.

Bu çalışmanın bir sonucu olarak Türk vatandaşlarının yatırım ve tasarruf aracı olarak “Altın” yatırımını tercih ettikleri ve finansal sisteme klasik bankacılık göstergeleri ile değil, altın yatırım aracı ile katıldıkları görülmüştür. Türkiye’de yastık altı olarak tabir edilen ölçümü yapılamamış fiziki altın yatırımlarının Finansal Kapsayıcılık çerçevesinde, finansal dolaşıma dahil edilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Politika yapıcıların bu bağlamda Finansal Kapsayıcılık politikalarını oluşturarak, yastık altı altın birikimlerini legal hale getirmesi sisteme dahil etmesi hem ülke geneli finansal hedeflerin belirlenmesinde daha doğru sonuç doğuracağı hem de devlet finansal gücünde artış olacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abu Seman, J. (2016). *Financial inclusion: the role of financial system and other determinants* (Doctoral dissertation, University of Salford).
- Anderloni, L., & Carluccio, E. M. (2007). Access to bank accounts and payment services. In *New frontiers in banking services* (pp. 5-105). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Arora, R. U. (2014). Access to finance: an empirical analysis. *The European Journal of Development Research*, 26(5), 798-814.
- Bandiera, L. (2004). Monetary policy, monetary areas, and financial development with electronic money. *Monetary Areas, and Financial Development with Electronic Money (July 2004)*.
- Banna, H., & Alam, M. R. (2020). Islamic banking efficiency and inclusive sustainable growth: The role of financial inclusion. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 6(1), 213-242.
- Başbakanlık. (2014). *Başbakanlık Tarafından 2014 Yılında Yayınlanmış 29021 Sayılı Genelge. Konu: Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması, Stratejisi ve Eylem Planları*.
- Beck, T., Demirguc-Kunt, A., & Peria, M. S. M. (2007). Reaching out: Access to and use of banking services across countries. *Journal of financial economics*, 85(1), 234-266.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Honohan, P. (2009). Access to financial services: Measurement, impact, and policies. *The World Bank Research Observer*, 24(1), 119-145.
- Bozkurt, İ., & Karakuş, R. (2020). Provincial financial inclusion in Turkey: Measurement and its spatial determinants. *Ege Academic Review*, 20(2), 101-124.
- Buckland, J. (2012). *Hard choices: Financial exclusion, fringe banks, and poverty in urban Canada*. University of Toronto Press.

- Carr, J. H., Schuetz, J., & Kolluri, L. (2001). Financial services in distressed communities: Issues and answers. *Fannie Mae Foundation*.
- Chakravarty, S. R., & Pal, R. (2010). *Measuring financial inclusion: an axiomatic approach*. Mumbai: Indira Gandhi Institute of Development Research.
- Cihangir, M., Polat, M. A., & Çalışkan, U. (2020). Türkiye’de alternatif finansal yatırım araçları arasındaki dinamik etkileşim: uygulamalı bir analiz. *Journal of Yaşar University*, 15(60), 920-940.
- Collard, S., Kempson, E., & Whyley, C. (2001). *Tackling financial exclusion*. Policy.
- Conroy, J. (2006). Successful microfinance in the Pacific: Achieving financial inclusion. *Pacific Islands Secretariat, UNDP Sub-regional Sector, June 2006*.
- Conroy, J. D. (2008). Financial inclusion: A new microfinance initiative for APEC. *Brisbane, Australia: The Foundation for Cooperation*.
- Dacanay, J. C., Nito, B., & Buensuceso, P. (2011, July). *Microfinance, financial inclusion and financial development: An empirical investigation with an international perspective*. In Proceedings of the International Conference on Managing Services in the Knowledge Economy, Universidade Lusíada de Famalicão, Vila Nova de Famalicão, Portugal (pp. 153-173).
- Das, A., & Agarwal, R. (2010). *Cashless payment system in India-A roadmap*. Department of Mathematics Indian Institute of Technology. Bombay Mumbai-400076. India.
- Demetriades, P. O., & Hussein, K. A. (1996). Does financial development cause economic growth? Time-series evidence from 16 countries. *Journal of development Economics*, 51(2), 387-411.

- Demirögen, Y. (2020). Finteklerin gelişimini etkileyen faktörler. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 2(Özel Sayı), 43-55.
- Demirgüç-Kunt, A., & Klapper, L. F. (2012). Measuring financial inclusion: The global finindex database. *World bank policy research working paper*, (6025).
- Demirguc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., & Ansar, S. (2018). *The Global Finindex Database 2017: Measuring financial inclusion and the fintech revolution*. World Bank Publications.
- Devlin, J. F. (2005). A detailed study of financial exclusion in the UK. *Journal of Consumer Policy*, 28(1), 75-108.
- Dünya Bankası, Global Partnership for Financial Inclusion (2020), *G20 Financial Inclusion Indicators*, erişim 12 Eylül 2020, <http://datatopics.worldbank.org/g20fidata/>
- Eken, M. H. (2008). *Tüketicilerin Aşırı Borçluluk ve Finansal Dışlanma Nedenleri*. Maliye ve Finans Yazıları, 1(79), 61-80.
- Ergeç, E. H. (2004). Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ve Türkiye örneği: 1988-2001. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 51-66.
- Gebeşoğlu, F. Ö. (2015). Türkiye’de Finansal Kapsama Seviyesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Yrd. Doç. Dr. Serdar Varlık/Dr. Nimet Varlık*, 68.
- Gomber, P., Koch, J. A., & Siering, M. (2017). Digital Finance and FinTech: current research and future research directions. *Journal of Business Economics*, 87(5), 537-580.
- Grohmann, A., Klühs, T., & Menkhoff, L. (2018). Does financial literacy improve financial inclusion? Cross country evidence. *World Development*, 111, 84-96.
- Gupte, R., Venkataramani, B., & Gupta, D. (2012). Computation of financial inclusion index for India. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 37, 133-149.

- Gündüz, M., & Özyıldırım, Y. (2019). Türkiye’de İllere Göre Finansal Kapsayıcılık Endeksinin Ölçülmesi. *Bankacılar*, 30(111), 52-70.
- Gündüz, M., & Özyıldırım, Y. (2020). Finansal Kapsayıcılığın Gelişmesinde Katılım Bankacılığının Rolü: Katılım Bankacılığı Finansal Kapsayıcılık Endeksinin Hesaplanması. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 14(2), 119-144.
- Hannig, A., & Jansen, S. (2010). Financial inclusion and financial stability: Current policy issues.
- Honohan, P. (2006). *Household financial assets in the process of development*. World Bank policy research Working paper, (3965).
- Işık, İ. (2011). *Dünyada ve Türkiye’de Finansal Hizmetlere Erişim ve Finansal Eğitim*. Ankara, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Kempson, H. E., Whyley, C. M., Caskey, J., & Collard, S. B. (2000). *In or out? Financial exclusion: a literature and research review*. Financial Services Authority.
- Kendall, J., Mylenko, N., & Ponce, A. (2010). *Measuring financial access around the world*. World Bank Policy Research Working Paper, (5253).
- Khan, H. R. (2011). *Financial inclusion and financial stability: are they two sides of the same coin*. Address by Shri HR Khan, Deputy Governor of the Reserve Bank of India, at BANCON, 1-12.
- Khmous, D. F., & Besim, M. (2020). *Impact of Islamic banking share on financial inclusion: evidence from MENA*. International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management.

- Khmous, D.F. (2020) “*Financial inclusion and islamic banking in the Middle East and North Africa*” Eastern Mediterranean University.
- Kumar, C., & Mishra, S. (2011, February). *Banking outreach and household level access: Analyzing financial inclusion in India*. In 13th Annual Conference on Money and Finance in the Indian Economy (pp. 1-33).
- Kuzucu, S. (2019). *Finansal erişim üzerine güncel literatür taraması*. PressAcademia Procedia, 10(1), 27-31.
- Laha, A., Kuri, D., & Kumar, P. (2011). *Determinants of financial inclusion: A study of some selected districts of West Bengal, India*. Indian journal of finance, 5(8), 29-36.
- Leyshon, A., & Thrift, N. (1995). *Geographies of financial exclusion: financial abandonment in Britain and the United States*. Transactions of the Institute of British Geographers, 312-341.
- Morgan, P., & Pontines, V. (2014). *Financial stability and financial inclusion*.
- Oğuz, A. (2014). *Türkiye’de Finansal Tabana Yayılmaya Genel Bakış. Dünya Bankası*.
- Öngel, V., & Yılmaz, E. (2021). *Nakitsiz toplum süreci ve banka ticari müşterilerinin, ödeme kartları kullanım tercihlerinin belirlenmesi*.
- Özlale, Ü., & Karakurt, A. (2012). *Türkiye’de tasarruf açığının nedenleri ve kapatılması için politika önerileri*. Bankacılar Dergisi, 83(2).
- Öztürk, N., Barişik, S., & Darıcı, H. K. (2010). *Gelişmekte olan piyasalarda finansal derinleşme ve büyüme ilişkisi: Panel veri analizi*. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 6(12), 95-119.
- Peachey, S., & Roe, A. (2004). *Access to finance*. A study for the World Savings Banks Institute.

- Peachey, S., & Roe, A. (2006). *Access to Finance: Measuring the Contribution of Savings Banks*. World Savings Bank Institute, Brussels: Belgium.
- Pirgaip, B. (2016). *Türkiye’de altın ve altına dayalı yatırım araçlarının karşılaştırmalı performans analizi*. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, (619), 9-23.
- Porteous, D. (2009, September). *Key issues in design and implementation of surveys on financial inclusion*. In Alliance for Financial Inclusion Global Policy Forum. Nairobi, September (Vol. 15).
- Rangarajan, C. (2008). *Report of the committee on financial inclusion*. Ministry of Finance, Government of India.
- Tarı, R., & Kumcu, F. S. (2005). *Türkiye’de İstikrarsız büyümenin analizi (1983-2003 dönemi)*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (9), 156-179.
- Russell, H., Maître, B., & Donnelly, N. (2011). *Financial exclusion and over-indebtedness in Irish households*. Department of Community, Equality & Gaeltacht Affairs and Economic and Social Research Institute.
- Sangeetha, P. K., & Meera Bai, M. (2011). *Financial inclusion of fisher households in coastal Kerala-Role of micro finance* (Doctoral dissertation, Cochin University of Science and Technology).
- Sarıgül, H. (2015). *Bankacılık Hizmetlerine Erişimin Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma*. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 9(1), 83-102.
- Sarıgül, H. (2020). The Determining Factors of Financial İnclusion in Turkey. Journal of Economics Finance and Accounting, 7(3), 223-235.
- Sarıgül, H. (2021). *Bölgelere ve İllere Göre Türkiye Finansal Kapsayıcılık Endeksi*. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (90), 79-100.

- Sarma, M. (2008). *Financial inclusion and development: A cross country analysis*.
- Sarma, M. (2008). *Index of financial inclusion* (No. 215). Working paper.
- Sarma, M. (2010). *Index of Financial Inclusion*. CITD Discussion Paper 10-05.
- Sarma, M. (2012). *Index of Financial Inclusion—A measure of financial sector inclusiveness*. Centre for International Trade and Development, School of International Studies Working Paper Jawaharlal Nehru University. Delhi, India.
- Sarma, M., & Pais, J. (2011). *Financial inclusion and development*. *Journal of international development*, 23(5), 613-628.
- Seidman, E., & Tescher, J. (2004). *From unbanked to homeowner: Improving the supply of financial services for low-income, low-asset customers*. The Centre for Financial Services Initiative.
- Seman, J. A. (2016). *Financial inclusion: The role of financial system and other determinants*. University of Salford (United Kingdom).
- Seven, U., Yassa, A. D., & Yilmaz, F. (2020). *Finansal Kapsayıcılık: Türkiye ve Dünya Karşılaştırması (No. 2004)*. Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey.
- Temizel, F. (2012). *Finansal Dışlanmaya Bakış*. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (44).
- Tutar, K. (2015). *G20 Antalya Zirvesi: Liderlik Bildirgesi Bağlamında L20 Perspektifi*. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(10), 30-43.
- Ünal, S., Düğger, Y. S. ve Söylemez, C. (2015). *Ekonomi Okuryazarlığı ve Kredi Kartı Tutumunun Rasyonel Kredi Kartı Kullanımına Etkisi: Dumlupınar Üniversitesi Tavşanlı*

MYO Örneği, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, (10-1), 31-52.

Wyman, O. (2017). *Accelerating Financial Inclusion in South-East Asia with Digital Finance*.

Yorulmaz, R. (2013). *Construction of a regional financial inclusion index in Turkey*. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 7(1), 79-101.

Zhijun, W. (2007). *Financial exclusion: The experiences of the United Kingdom*. World Economy Study, 2, 12.

Zulhibri, M. (2016). *Financial inclusion, financial inclusion policy and Islamic finance*. Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies, 9(3), 303-320.

BÖLÜM 5

ERİL TOPLUMUN İNŞASI SÜRECİNDE YENİ MEDYANIN YERİ: GAZETELERDE KADIN CİNAYETLERİ¹

Hatice SOYGAN²

1 *Yeni Medyada Kadın Cinayet Haberleri* isimli doktora tezi için yapılan pilot çalışmanın tezin kapsamı dışında kalan cinayet örnekleri doğrultusunda hazırlanmıştır.

2 Hatice SOYGAN: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Doktora Programı, hati.soygan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8858-2724

Giriş

Yeni medyada kadın cinayetleri yansıtılırken modern anlamda gazete anlayışının dijital platformdaki yeni görünümüyle yansıtılmaktadır. Artık teknolojik ilerlemelerle haberler dijital ortamlara taşınmış, internet ağı olan her yerde gazetelere erişim sağlanmıştır. Erkekliğin yeni versiyonu eril düşüncenin dönüştürülerek ve benliğini koruyarak günümüze kadar ulaşmış olması toplumsal sorunları beraberinde taşımıştır. Kadınların ve erkeklerin olduğu toplumsal alanlarda toplumsal cinsiyetçi yaklaşımlar da varlık göstermiş, iktidar ve güç mücadeleleri oluşturmuştur. Eril tahakküm kavramıyla günümüze de damgasını vuran Bourdieu, bu kavramı kullanırken aynı zamanda iktidar ilişkilerinden doğan çatışmaları yansıtmıştır.

Eril tahakküm hangi süreçlerden geçerek kendini gerçekleştirmektedir? İnsan eylemleri uyaranlara anında verilen karşılıklar değildir. Bireyin başkasına vermiş olduğu tepki bile bireyin ve aralarındaki ilişkinin tarihiyle yüklüdür. Bourdieu, habitus kavramını bireysel olanın dahi toplumsal olduğunu ortaya koymak için açıklamaktadır. Tarihsel olarak sürekli yenilenen yatkınlıklar sistemi olarak tanımlanan habituslar, bir kader değildir. Habitusları yapılar üretir ve yapıları yeniden üreten pratikleri habituslar belirler (Bidet, 1979: 203). Eril tahakküm ile erkek ve kadın arasındaki tarihsel ve toplumsal olarak kurulan ilişkilerinin ebedileştirildiği, doğallaştırıldığı, tarih dışı bir duruma getirildiği ve içselleştirildiği anlatılmaktadır. Eşitsizlikler bir dizi karmaşık ilişkiler sonucu yeniden düzenlenmekte ve üretilmektedir.

Habitus, görece yapılandırılmış toplumsal ilişkiler ile görece ‘nesnelleştirilmiş’ ekonomik ya da toplumsal eylemlilik ya da çıkar biçimleri arasında aracılık eden bir kavramdır. Bourdieu, birbiriyle ilişkili sosyal aktör gruplarını tanımlamak için ‘alan’ terimini kullanır ve ‘sermaye’ kavramları, belirli bir toplumdaki belirli temsil ve saygınlık biçimlerini tanımlamak için kullanılır. Bu güç ilişkileri ve fail biçimleri sürekli bir akış halindedir ve mücadele halindedirler. Alandaki ilişkiler zaman içinde değişir, tıpkı o alandaki sermayenin belirli bir biçiminde olduğu gibi. Alanlar ve sermaye biçimleri bir kez değil birçok kez değişir, sonsuza kadar sabit kalmaz. Kavramsal olarak habitus bu kutuplar arasında yer alır ve bir dizi sosyal eğilim, bir tür üretken ilke kendiliğinden ve yaratıcı sosyal eylemin kişinin bir alandaki konumu ve kişinin belirli sermaye türlerine erişimi ve bunlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bourdieu, kendi eylem felsefesini eğitimsel olarak adlandırır, çünkü faillerin bedeninde ve kurumun yapısında yazılı olan potansiyeller içinde hareket ettikleri durumlar ya da aralarındaki ilişkiler kaydedilmektedir (Sterne, 2003: 375).

İnsanların kendi yapıp ettikleri ve daha önce gerçekleşmiş olan eylemler, olgular ve değerler daha sonradan insanlara şimdiye kadar hep varmış

gibi hissettirir (Chambers, 2005: 37). Erillik toplum içerisinde net olarak görünmeden varlığını devam ettirmektedir. Kadınlar üzerinde bir eril tahakküm oluşturma eğilimi sürekliliğini her çağda, yaşta ve her dakikada devam etse de bunu insanların farkında olmadan yaptıkları eylemlere, olgulara, kültürlere yayararak benimsetmektedir. Farkında olunmadan yapılan ve kabul edilen eylemler, olumsuz sonuçlar doğurarak geri dönse de bu eylemlerin daha önce kabul edilmekte ve kendiliğindenmiş gibi görünmeye çalışmaktadır. Simgesel şiddetin gerçekleşmiş bir paradigması olarak eril tahakküm, yapıları doğallaştırır, düzenini ezileştirir ve bu doğallaştırmayı ise dünyayı algılama şekli olarak aşılacaktır. Simgesel iktidar, habitusun yapılarını toplumsal yapılarla uyumlu hale getirdiğinde insanlar bu oluşumu olağan olarak görür. Simgesel iktidar hem üretmektedir hem de ürettiği ürünü kendisine dayanak haline getirmektedir (Bourdieu ve Wacquant, 2021: 362).

Tarihsel olarak ebedileştirme çalışmasının ürünü olan şeyler ebediyete ulaşmaktadır. Bourdieu buna gayri tarihselleştirmeye yönelik tarihsel çalışmanın tarihini yeniden inşa etmek demektedir. Eril tahakküm nesnel ve öznel yapıların sürekli yeniden yaratılmasının tarihini çağlar boyunca kendini sürekli olarak gerçekleştirmekte olması oluşturur. Yeniden üretimi sağlayan kurumları Bourdieu (2018: 109), habitusun üç ana merci olan aile, kilise, okul tarafından sağlandığını ve tahakküm ve eril düşüncüyü oluşturanın ise en başta aile olduğunu savunmuştur.

Bourdieu, kendinden önceki sosyologlardan etkilenmiş ve onların görüşlerini yeniden ele almış, eleştirmiş, ülkesine tanıtmıştır. Anthony Giddens'ın yapılaşma teorisinden etkilenmiş yeni bir yapı/fail tasarısı sunmuştur. Geleneksel sosyolojideki düalizmleri aşmak için habitus kavramını ortaya atmış ve tartışmıştır. Toplumsal güç ve tahakküm ilişkilerinin açıklanabilmesi için gerekli olan kavramı habitus olarak belirleyen Bourdieu, Aristoteles'in *hexis* kavramından etkilendiğini göstermektedir. Aristoteles'e (2014: 232) göre bu kavram huy ile aynı anlamı taşımaktadır, fakat insanlar bu karakteri eğitim ile sağlar, huylar eğitim ile edinilir. Bireyin eylemlerini oluşturan ve onlara yön veren yapı-fail karşılığında yer alan habitus kavramını oluştururken Bourdieu'nun diğer düşünürlerin etkisinde kaldığı ve onların düşüncelerini yeniden dönüştürdüğü kavramlarında görülmektedir.

Mimaride skolastik düşüncenin etkisini araştıran Panofsky'nın eserini çevirdikten sonra habitus kavramına anlam kazandıran Bourdieu, Panofsky'nın zihinsel alışkanlık ve alışkanlık oluşturan güç kavramlarından etkilenmiştir. Zihinsel alışkanlıklar oluşturan örtük pratikler alışkanlık oluşturu bir güç işlevi de görmektedir. Habitus, başka düşünürlerin etkisinde kalarak evrimleşmiş sonuç olarak Bourdieu'da eyleme dayalı yatkinliklerin pratikleri ile açıklanmıştır.

Chomsky'nin üretici gramer düşüncesinden etkilenecek üretici yapıları oluşturan Bourdieu, gramerin görevini habitusun göreviyle bağdaştırmıştır. Nasıl ki gramer konuşmayı düzenlemekteyse, habitus da pratikleri düzenlemektedir. Yeni pratikleri üretebilen habitusun, üretici gramerden farkı ise oluşumunda bir sermaye deneyiminin olması gerektiğidir. Chomsky doğuştan gelen bir evrensel görüşten bahsederken, habitus doğuştan gelen bir yeti değildir. Habitus, aile ya da diğer sosyal kurumlar tarafından oluşturulan sermaye deneyimine dayalı yapılanmış bir yapıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2021: 147). Bourdieu eşitliksiz toplumsal düzenlemelerin hem hâkim kesime hem de tahakküm altındakilere neden normal geldiğini merak etmiş habitus kavramını sınıf bilincinin oluşum süreciyle bağlantılı açıklamıştır. Sosyalizasyon sürecinin sınıf temelinde gerçekleştiğini savunmuştur. Sınıfsal yapıların ürünü olarak ortaya çıkan habitus, eylemin daha önce içselleştirilmiş yatkınlıklardan meydana geldiğini savunmaktadır. Kadın ve erkek rollerinin içselleştirilmiş yatkınlıklarla ilgisine bakıldığında daha önce eril yatkınlıkların erkekler tarafından benimsenerek ve içselleştirilerek devamlılık sağladığı, bu yatkınlıkların habitus ile toplumsal değişikliklere ayak uydurarak yeniden üretildiği günümüz toplumlarına ataerkil sistem ile yansıtılmaktadır.

Bourdieu'nun temel kavramları bulunmaktadır. Alan, habitus ve sermaye kavramlarını birbiri ile ilintili şekilde açıklamıştır. Habitus, diğer kavramlara ilişkin açıklandığında kendi varlığını koruyabilecek noktada durmayı başaran bir kavramdır. Tasarlanmadan gerçekleştirilen bir oyun içerisinde varlığını gösteren habitus kavramı açıklanırken, içselleştirme ve aşılama terimlerinden yararlanılmaktadır. Habitus kendi ürünü olduğu toplumsal dünyanın içinde yüzen bir balık gibidir ve suyun ağırlığı ona kendini hissettirmez, etrafında gerçekleşen olaylar doğallaşır. Habitus kendini gerçekleştirme sürecinde daha önceki deneyimlerden faydalanır. Mevcut durumu kullanarak üretim yapar. Habitus bir kullanıcıya gereksinim duyan bir yay niteliği görmektedir (Bourdieu ve Chartier, 2014: 66-67). Habitusun açıklanması ile habitusu oluşturan ve habitus içerisinde varlık gösteren sermaye kavramını ve sermaye çeşitlerini yansıtmak habitusun tanımlamalarında kolaylık sağlamaktadır. Eril tahakküm, gücü elinde bulunduranların bu tahakkümü yeniden üretmek için kullandıkları stratejiler ve eylemler bütünüdür. Kadın ve erkek gibi ayrımları yapmak yerine eril tahakkümü elinde bulunduranların çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu bir toplumda erkeklerin bu tahakkümü sürdürebilmeleri için yapmış oldukları eylemlerine bakılmaktadır. Erkekler tahakküm adı altında ölümcül şiddete başvurmuş bulunmakta ve böylece bu eylem kadın cinayetleri olgusunu oluşturmaktadır.

Toplumun kültürel yapılarında bir enerji kaynağı görevi gören sermaye kavramı ise erkekliğin oluşum sürecinde bir eril sermayenin oluştuğu top-

lumlarda açıklayıcı bir kavram haline gelmektedir. Karl Marx'ın ekonomik sermaye kavramından farklı bir sosyal formda açıklanmıştır. Habitus kavramı genişletilerek meydana gelen sermaye kavramı, dört tipe ayrılmaktadır. Ekonomik sermaye, sosyal sermaye, kültürel sermaye ve sembolik sermaye olmak üzere sermaye türlerine ayrılmaktadır. Bu kavramlar beş temel içerik taşımaktadırlar. Öncelikli olarak güven ve daha sonra gelen bir karşılıklılık, sosyal oluşturulan ağlar, kolektif davranış normları, sonuncusu ise aidiyet duygusudur (Kay ve Pearce, 2003: 3). Marksizm, fenomenoloji, yapısalcılık, klasik sosyoloji, bilim felsefesi gibi alanlardan etkilenen Bourdieu, kavramlarında bu yaklaşımların izlerini taşımaktadır. Sermaye birikimle meydana gelen ve bir varlık belirten kavramdır. Sermaye, Marksist anlamda ekonomik olarak tanımlanan üretim araçlarına sahip olanların elinde bulundurduğu materyallerin dışında başka bir dünyanın varlığını anlatmaktadır. Simgesel sistemlerin mantığını ilkel sınıflandırmalara dayandıran Bourdieu (1984, 468), bu durumu şöylece ifade etmektedir:

“Belirli bir toplumsal formasyonda bütün failer bir dizi temel algı şemasını paylaşırlar; bu algı şemaları, envai çeşit pratik alanında insanları ya da nesnelere sınıflandırmak ve nitelendirmek üzere yaygın biçimde kullanılan birbirine karşıt sıfat çiftleri şeklinde nesneleştirmelerin başlangıçlarını gösterir. Yüksek (yüce, asil, saf) ve düşük (bayağı, alt, silik); manevi ve maddi; ince(zarif) ve kaba (hantal, şişirilmiş, çiğ, yontulmamış); hafif (incelikli, canlı, keskin zekalı, becerikli) ve ağır (yavaş, budala, durgun, zorlama, sakar); özgür ve zorunlu; geniş ve dar ya da başka bir boyutta biricik (nadide, farklı, seçkin, müstesna, benzersiz, görülmemiş) ve yaygın (sıradan, banal, önemsiz, değersiz, rutin); parlak (zeki) ve sıkıcı (silik, belirsiz, vasat) arasındaki karşıtlıklar ağı kabul edilegelen bütün sıradanlıkların varisidir, çünkü arkalarında toplumsal düzenin tamamı yatar.”

Habitus edinilmiş yatkınlıklar ve sosyal olarak teşkil edilmiş yatkınlıklardır. Karşıt kavramlar toplumsal kökene sahiptir. Hâkim ve tabi karşıtlığı ise tüm bunların hepsini karşılamaktadır. Temelinde hakimiyet kuranlar ile tabi olanların bulunduğu bu karşıtlıklar Bourdieu'nün yapısalcı yönteminin açıklamasını yapmaktadır. Toplumdaki tahakküm yapısının ortaya çıkması gerekmektedir. Simgesel sistemlerle açıklanan kültürel kutuplaşmalar, pratik bilgilerin içselleştirilmesi, somutlaştırılması sonucu bireylerin bilişsel yapılarına aktarılır. Ekonomik sermaye ve kültürel sermayenin toplumdaki etkisi görülmektedir. Özellikle ekonomik ve kültürel sermaye sahibi bireylere bu sermaye türlerine sahip olmayan bireyler arasında gözle görülür farklar bulunmaktadır. Bu farklar eşitsizlikleri

meydana getirmektedir. Ebeveyni doktor olan bir kişi ile ebeveyni doktor olmayan bir kişi arasında eşitsizlikler oluşmaktadır. Ekonomik sermayesi olmayan ve kültürel bakımdan eğitim alamayan bir kişi haksızlıklarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Ekonomik sermaye yalnızca maddi anlam taşımamakta içinde bulunulan kültürü de taşımaktadır. Kültürel ve sosyal sermaye ise içerisinde sembolik anlamlar taşıyan sermaye türünü barındırmaktadır (Yılmaz, 2020: 172). Kültürel sermaye insanların sonradan kazanmış oldukları öğrenilen kurallar, davranışlar bütünüdür. İnsanlar mensup oldukları toplumun kültürel etmenlerini eğitimle öğrenmektedirler. Eğitim düzeyini yükseltebilen ve toplumda öğrenim hayatını devam ettiren bireylerle okula gidemeyen eğitim düzeyini yükseltmeyen bireyler arasında bir fark olduğunu savunan Bourdieu, kültürel sermayeyi ekonomik sermayenin etkilediğini savunur. Kültürel sermayenin dağılımında toplumsal olarak bir eşitsizlik bulunmaktadır. Dolayısıyla da kültürel sermaye eşitsizlikleri güçlendirici bir etkiye sahip olmaktadır. Kültürel sermaye bireyin entelektüel birikimine denk gelmekteyken, ekonomik sermaye bireyin mal varlığına ve insanların yapıp ettiklerini karşılayabileceği maddi güce tekabül etmektedir (Albiz, 2022: 5). Kültür başlı başına bir iktidar kaynağıdır. Kültürel pratikler simgesel değer kazanarak toplumsal eşitsizlikleri meşrulaştırmaktadır. Bourdieu bu nedenle simgesel sermaye kavramına açıklık getirirken Weber'in meşrulaştırma kavramından etkilenmiştir.

Toplumsal gerçekliği habitus, sermaye ve alan kavramlarıyla açıklamaya çalışan Bourdieu alan kavramını açıklarken toplumsal güçlerin birbiri ile mücadele ettikleri bir sosyal arena tanımı yapmıştır. Yeniden üretimin sağlanabilmesi için alanlarda habitusa ihtiyaç duyulmaktadır. Her alanda sermayeler alanın gücünü ortaya çıkarmaktadır. Alanların her birinde kendine özgü sosyal ilişkiler ağı bulunmaktadır. Habitusun alan ile ilişkililiğinde alanlar habitusta yapılandırılması ve habituslarda kurumsallaştırıldıkları görülür. Karşılıklı çekim ilişkisi içerisinde alan ve habitus, bir mücadele alanı bir çatışma alanı olarak alan kavramını açıklar. Alan içerisinde ekonomik, sosyal, simgesel ve kültürel sermayenin kullanıldığı bir pazar yeridir ve alan güç ilişkilerinin yeridir. Alan kavramını toplumsal dünyayı yansıtmak için kullanmış olan Bourdieu, alan ile oyun arasında benzerlik kurmuştur. Alanın yapısını belirleyen şeyin oyuncular arasındaki ilişkiler olduğunu savunmuştur (Kızılçelik, 2023: 91). Oyuncular arasındaki güç ilişkilerinin anlık durumu alanın yapısını belirleyen şeydir.

Bourdieu özetle, kendinden önceki sosyologların görüşlerinden etkilenmiş ve çağına ayak uydurarak önceki sosyoloji düşüncelerinin üzerine yeniden düşünmüş ve onlardan sosyolojik olarak ürünler çıkarmıştır. Bourdieu yeniden üretilen toplumsal eşitsizlikler, toplumsal güçler üzerine düşünmüştür. Kavramlarını birbiri ile ilintili açıklayıp, birbiriyle bağlantılı

olarak sosyal problemlere cevaplar vermeye çalışmıştır. Klasik sosyologlar ve klasik sosyoloji geleneğinden etkilenmiş, Marx'tan sermaye kavramını, Weber'den karizma ve meşruiyet kavramlarını, Durkheim'in dini araştırmalarındaki simgesel özelliklerden etkilenmiştir.

Simgesel iktidar, simgesel şiddet, simgesel sermaye kavramları Bourdieu'nun güç ilişkilerini incelediği alanda açıklayıcı kavramlar olmuştur. Simgesel şiddet, ezenlerin ezilme koşullarını meşrulaştırdıkları bir ortam yaratır. Bireylerin kişiliklerinin eğitim yoluyla, sermaye türlerinin varlığıyla şekillendiği eşitsizlik yeniden üretilmektedir. Şiddet ise bu eşitsizliklerden doğmakta ve simgesel formda eşitsizlikler yaratmaktadır. Simgesel şiddet varlığını belli etmeden devam etmektedir. Eğer bir gün çıkarlar çatırsa görünür hale gelir ve artık normlarını kaybeder ve bir kural olmaktan çıkar. Bu yumuşak sömürü ilişkilerinde hakimiyet altında bulunan kişilerin, hakimiyeti altında olduğu kişilere duyduğu hayranlık ve içinde barındırdığı sömürü duygusu taşımaktadır. Simgesel hakimiyet ve simgesel şiddet uygulamaya en önemli araçlardan bir tanesi Bourdieu'ya göre televizyondur. Televizyonun özellikle zararlı taraflarını açığa çıkarmak isteyen Bourdieu, simgesel şiddetin ona maruz kalanlarla onu uygulayanların sessiz suç ortaklığından doğduğunu savunur (Bourdieu, 1997: 21). *Televizyon Üzerine* adlı eserinde Bourdieu şiddetin nasıl yayıldığı nasıl normalleştirildiği ve nasıl simgesel hale geldiğini araştırmıştır.

Bourdieu, metodunu ilişkişel metot üzerine kurmuştur. Yapı-fail bütünleştirmesine yönelik konuyu habitus ve alan arasındaki ilişkiyle açıklamıştır. *Habitus* insanların içselleştirilmiş zihinsel ve bilişsel yapısı olarak hem toplum tarafından üretilmiştir hem de toplumu üretmiştir. *Alan* kavramı, failleri, olayları ilişkileri, sınırlandıran bir ağdır. Habitus kavramı ile alan arasındaki ilişkiye önem veren Bourdieu, habitus ile alan arasındaki diyalektik bir ilişki olduğunu fark etmiştir. Alanlar habitusu koşullandırırken habituslar da alanları oluşturmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 227). Sosyolojide ikiliklerden uzaklaşmış mutlak bir düalizmin sosyolojik açıklamalarda eksik kaldığını tespit etmiştir. İçselleştirilmiş yapılardan her bir sorunun kendi içindeki durumlarının etkilerine dikkatle bakmaları anlamına gelen düşünümsel sosyolojinin öneminden bahsetmiştir. Her türden tahakküme karşı eleştirel bir sosyolojik anlayış geliştirmiştir. Bourdieu sosyolojik analiz yaparken sosyal aktörlerin bilincinde olmadığı ve aktörler üzerinde etkisi olan neden-sonuç ilişkilerine bakmış ve onları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Görünür olmayan, gizlenmiş ya da bastırılmış olanı gözler önüne serme görevi üstlenmiştir. Bourdieu sosyologların görevinin, tıpkı Goffman gibi tezgâhların arkasını yani sahne arkasını keşfetmesi olduğunu savunur.

Sosyal teorisini oluştururken en çok George Herbert Mead'den etkilenen Goffman, metodolojik anlamda öncelikle sosyal etkileşimden bahset-

miştir. Yüz yüze etkileşime yoğunlaşarak insanların isteyerek ya da istemeyerek günlük hayattaki gerçekleştirdikleri eylemlerine bakmıştır. Sosyal etkileşimdeki jest ve mimikler, duruşlar ve sözlü ifadeler sözcüğün yerine kullanılmaktadır. Sahnenin yapmacık şeylerden oluşurken, gerçek hayatta muhtemelen daha gerçek ve genelde pek de iyi prova edilmemiş şeylerden oluşmaktadır. Hayatın her alanın ön bölgede insanlar nazik, kibar ve saygılı davranırken arka bölgede kaba ve saygısız davranabilir. Bireylerin sahne önü ve sahne arkasındaki davranışlarının birbirleriyle etkileşimlerinin neden farklı olduğunu göstermek istemiştir (Kızılçelik, 2018: 218). Total kurumlarda tüm bu sahne önü davranışlar ve sahne arkası davranışlar kontrol altında izlenebilir ve takip edilebilir durumda olduğunu fark eden Goffman, bu kavramı açıklamak için çeşitli total kurumlarda araştırmalar yapmıştır.

Goffman, farklı kapatılma mekânlarını total kurumlar olarak ele almıştır. Total kurumları beşe ayırmıştır; acizler ve zararsızlar, öz bakım becerisinden yoksun olanlar ve risk taşıyanlar, topluma kasti tehlikesi olanlar, iş üzerinden meşrulaştırılan total kurumlar ve inziva yerleri olarak ayırır. Aciz ve zararsız insanlar için bakımevleri bulunmaktadır. Öz bakım becerisinden yoksun olup risk taşıyanlar için akıl hastaneleri vardır. Topluma kasti tehlikesi olanlar için hapishaneler, ıslahevleri, esir toplama kampları bulunur. İş üzerinden meşrulaştırılan total kurumlar için askeri kışlalar, gemiler, yatılı okullar, çalışma kampları bulunmaktadır. İnziva yerlerinde ise tekkeler, zaviyeler, manastırlar bulunmaktadır (Topal, 2020: 102). Total kurumlar toplumda damgalanmış bireylere açılan alanlardır. Simgesel olarak üzerinde bir işaret taşıyan, aidiyetlik bildiren davranışlarda bulunan bireylerin toplumdaki dışlanarak ait olduğu yer olarak tayin edilen alanlarda iktidar ilişkileri kurularak takip edilen bir total birliktelik içermektedir.

Goffman'ın total kurum betimlemesi otorite ve itaat ilişkilerinin temel belirleyici özellikte hissedildiği bir durumu temel almaktadır. İktidarın denetimi sürekli olarak varlık göstermektedir. Denetim total kurumlardaki bireylerde psikolojik, sosyolojik dönüşümlere neden olmaktadır. Her kurum kendi bünyesinde değerlendirilir, bu kurumlar bireylerin bazı çıkarlarını ele geçirir ve onlar üzerinde hakimiyet kurar. Kişiler kontrol altında tutulur. Otorite ve itaat ilişkileri bu kurumların temel belirleyicisidir (Şenocak, 2023: 9). Goffman iktidar ilişkilerine ve toplumda damgalanmış, simgesel olarak belirlenmiş bireyleri ve rollerini araştırmak için hapishaneler, tımarhaneler, askeriye gibi total kurumlarda araştırma yapmıştır.

Goffman toplumbilimine miras olarak bıraktığı *etkileşim düzeni* üzerinde yeni bir yön göstermiştir. İtaat etme durumundaki insanlarla, bir ayrıcalığı olmayan gruplar üzerinde çalışmalar yapmış, çalışmalarını haksızlıklarla mücadele eden insanlara yöneltmiştir. Kurumsal yetkilere sahip olanların (polisler, ebeveynler, erkekler, beyazlar, ulusçular, medycılar),

gerçekliğe resmi bir karakter verebileceklerin incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Toplumsal gerçekliği yöneten güç alemindekilerle itaat etme durumunda olanlar arasındaki etkileşim örüntülerine bakar. Güç ilişkilerine toplumbilimcilerin bakması gerektiğini savunurken Goffman aynı zamanda mikro çözümlemenin önemini ortaya koymuştur (Wallace ve Wolf, 2015: 331). Bireyler itaat edenler ve edilenler arasındaki etkileşime göre toplumun onlara vermiş olduğu haklar, rollere göre hareket etmeye başlar.

Goffman damgalanmış kişileri üç kategoriye ayırır. İlk olarak bedensel deformasyon yaşamış olan bireylerden oluşur. İkincisi ise irade zayıflığı, bireysel karakter bozukluğu olanlardan oluşurken üçüncüsü ırk, soy, din gibi etnik kökene bağlı damgalar olarak ayrılır. Goffman özellikle kadın erkek ayrımında cinsiyetçi bir damgalamayı ele almak yerine bütünlükçü düşünerek din, ırk etnik köken altında ele almıştır (Sevim, 2018: 472). Toplumsal kabullerin dışına çıkmış bireylerin damgalandığını, böylece sapkın davranışlar olarak bireylere geri döndüğünü ve diğerleri tarafından bu durumun normal ve normal olmayan davranışlar olarak ayrılmaktadır. İnsanları öbüründen ayıran en önemli şey ön yargı ve kalıp yargılardır. Kadın ve erkeğin toplumsal farklılık oluşturan rolleri ve toplumun onlara vermiş olduğu kalıp yargılar bireylerin cinsiyetlerine göre belirlenmiş rollerinden kaynaklanmaktadır. Yapılan araştırmanın amacı erkeklere verilen toplumsal statü ve rollerin erkekleri eril tahakküm inşa etme sürecinde nasıl şiddet örüntüleri oluşturduğu ve nasıl cinayete sürüklediği konuları üzerinde durmaktır. İçerik analizi ile kadın cinayet haberleri ele alınıp yorumlanarak eril düşünceden doğan ve eril tahakküme karşı gelen kadınların öldürülme sebepleri dikkate alınmaktadır.

Yöntem

Çalışmanın yönteminde içerik analizi kullanılmıştır. İnsanların toplumsal dünyalarını nasıl oluşturdukları ve sürdürdüklerine dair açıklamalarda yorumlamalara varmak için, toplumsal olarak anlamlı eylemi, onları doğal ortamlarında ayrıntılı bir şekilde incelemek ve analiz etmektir. İçinde olduğumuz çalışmanın görülmeyeni görebilmek, insanların yaşamış olduğu toplumsal hayatı bilimsel olarak anlayabilmek, iktidar ilişkilerini anlamak ve ortaya çıkarmak, bilinmeyeni açığa çıkarmak amacıyla bir yöntem seçimi yapılmıştır.

Nitel bir araştırma ile daha önce çalışılmamış bir konu deneyimlenebilir, karmaşık bir konuyu açığa çıkarmak için kullanılabilir, literatüre farklı bir bakış açısı kazandırılabilir, evren ve örneklemelerin yetersiz kaldığı noktalar güçlendirilebilir, nicel araştırmaları incelemek için kullanılabilir. Bourdieu, nicel araştırmalarda her zaman verilen cevaplara baktığını fakat cevap verilmeyen soruların bireyde nasıl bir etki bıraktığı ve

neden cevap verilmediğini incelemek için nitel araştırmaların verilerinden faydalanmak gerektiğini savunmaktadır. Nicel araştırmalara pozitivist çalışmalar içerirken, nitel araştırmalar yorumsamacı çalışmalar içermektedir. İçerik analizi, metinlere, belgelere, dokümanlara, temalara ve fotoğraflara bakıldığı zaman ilk bakışta görülmeyen, fark edilmeyen, örtülü olan öğeyi elde etme yöntemidir (Metin ve Ünal, 2022: 276).

İçerik analizi tekniklerinin ortak alanı çıkarım esasına dayanmaktadır. Yorumlayıcı bir bakış açısı ile gözlemlenen olaylar açıklanmaktadır. İçerik analizinde kadınların öldürülme sebebinin namus cinayeti olarak gösterilen haber içerikleri incelenmiş, içeriklerde kadınların namus adı altında neden öldürüldükleri araştırılmıştır. *Yeni Medyada Kadın Cinayetleri* isimli doktora tezinin pilot çalışması olarak hazırlanan bu çalışmada eskiden olduğu gibi kadınların genel olarak namus nedeniyle öldürüldükleri araştırılırken, doktora tezinde zamanla kadın cinayetlerinin çoğunlukla namus cinayeti olmaktan çıktığı fark edilmiş olup, sevgilisi tarafından öldürülmüş kadınlar karşımıza çıkmaktadır. Kadın cinayetleri araştırması yapılırken veriler *anısayaç* isimli web sitesi taranarak, 2020 yılından 2024 yılına kadar olan son beş yılın kadın cinayet haberleri incelenmiştir. Namus cinayetlerinde kadınların öldürülme şekli, öldürülme nedeni, nerede gerçekleştiği hususları göz önünde bulundurulmuştur. Böylelikle 220 araştırma evrenine örnek oluşturabilecek 4 ayrı örnek sunulmuştur. İçerik analizinde kadının nasıl öldürüldüğüne dair şiddet sahnesinin detaylandırılması, failinin kontrolünü kaybetmesi, tartışma sonucu öldürme, failin mağdurluğunu belirtmesi, sevgili, eski sevgili, kıskançlık, kadının toplumsal rollere uymaması, aldatıldığını düşünülmesi, failin aldatıldığını düşünmesi, failin baba, kardeş, eş, sevgiliden oluşması gibi kavramlar dikkat çekmiştir. Failin kimliğine göre ayrılmış olan dört farklı cinayet örneği bu çalışmada yansıtılmasının sebebi kadınların namus cinayetinden öldürülmelerinde genellikle en yakınındaki kişiler tarafından gerçekleştirilmesinden dolayıdır. Bu nedenle failin kimliği namus cinayetlerinde önemli yer edinmiştir.

Namus cinayetlerine ilişkin literatür taraması yapılmış olup, namus cinayetlerinin nedenlerine cinayet haberleri üzerinden bakılmış iktidar ilişkileri bağlamında erkeklerin eril tahakküm kurma ve devam ettirme durumlarına odaklanılmıştır. Geçmiş cinayet örneklerinden dört adet kadın cinayeti örneği tartışılmıştır. Cinayetlere sosyal medya platformları olan gazete haber sitelerinden ulaşılmış ve haberle içerik analiziyle namus cinayetlerinin erillikle ilişkisi çeşitli boyutlarda yorumlanmıştır. Başlangıçta Bourdieu'nün iktidar ilişkileri bağlamında eril tahakkümü ne olarak açıkladığı ve nasıl çalıştığına bakılarak yorumlamalar yapılmıştır. Namus cinayeti, kadının evlilik öncesi ya da evlilik dışı yasak ilişkide bulunması ya da bu durumdan şüphe duyulması nedeniyle gerçekleşen ve bir erkek tarafından gerçekleştirilen öldürme eylemi olarak açıklanmaktadır.

Çalışma içeriğinde kadını tahakküm altına almak isteyen, kadın cinselliği ve bedeni üzerinde denetim aracı olarak görülen namus cinayetleri ele alınmıştır. Eril tahakküm oluşturabilmek için kadın bedeni bekarlık aile tarafından ya da sevgili tarafından, evli iken eş ve çocukları tarafından denetlenmektedir. Namus cinayetlerinin nedenlerine bakılarak eril düşünce eril tahakküm sonucu cinayetlere yol açan etmenler dikkate alınmıştır. Çalışmada erillik ve erkeklik kavramı namus cinayetleri ile açıklanmaya çalışılmış eril düşünceye iktidar ilişkileri bağlamında düşünülen bir olgu olarak bakılmıştır.

İçerik analizi metinsel kurgulamaların çözümlemesini yapmaktır. İçerik analizi, metinlerden belirli olgular hakkında değerli bilgileri ortaya çıkarma potansiyeline sahip zengin bir veri kaynağıdır. Hem katılımcıyı hem de bağlamı dikkate alma süreci metni ilgili kategorilerden oluşan gruplar halinde sıralarken hem yüzeydeki hem de içteki benzerlikleri ve farklılıkları, örüntüleri ve ilişkileri tanımlamaktadır. İçeri araştırması yönteminin eğitim araştırmalarında yüksek verimli olduğu düşünülmektedir. Çünkü çok yönlüdür ve hem nitel hem de nicel çalışmalarda uygulanabilir. İçerik analizinin görsel, işitsel alanlarda da uygulanabileceği unutulmamalıdır. İşitsel eserler örneğin bir görüntü veya şarkı yaygın olarak kullanılmaktadır (Kleinheksel, 2020: 128). Öldürülmüş kadınların haber metinlerinden öldürülme şekilleri kaç kez tekrar edilmiş, failin haberde tanıtılma şekli ve failin mağdur gösterilip gösterilmediği hususlarına dikkat çekilmiştir. Güç ilişkileri, gelenekler, değerler, ideolojiler, kimlik inşası tanımlamaları gibi toplumsal olguların taramasının yapıldığı bir analiz çeşididir. Çalışmada gazete haberlerinin içerik çözümlemesi yapılarak namus adına işlenmiş cinayetlere toplumsal bir sorun olarak dikkat çekmek, farkındalık yaratmak amaçlanmıştır.

Çoğu araştırmada olduğu gibi içerik analizi araştırmacıları da bir soruyla araştırmaya başlamaktadırlar. Gazete haberleri içeriğindeki soru, mesaj ya da semboller araştırmadaki değişkenlerle ilişki kurulduğunda içerik analizi uygun olmaktadır. Gazete haberlerindeki kadın cinayeti haberleri nasıl haber konusu yapıldığı, haberin dikkat çekiciliği, haberde failin mağdur gösterilip, gösterilmediği konusunda haberi incelemek ve içerik analizi yapmak daha stratejik bir durumdur (Neuman, 2016: 473). Araştırmaya başlanmadan önce araştırma evrenine ulaşılabilecek sosyal medya araçları taranmıştır. Kadın cinayetlerini bir anıt şeklinde paylaşan web sitesi olarak tanımlanan *anıtayaç* platformu ile öldürülen kadınların haberleri yayınladığı tespit edilmiştir. Çalışmanın analiz birimi haberler olmuştur. Tüm araştırma evrenini temsil edebilecek dört farklı haber seçilerek içerik olarak analiz edilmiştir. Kadın cinayetlerinin namus ile bağdaştırıldığı cinayet haberlerindeki failerin kimliği ve öldürme şekilleri diğer örneklerle kılavuzluk yapabilecek haber niteliği taşıdığı tespit edilerek yansıtılmıştır.

Örnekleme prosedürü kadın cinayetlerinin kadınların namusundan sorumlu tutulan sevdiği ve en yakınında bulunan kişilerin gerçekleştirdiği tespit edilerek oluşturulan örneklemeler incelenmek üzere yansıtılmıştır.

Kadının Yakın Faili: Bir Zamanlar Sevdiği ve Sevildiği Erkekler Tarafından Öldürülen Kadınlar

1. Eski Eşi tarafından öldürülen Ayşe Cinayeti

İlk haber namus cinayeti olarak 9 Ağustos 2022 tarihinde boşanma celsesinin olduğu gün kayınpederinin evinde av tüfeği ile eski eşi Ayşe KORUR'u vuran Gencay KORUR'un beşinci kez hâkim karşısına çıktığını vurgulayan haber olmuştur. Haber başlığını Sözcü Gazetesi "Gururlu hisseden katilin şoke eden mesajları! Yasak aşkına cinayeti anlattı." şeklinde ele almıştır. Sosyal medya üzerinden paylaşım yaparak işlemiş olduğu cinayeti topluma yansıtan ve işlemiş olduğu cinayeti toplumun sosyal medya üzerinden onaylayacağını düşünene fail Gencay KORUR'un paylaşımında görüldüğü üzere "Ayşe Korur Hakkın Rahmetine kavuştu. Ben namusumu temizledim herkese duyurulur." İfadesiyle resmedilmiştir (Sözcü Gazetesi, E.T.: 30.09.2024). Haber içeriğine bakıldığında failin sevgilisiyle mesajlaşmalarının olduğu ve 'Aşkım' olarak mesajlaştığı kişiye karısını öldürdüğünü bildirdiği, cinayeti sevgilisi ile paylaştığı ve sosyal medyaya gururla duyurduğu görülmektedir.

Ayşe Korur'u öldürüp 'gururlu hiss ediyor' paylaşımı yapmıştı! Sanık indirimden yararlanmak için ifadesini değiştirmiş. Başlığıyla şunlar haber içeriğinde paylaşılmıştır:

Bayramiç'te yaşayan Ayşe Korur, uzun süredir şiddetli geçimsizlik yaşadığı 2 çocuğunun babası 17 yıllık eşi Gencay Korur'u bir yıl önce terk edip, Ezine ilçesindeki baba evine dönerek, boşanma davası açtı. Düğünlerde çalgıcılık yapan Gencay Korur, burada yanında getirdiği av tüfeğiyle eşini öldürüp, kaçtı. Sosyal medya hesabından 'gülen yüz' ifadesi ve 'gururlu hiss ediyor' paylaşımı yapan Korur, polis tarafından İzmir'in Dikili ilçesinde yakalandı. İfadesinde, "Olay günü eşimin yaşadığı ailesinin evine gittiğinde dışarıda telefon ile konuşurken gördüm. Cilveli şekilde konuştuğunu duyunca sinirlenerek av tüfeğini sakladığım yerden aldım. Eşimi takip ederek evin içerisine girip kendisine ateş ettim." diyen Korur, hakkında 'eşi kasten öldürme' suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası istemiyle dava açıldı. (Hürriyet, E.T.: 26.10.2024)

Yapılan bu davranışın namusunu koruyan erkek olarak bir kadın öldürmenin erkeğin toplumdaki yerinin ayrıcalığını artırdığı düşüncesini sosyal medya aracılığıyla duyurmaktadır. Sosyal medyayı erkekliği ve erilliği pekiştiren bir araç olarak, eril tahakkümün namusu temizlenerek kurulacak

bir araç olarak görüldüğü bu cinayet haberinden yola çıkılarak, erkek bireylerin suç işleme eğilimini artıran şeylerin toplumsal rollerin erkekliğin namus temizleme aracı olarak gösterilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadın cinayetlerinin meşrulaştırıldığı ataerki toplumlarda bu meşrulaştırma artık sembolik olarak namus denildiğinde kadının korunması gereken bir varlık olduğu ve cinsel anlamda kullanılan bir kavram olarak namus kavramı kadına atfedilmiş ve bir sembolik broş haline gelmiştir. Namus cinayeti işleyen bir erkeğin erilliğini cinayet işleyerek sosyal medyadan tüm topluma göstermesi davranışı, sosyolojik anlamda tahakküm yollarının namus ile damgalanan kadına şiddet uygulamaktan geçtiği ve suç işlemekten geçtiğini göstermektedir.

Eril şiddet erkekleri ayrıcalıklı bir konuma çekerken, kadınları geri plana atmaktadır. Eril şiddet kadınlar ve erkekler arasında eşitsiz koşullar yaratmaktadır. Aile reisliği aile içerisinde hakimiyet kuran baba ya da erkek çocuğun şiddet göstererek kurduğu bir hakimiyet ilişkisinden doğar (Sancar, 2013: 216-217). Erkekliğin şiddet ile olan bağlantısı doğuştan gelmemekte, sonradan öğrenilen bir eylem olarak insan ilişkilerine yansımaktadır. Ataerki toplum tarafından sonradan inşa edilen erkeklikler ortak bir eril düşünce yapısı oluşturmaktadır. Eril yapı her toplumda farklı açıklanmış ve kavramsal özellik kazanmıştır. Çalışmada asıl vurgulanmak istenen düşünce de eril yapı aracılığıyla cinayeti, erkeklerin kendilerine öğretilen erkeklik kimlikleri aracılığıyla gerçekleştirmiş olduklarıdır.

2. Eski Eşi tarafından öldürülen Selda Cinayeti

Namus cinayeti olarak geçen ikinci haberin Selda ÇELİK isimli mak-tulün eşi Ali Çelik tarafından tek kurşunla öldürüldüğü haber içeriğinin 7 yıldır evli olduğu Selda ÇELİK'i başkası ile ilişkisi olduğu gerekçesiyle eşi Ali ÇELİK tarafından öldürüldüğü ifade edilmiştir. Eski eşi olan ve son 2 yıldır eşi ile birlikte yaşamadığı tespit edilen Ali ÇELİK'in mahkemedeki ifadelerinin "7 yıllık öfkemin sonucu bu", dediği haber içeriğinde verilmiştir (Sabah Gazetesi, E.T.: 01.10.2024). Selda ÇELİK'in boşanma talebini reddeden eş Ali ÇELİK'in eşini "boşanırsan yüzüne kezzap atarım" şeklinde tehdit ettiği, kendisinden boşanırsa şiddet göstereceğini, ifade etmiştir. Fail ifadelerinde boşanma tehditlerini mahkeme esnasında da yansıtmış olup dikkat çeken haber içerikleri şu şekilde paylaşılmaktadır:

'Üniversite Mezunu Bir İnsanım Dedi'

Duruşmada son savunmasını yapan Ali Çelik, "Ben üniversite mezunu bir insanım. Evliliğimi düzeltmek için elimden gelen her şeyi yaptım. Düzelmeyince kızımı ve mal varlığımı bırakarak çıktım gittim. Kızımı uzaktan sevmeye çalıştım. Boşanma davası açtım. Boşanma davasına da yanaşmadı. Olay günü hakaret ettiği için bir anlık öfkeyle bu olayı işledim.

Bu zamana kadar bir şiddet olayımız yoktu. Ben kızıma aşık bir insanım. Başıma gelen olaydan dolayı çok pişmanım.” dedi.(Sözcü Gazetesi, E.T.: 26.10.2024)

Haber içeriğinde kadınların öldürülmüş olmasına bir sebep aranırken, erkek olan eşin sözü dinlenmediğinde yukarıdaki ifadelerde boşanma talebi karşılanmayan erkeğin karşılık olarak ölümcül şiddete başvurduğu görülmektedir. Öldürülen kadınların öldürülme nedenleri haber içeriğindeki fotoğraflarda da resmedildiği görülmüş olup, başka birisi ile ilişkisinin olması nedeni vurgulanmıştır. Erkekler tarafından öldürülme sebeplerinin haber içeriğinde (Sabah Gazetesi, E.T.: 01.10.2024) iş bulamayan ya da çalışmayan erkeğin, ekonomik sorunları çözmek yerine bu durumu kadına olumsuz yansıtarken bir yandan da kadın üzerindeki hakimiyetini, kadının tercihlerine saygı göstermeyerek ve kadının isteklerine karşı gelerek çözümsüz bir hale getirdiği görülmektedir. Haber içeriğinde bulunan makülün kız kardeşinin ifadelerine göre failin sürekli işsiz gezdiği, varlığı ile yokluğunun belli olmadığı, ablası ile evli iken başkası ile daha önceden evlenmiş olduğu ve asker kaçağı olduğu ifade edilmektedir. Bireysel olarak düşünüldüğünde kadın cinayetlerinin kişisel sorunlardan da kaynaklı olabileceği ve bu bireysel sorunların toplumsal problemler sonucu örneğin ekonomik problemler nedeniyle sorunların aile içerisinde büyüdüğü ve çözümsüz hale getirilerek cinayet ile sonuçlandığı ancak hiçbir sorunun çözümsüz olmayacağı noktasında düşünülmeden hareket edildiği görülmektedir. Cinayet işleyen erkeklerin namus cinayeti adı altında kadınların hayatına son vermeleri erkekleri haklı gerekçe boyutunda kendilerini değerlendirdiği haber içeriğinde yansıtılmıştır. Ekonomik nedenler, eşler arasında anlaşmazlıkları doğurmaktadır. Kadın cinayetlerinde aldatılma konusu evlenmiş ve ayrılmış olsa da eski eş tarafından önemini korumakta ve erkekler haklı gerekçe olarak gördükleri aldatılma sonucunda cinayete kılıf üretmektedirler.

3. Babası tarafından öldürülen Eylem Cinayeti:

Erkeğin eril hürriyetini sağlamak ve kadın üzerinde hakimiyet kurmak amaçlı yapmış olduğu eylemlere cinayeti eklemek, erkeklerin iktidarı elinde bulundurma çabalarıyla açıklanmaktadır. Kadın cinayetlerine eklenen ve 26.08.2024 tarihinde Balıkesir ilinde öldürülen Eylem SEVİLEN, babası tarafından öldürülmüştür. Öldürülme gerekçesine erkek arkadaşı ile doğum günü partisine gitmek istemesi eklenen haberde, baba Murat SEVİLEN’in kızını boğarak öldürdüğü ve öldürdükten sonra cesedi çekyatın altına koyduğunu ifade edilmiştir. Kendi kızını öldürdüğü ve sonra da kaçtığı öğrenilen üçüncü haberde kadınlar bir erkeğin ister eşi ister kız çocuğu ister annesi isterse de kız kardeşi ya da ablası olsun fark etmeksizin namusu korunacak bir kişi olduğu toplumsal olarak kabul görmüş ve bu görevin de

erkeklerden başkasına düşmediği anlaşması yapılmış gibi algılanmaktadır. Sosyal gerçekliği inşa etmede haber metinlerinin önemi bu haber içeriklerinin nasıl yansıtıldığında gizlenmektedir örneğin haber içeriğindeki fotoğrafta görülen fail baba ve kendi elleriyle boğmuş olduğu kızının cinayet haberi Hürriyet Gazetesi (Sözcü Gazetesi, E.T.: 01.10.2024) aracılığıyla “Boğarak öldürdü çekyatın içine sakladı... Eylem’i babası katletti.” şekliyle ifade edilmiştir. Baba Murat SEVİLEN’in ifadeleri şu şekilde dikkat çekmektedir:

Erkek arkadaşı olduğumu düşündüğüm kızım, bir başka arkadaşının doğum gününe gitmek istedi. Ben de erkek arkadaşı ile gideceğini düşünerek izin vermedim. Tartıştık, sonra kendisini öldürüp cesedini çekyata koydum. Ardından telefonunu karıştırıp erkek arkadaşı ile yaptığı yazışmaları okudum. Bu kez erkek arkadaşını bulmak için evden ayrılıp taksiye bindim. Fakat polis beni kısa sürede yakaladı (Sözcü Gazetesi, E.T.: 01.10.2024).

Gelenek, göreneklerin kız çocukları üzerinde erkeklerle arkadaşlık kuramaz şeklinde ifade edilen kalıp yargılar farklı dönemlerde kadınlar üzerinde erkeklerin tahakküm ilişkilerinin doğallaştırılmasında önemli bir işlev taşıyan sembol olmuştur. Baskıcı geleneklerin erkekliği meşrulaştırarak kadınların haklarına ve düşüncelerine saygıyı esirgeyen bir yapı haline gelerek şiddet ve kötü muameleye tabi tutuldukları haber içeriklerinden tespit edilebilmektedir.

Namus söylemleri ile kurulan iktidar ilişkilerin erkekleri kadın bedeni üzerinden kurulan bir hakimiyet düzeni oluşturmalarına itmektedir. Eril söylemlerle yetişen erkekler namus korumanın kendilerine verilen bir görev olduğunu öğrenmektedirler. Atalarından gelen bu eğitim erkekleri namus kavramının içine çekmekte ve namus söylemlerine göre hareket ettirmektedir. Psikolojik sorunlarının olduğu belirtilen baba Murat SEVİLEN, kızının erkek arkadaşı olduğunu bildiğini, başka bir arkadaşının doğum gününe gitmek istediğini, fakat başkasının doğum gününe erkek arkadaşı ile gideceğini düşündüğü için izin vermediğini, bunun üzerine tartışma çıktığını ve kızını boğarak öldürdüğünü sonra da kızının cesedini çekyatın altına koyduğunu ifade ettiği haberde babanın kızının namusunu korumak amaçlı cinayeti işlediği görülmektedir. Bir erkeğin kendi sorumluluğu altındaki kadının ya da kadınların cinselliğini kontrol edememesi erkeği namussuz erkek olarak tanımlamaktadır (Sirman, 2006: 49). Yabancıya ya da erkeklere duyulan güvensizliğin bedeli yine bir kadına ödetilmektedir. Erkek eğer başka bir erkekten bir kadının cinselliğini koruyamazsa kendi kendisini namussuz olarak tanımlamakta ve toplumun da namussuz tanımının kendisine yakıştırılacağını düşünmektedir. Her ne kadar erkeklere atfedilmeyen namus cinayeti kadınlara sirayet etse de psikolojik geçmiş eril düşünceye etki etmektedir.

4. Sevgilisi tarafından öldürülen Hacer Çağla

İzmir ilinde gerçekleşen olayda Hacer Çağla ÇETİNALP'in 15 yaşında olduğu ve erkek arkadaşı Umut Erhan Y. tarafından 30 yerinden 120 bıçak darbesiyle bıçaklandığı 17.06.2024 tarihli Yeni Asır (E.T.: 01.10.2024) gazete haberinde yayımlanmıştır. Hacer Çağlanın öldürülme nedeni eski sevgilisi Umut Erhan'ı aldatması olduğu belirtilen haberde failin ifadelerine yer verilmiştir. Olayda çocuk Hacer Çağlanın kendi babası tarafından sevgilisi ile baş başa bırakıldığı ve olayın akşam saatlerinde yaşandığı dikkat çekmektedir. Eski sevgilinin aldatılmış olması sebebiyle işlenen cinayette dikkatleri çeken konu failin eski sevgilisinin babası tarafından bir arada bırakılarak evden ayrılması olmuştur.

U.E.Y ifadesinde, eski kız arkadaşı ile barışmak için bir araya geldiğini ancak Çetinalp'in barışmayı reddettiğini ve kendisini aldattığını düşündüğü için çıkan tartışmada cinayet işlediğini itiraf etti. Olayın ardından Çetinalp'in telefonunu ve olayda kullandığı bıçağı alarak evden ayrıldığını söyleyen U.E.Y, cep telefonunu sokaktaki bir çöp kutusuna atıp, bıçağı da eve getirdiğini belirtti (NTV, E.T.: 17.06.2024).

Sembolik olarak iktidar zayıfladığında tahakkümü yeniden inşa etmek zorlaşır. Erkekler iktidar ilişkilerini korumak için öldürücü şiddeti kullanırlar. Böylece kadınlar üzerinde yeniden denetim sağlanır. Sembolik iktidar öldürücü şiddet ile onarılmayı hedefler (Ural ve Çabuk Kaya, 2018: 368).

Kadın cinayetleri kadınların korkmasını gerektirecek şekilde sosyal medya üzerinden yayınlanmaktadır. Eril tahakkümün tehlikeye girdiği anlarda iktidar mekanizmaları devreye girmekte sonucunda ise erkekler tarafından kadınlar öldürülmektedir. Sembolik iktidarı yeniden onarmak ve canlandırmak için öldürme mekanizması çalışmaktadır. Sembolik iktidar yapılarına zamanında ve önleyici müdahale ile toplumun iktidar ilişkilerinde dizginleyici bir etmen haline gelecektir. Failin denetimi altından çıkarak psikolojik olarak baskı uygulamasından dolayı psikolojik sorunlar yaşayan Hacer Çağla, eski sevgilisiyle görüşmemesi yeni sevgilisinin olması uysallık, itaat ve iffet gibi kavramları ortadan kaldırıp iktidar ilişkisi kurmak isteyen eski sevgiliye bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Uysal kadın imgesine uymadığında kadınların iffetli kadın, sahip olunan kadın tanımından uzaklaşması ve böyle anlarda öldürülmesi meşru hale getirilmektedir. Haber içeriği bir çocuğun nasıl sevgili ilişkisi kurduğu ve psikolojik olarak nasıl etkilendiği sonuç olarak cinayet meydana geldiğinde erkek çocuğu tarafından neden ve nasıl öldürüldüğü verilmiştir. Erken yaşlarda iktidar ilişkileri benimsetilen çocuklarda suça sürüklenme oranlarını etkilemektedir. Hacer Çağla ÇETİNALP cinayetinde görüldüğü üzere erkek arkadaşının kıskançlık olarak gördüğü başkası ile ilişkisinin olduğu varsayımıyla cinayet gerçekleşmiştir.

Sonuç

Engelli, yaşlı, çocuk, genç, anne, kız kardeş, eş hiçbir farkı olmaksızın sınır tanımayan namus davası olgusu oluşturarak eril tahakkümü güçlendirerek iktidar ilişkileri kurulmaktadır. Eril tahakküm oluşturabilmek için erkekler, iktidarı yeniden elinde tutma yollarını ararken cinayet ile sonuçlanabilecek öldürücü şiddet uygulamaktadırlar. Kadını elinde tutabilmek ve üzerinde hakimiyet kurmak amaçlı gösterilen şiddetin boyutları tahmin edilemez ve öngörülemez hale gelmiştir. Ancak insan ilişkilerinde takipsizlik, farkındalığı zedelemektedir. İnsanlar günlük hayatlarında iktidar ilişkileri kurmaktadır. Oluşturdukları ekonomik, kültürel, sosyal sermayeler birer sembolik sermaye haline gelmekte ve insanların günlük yaşantılarını betimlemekte ve önceden tanımlanmış gibi hissettirmektedir. Eril düşünce, erkeklik tanımlamaları birer simge halinde sosyalizasyon sürecinde bireylere öğretilmektedir. Öğrenilmiş bir geçmişi olan eril tahakküm ihlal edildiğinde, tehlikeye girdiğinde erkeklerde iktidar ilişkilerini zedelemekte ve yeniden oluşturulma ihtiyacına itmektedir.

Toplumlarda erkek ve kadın tanımları değişiklik gösterse de erillik kavramı aynı noktalarda buluşmaktadır. Tahakküm ve hüküm sürme anlamında erillik bir iktidar ilişkisi oluşturmakta, iktidar altında itaat edenlerle itaat ettirenler arasında bir ilişki kurulmaktadır. Cinsiyetçi bağlamda kadın ve erkek arasında kurulmuş olan ve asırlardır süregelen erkek egemenliği tüm toplumlarda ortak özellikler taşıyarak eril kavramı oluşturulmuştur. Tahakküm kurmak için şiddet her geçen gün artmakta özellikle erkeğin tahakkümü sarsıntıya uğradığında cinsel, psikolojik, ekonomik, sosyal ve son olarak cinayet ile sonuçlandırılan öldürücü şiddet ortaya çıkmaktadır.

Medyada kadın cinayeti haberleri erkekliği korkulacak bir olgu olarak yansıtmaktadır. Cinayetlerin sebepleri tartışılmadan herhangi bir sebep olarak olduğu gibi yansıtılmakta ve doğruyu yanlış ileten ya da akademik anlamda çalışmalarla açıklayan ifadelerle değil, kadınların bir kez daha eril tahakkümden korkmalarını sağlayan ifadelerle sunulmaktadır. Kadınlar ve erkekler erken yaşlarda öğrendikleri iktidar ilişkileri üzerinde diğer sosyal ilişkilerini temellendirmekte olduklarından bu ilişkileri sarsılmaktadır. Yıkılanın yerine yenisini koyabilmek, iktidar ilişkilerini yeniden düzenleme gereği erkeklerin cinayet işleminde önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cinayetlerin önlenbilmesi açısından yapılması gerekenlerin en başında aile içerisinde kadın erkek farkındalığı oluşturulurken tahakküm ilişkilerinin ve eril tahakkümün engellenmesi gerekmektedir. Erken yaşlarda başlayan eğitim süreci ve sosyalizasyon süreci bireye önceki bilgileri aktarmakta, bir geleneksel aktarım sağlanmaktadır. Tahakküm ilişkileri kurulurken şiddete yol açacak davranışların tespit edilmesi yönünde hem

sosyologların hem psikologların ve kolluk güçlerinin birlikte çalıştığı bir kurumsal alanda diğer kurumlarla koordinasyon kurularak sorunların tespiti, çözüm süreci ve geri dönüt alınan mekânlar oluşturulmalıdır. Kurumsal olarak eril tahakkümün nerede başladığı, nasıl geliştiği ve şiddetle nasıl sonuçlandığı hususlarında çalışmalar yapılarak ortak kanı oluşturulmalı şiddetin kökeninin bilinmesiyle alınacak önlemler ve sorunların çözümü noktasında analitik düşünceler üretilmeli ve uygulanmalıdır.

Eril şiddet erken müdahale gerektirmektedir. Erkeği meşrulaştırırken kadını şiddeti hak eden boyuta getiren toplumsal cinsiyetçi rollerin aile içerisinde eğitim verilirken hassasiyetle üzerinde durulması gereken konulardan bir tanesi olmalıdır. Şiddetin meşrulaştırılmaması adına kadının öldürülme nedeninin namus, namussuzluk gibi kavramların yansıtılması erkeklerin işlemiş olduğu cinayeti meşrulaştırmaktadır. Cinayet haberleri yeni medya ile birlikte internet ağı ile toplum içerisinde yayılma sürecindeki hızlilik ve haberlere hızlı erişim ile tüm insanların evlerine ve telefonlarına ulaşmaktadır. Şiddet modelleri çeşitlenmekte, cinayet türleri değişiklik göstermekte bunun birçok nedeni olduğu gibi bir nedeni de yeni medya ile insanların bilmedikleri öldürme çeşitlerini insanlara iletiyor olmalarındandır.

Erillik ve günlük hayatta erkekliğin sunumunu yapabilmeleri için namus kavramıyla ortaya çıkan erkeklikler, kadınları ve onların bedenlerini ve cinselliklerini hâkimiyeti altında tutabilmeleri için tahakküm altına almaktadırlar. İşlenen cinayetlerden de anlaşıldığı üzere kadınları hâkimiyet altına almak isteyen erkeklere karşı gelerek namus kirlenmesi yaşadığı düşünülen kadınlar için namus kavramı normalleştirilmekte, toplumda yalnızca kadınlara aitlik bildirmektedir. Medya aracılığıyla şiddet yeni özellikler taşıyarak topluma iletilirken meşrulaştırma meydana getirerek yeniden üretilmektedir. Haberlerin yeni medya aracılığıyla verilmiş biçimi korku yaratmakta, bu durum iktidar ilişkilerini güçlendirmekte ve şiddeti döngüsel hale getirmektedir. Kadınları kendilerine ait bir nesne gibi nesnelleştiren erkekler, kadın bedenini cinselliklerini hâkimiyeti altına alabilecekleri bir obje olarak görmektedirler.

Hızlı erişim sağlanan yeni medyada gazete haberlerinin haber içeriklerinin kadınları korkutan, göz korkutan, ölüm haberlerini korkutucu bir şekilde vermemelidir. Bunun yerine eğitici ve öğretici ve sorunlarla karşılaşıldığında bireylerin hangi birime başvuracakları konusunda bilgilendirici olmalıdır. Özellikle haber içerikleriyle benzer sorunlar daha doğmadan doğabilme ihtimalleri hesap edilerek haber içeriklerinden yola çıkılarak benzer sorunlarla karşılaşıldığında nasıl bir önlem alınacağı konusunda yönlendirici haberler oluşturulmalıdır. Medya içerikleri yalnızca sorunu yansıtan bir ayna görevi görürken aynı zamanda öğretici birer kamu spotu görevi görmelidir.

KAYNAKÇA

- Albiz, Ümmügülsüm, (2022), Habitusu, Kültürel ve Sembolik Sermayesiyle Eleştiren Yazar ve Çevirmen: Nurullah Ataç, *ERDEM*, (82), 1-24.
- Aristoteles, (2014), *Nichomacos'a Etik*, Çev.: Saffet BABÜR, Bilgesu Yayınları, Ankara.
- Bidet, Jacques, Questions to Pierre Bourdieu: Critique of Anthropology, 4(13-14), 203-208.
- Bourdieu, Pierre, (1984), *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge, Mass; Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre, (1997), *Televizyon Üzerine*, Çev.: Turhan ILGAZ, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, Pierre; Chartier, Roger, (2014), *Sosyolog ve Tarihiçi*, Çev.: Zuhul KARACA, Açılım Kitap Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, Pierre; Waxquant, Loic, (2021), *Düşünümsel Sosyolojiye Davet*, Çev.: Nazlı ÖKTEN, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Chambers, Clare, (2005), Masculine Domination, Radical Feminism and Change, *Feminist Theory*, 6(3), 325-346.
- Hürriyet Gazetesi, E.T.: 01.10.2024, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bogarak-oldurdu-cekyatin-icine-sakladi-eylemi-babasi-katletti-42512798>.
- Hürriyet Gazetesi, E.T.: 26.10.2024, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ayse-koruru-oldurup-gururlu-hissediyor-paylasimi-yapmisti-sanik-indirimden-yararlanmak-icin-ifadesini-degistirmis-42459325>.
- Kay, Alan; Pearce, John, (2003), Soziales Kapital, *CBS Network Services, Limited un Technologie-Netzwerk Berlin e.V.* (Hrsg.), 2-17.
- Kızılcılık, Sezgin, (2018), *Çağdaş Sosyal Teorisyenler 1: Gramsci, Parsons, Mills, Althusser, Foucault, Goffman ve Bauman'ın Sosyal Teorileri*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Kızılcılık, Sezgin, (2023), *Çağdaş Sosyal Teorisyenler 3*, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- Kleinheksel, A. J. (2020), Qualitative Research in Pharmacy Education: Demystifying Content Analysis, *American Journal of Pharmaceutical Education*, 84(1), 127-137.
- Metin, Osman; Ünal, Şükriye, (2022), İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı, *AÜSBD(Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi)*, 22(2), 273-294.
- Neuman, W. Lawrence, (2016), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2*, Yayınodası Yayıncılık, 8. Basım, Ankara.

- NTV Haber, E.T.: 17.06.2024: <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/hacer-caglanin-olumunde-yeni-ayrintilar-beni-merak-etmededi-1-5-saat-sonra-olduruldu,IstV1hyz7UqMrGHniPcmgg/yAVyh9Nw-U6xIPjPWLdBYw>.
- Ritzer, George; Stepnisky, Jeffery, (2018), *Sosyoloji Kuramları*, Çev.: Himmet HÜLÜR, De Ki Basım Yayım, Ankara.
- Sabah Gazetesi, E.T.: 01.10.2024, <https://www.sabah.com.tr/yasam/namus-savunmasi-avukati-cildirtti-4216391>.
- Sancar, Serpil, (2013), Erkeklik: İmkânsız İktidar; Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler, Metis Yayınları, İstanbul.
- Sirman, Nükhet, (2006), Akrabalık, Siyaset ve Sevgi: Sömürge Sonrası Koşullarda Namus Türkiye Örneği, *Namus Adına Şiddet Kuramsal ve Siyasal Yaklaşımlar*, Çev.: Güneş KÖMÜRCÜLER, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 43-45.
- Sözcü Gazetesi, E.T.: 30.09.2024, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/gururlu-katilin-soke-eden-mesajlari-ortaya-cikti-cinayet-planini-sevgilisine-anlatmis-7086468>.
- Sözcü Gazetesi, E.T.: 26.10.2024, <https://www.sozcu.com.tr/mahkeme-esini-ol-duren-kocaya-acimadi-wp2424738>.
- Sterne, Jonathan, (2003), Bourdieu, Technique and Technology, *Cultural Studies*, 17(3/4), 367-389.
- Şenocak, Buse, (2023), Total Kurum Kavramı Bağlamında Koronavirüs Aşısına Karşıtlık Üzerine Nitel Araştırma, *Yüksek Lisans Tezi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Topal, Büşra Nur, (2020), Deliliğin İdaresi: Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde Etnometodolojik Bir Çalışma, *Yüksek Lisans Tezi*, Yıldırım Bayezıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Ural, Haktan; Çabuk Kaya, Nilay, (2018), Kadın Cinayetlerinde Sembolik İktidarın Krizi, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 356-382.
- Wallace, Ruth A.; Wolf, Alison, (2015), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, Çev.: Leyla ELBURUZ/ M. Rami AYAS, Doğu-Batı Yayınları, Ankara.
- Yeni Asır, E.T.: 01.10.2024, <https://www.yeniasir.com.tr/izmir/2024/06/17/kurban-15-katil-17sinde-izmirde-kiskanclik-cinayeti>.
- Yılmaz, Cemile, (2020), Bourdieu'da Temel Kavramlar ve Simgesel Şiddet Analizi, *HABİTUS Toplum Bilim Dergisi*, (1), 161-179.

BÖLÜM 6

CAHİLLERİN BİLGİYE KARŞI KARAKTERLERİ VE İLETİŞİM EYLEMLERİ

Sedat CERECİ¹

¹ Prof. Dr. Sedat Cerci Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, s.cereci@gmail.com, Hatay/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-3763-6483

Giriş

İnsan için doğal bir ihtiyaç olan iletişim, herkesin karakterine ve birikimine göre farklı biçimlerde gerçekleşmekte ve farklı iletişim ortamlarına tanık olunmaktadır. Bu çalışmada, toplumsal yapıda özellikle vurgulanan cahil insanların iletişim ortamları, iletişim gündemleri ele alınmakta; cahil insanların karakterine bağlı olarak ortaya çıkan eylemlerin niteliği tartışılmaktadır. Milan Kundera'nın ve Faust'un cahillik kavramıyla ilgili tanımlarından yola çıkılarak, bir cahil profili tanımlanmaya çalışılmıştır. Toplumsal yapıda ve literatürde negatif karşılığı olan kavramların yakıştırıldığı cahil insanların, iletişim becerisi ve gündemleri değerlendirilerek, cehaletin toplumsal dayanışmaya, birliğe, kalkınmaya etkileri açıklanmaya çalışılmaktadır. Cehalet, en klasik anlamıyla, bilgiye ve öğrenmeye karşı olmak ve yaşamını yobazca yaklaşımlarla sürdürmek anlamına gelmektedir (Kubsch, 2003: 29). Araştırma, cahilliğin anatomisini ortaya koymayı deneyerek konuyu açıklamaya çalışmakta ve cahillerin karakterinden yola çıkarak onların yaşamdaki konumlarını ve iletişim eylemlerini değerlendirmektedir. Çalışma kapsamında, cahil insanların kibirle özdeşleştirilmesi, kibirli insanların iletişim eylemlerinin gürültü olarak değerlendirilmesi de dikkate alınmakta ve tartışılmaktadır. Cahil insanların sahip olduğu olumsuz özellikler de çalışmada irdelenirken, cahillerdeki yetersizlik ve yanlışların, onların iletişim eylemlerini ve ortamlarını nasıl etkilediği de tartışılmıştır. Bu bağlamda, cahil insanların suça eğilimi de suç işleme potansiyelleri de söz konusu edilmiştir. Cahil kavramı, dar anlamıyla okumaz yazmaz insanları nitelemekte kullanılırken, pek çok toplumda olumsuz özelliklere sahip insanları nitelemek için de kullanılmaktadır. Milan Kundera da cahil kavramını Die Unwissenheit adlı romanında, hiçbir şeyi olmamak olarak değil, bilgiyle ilgisi olmamak olarak tanımlamaktadır (Kundera, 2001: 44). "Cahil" diye nitelenen bir takım olumsuz özelliklere sahip insanların iletişim eylemlerinde de sorunlar yaşanmakta, cahil insanların iletişim ortamları, sahip oldukları kibir duygusundan da hareketle "kibirli gürültü" olarak adlandırılmaktadır (Arneitz, 2017: 114). Bilgisizlik, doğal olarak kibir duygusunu da beraberinde getirmekte, her şeyi bildiğini düşünen cahil insanlar derin bir kibir duygusuna da kapılmaktadır.

İnsanın temel ihtiyacı olan iletişim, farklı ortamlarda farklı formlarda kendini göstermektedir. Eğitimli, görgülü insanlar arasında gerçekleşen iletişim eylemleri, beynini kullanmamakta ısrar eden cahiller arasında daha farklı formda belirmektedir (Heiden, 2009: 234). Cahil insanlar, zihinsel kapasitelerinin yetersizliği ve anlama engelleri nedeniyle daha çok güdüsel basit konuları konuşmakta, insanların cinsiyetleri, medeni durumları, çocukları, yiyip içtikleri gibi konuları tartışmaktadır. Kısıtlı sözcüklerle anlaşılabilir en basit konuları konuşan cahil insanların iletişim eylemleri,

“Kibirli Gürültü” diye anılmaktadır (Rabie, 2022: 4). Toplumsal yapıda saygın statüye ve önemli sosyal rollere sahip insanların iletişim ortamlarındaki konular ve atmosfer, cahil insanların iletişim ortamlarında gündeme gelmemekte; nitelikli konular, cahil insanların beyinlerini zorladığı için konuşulmamaktadır (Cvetko, 2019: 83). Cahil insanlar iletişim kurmak için çoğunlukla, beyin yorgunluğuna neden olmayan güncel konuları tercih ederek, değersiz konularla zaman geçirmektedir.

Doğaları gereği bilgiye ve öğrenmeye karşı olan cahil insanlar, yaşamlarını ve dünyalarını da bilgisizlik üzerine kurarak, bilgi yoksunluğuyla kendilerini iyi hissetmeye çalışmaktadır. Bilgi karşıtlığı ve bilgisizlik, her konuda olduğu gibi iletişim eylemlerine de yansıyan cahiller, iletişim eylemlerinde bilgi alışverişinden çok, yüksek sesle boş sözler söyleyerek hareket etmektedir (Davies, 2021: 12401). Cahillikten dolayı iletileri daha önceki deneyim ve birikimleriyle anlamlandıramayan iletişim tarafları, yalnızca boş konuşmuş olarak ortamdan ayrılmaktadır.

İlk insanlardan bu yana görülen cahillik ve bilgi karşıtı cahil insanlar, ilk çağlarda da sorunlara neden olurken, modern çağlarda daha fazla sorun çıkarmakta, toplumsal dinamiklerin ve yaşamın akışına engel olmaktadır (Heidbrink, 2010: 21). Cahiller, bilgisiz oldukları halde biliyormuş gibi davranarak her işe karışmakta ve işleyişi engellemektedirler. Bilip bilmeden de sürekli konuşarak, gereksiz bir gürültüye neden olmaktadır. Bilmeden konuşmalarına rağmen kendilerinin dinlendiğini sanan cahiller, bilenleri de yok sayarak bir başka soruna neden olmaktadır (Friedrich, 2020). Bilgi yoksunu olan cahiller, bilgiyle başlayan bilgiyle gelişen iletişim eylemlerine de uzak kalmakta, iletişimi, bildiklerini sandıkları sözleri, bağırıp çağırarak ortamda söylemek olarak anlamaktadır.

“Latince *communicare* = sth. paylaşmak, iletişim kurmak, iki veya daha fazla kişi arasındaki karşılıklı mesaj alışverişini ifade eden iletişim sürecindeki iletiler, karmaşık bir sözlü ve/veya sözlü paket olabildiği gibi çeşitli türlerde sözsüz mesajlar da olabilmektedir. Olgusal bilgi ve endişelerin iletilmesi sadece içerik düzeyinde değil, aynı zamanda – bilinçli ya da bilinçsiz olarak – ihtiyaçlar, duygular ve tutumlar, benzer biçimde kasıtlı olarak veya istemeden, muhatabın ihtiyaçları, duyguları ve tutumlarını da kapsamaktadır” (Schaar, 2023: 172). Her durumda, bilmekten kaynaklanan bilinç ve bilgi, iletişim eylemlerinin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bilmek, bilişmek, bilgi, bilinç ve bilmeye dayalı tüm kavram ve pratikler, cahillerin karşı olduğu gerçeklerdir.

Cahil insanlar çoğu zaman, yasaları ve kuralları bilmediklerini söyleyerek kendilerini savunurken; pek çok ahlaksızlığı ve normların ihlalini de görmezden gelmektedir. Cahil insanlar, bilgi yetersizliğinin yanı sıra görgüsüzlük ve deneyim yoksunluğu nedeniyle de çok sayıda olumsuz

özelliğe sahip olmaktadır (Alter vd., 2007: 859). Empati yoksunluğu, anlayışsızlık, bencillik ve kibir olumsuz özelliklerin ilk sıralarındadır. Cahil insanlar çoğu zaman, gerçeklerden uzakta, söylentilerle kurdukları hayal dünyalarındaki durumlarla ilgilenmekte, gerçek olayları görmezden gelmekte, diğer insanların haklarına ve düşüncelerine de saygı duymamaktadır (Burckhardt, 1973: 68). Bu da cahil insanlarla iletişimi zorlaştırmakta, bazen daha derin sorunlara yol açmaktadır.

Kibir duygusu çoğunlukla cahillikle birlikte ortaya çıkarken, cahillerin kendilerini herkesten farklı görmeleri, kendilerini herkesten üstün sanmaları ve bundan kaynaklanan kibir, doğrudan iletişim eylemlerini biçimlendirmektedir (Tanesini, 2020: 19). İlk insanlardan bu yana yaşanan öğrenme ve bilme, insanların çoğu tarafından benimsenirken, bazı insanlar öğrenme ve bilmeye kaşı gelmişler, öğrenmek ve bilmek istememişlerdir. Çünkü öğrenmek ve bilmek eylemleri, belirli bir beyin zahmeti ve gücü gerektirmektedir. Kendini zorlamak istemeyen, beynini yormak istemeyen insanlar, istençli olarak öğrenmemişler, bilmemişler ve cehalet yolunu seçmişlerdir (Mayer, 1984: 429). Cehalet, insanların düşünme, sorgulama, denetleme eylemlerini de engellediğinden, cahil insanlar sadece bağırıp çağırarak, yüksek sesle tartışarak iletişim kurmuşlar, çoğunlukla da anlayamamışlardır. Yüksek sesle tartışmaya bir de cehaletten kaynaklanan kibir eklenince, ortaya kibirli gürültü çıkmıştır (Arneitz, 2017: 88). Cahil insanların başlıca özelliklerinden biri olan ve kendini ayrıcalıklı insan sanmaktan kaynaklanan kibir, iletişim eylemlerini de engelleyen, sorunlara yol açan, hatta iletişimi çıkmaza sürükleyen duygudur.

Cahilliğin Niteliği

İlk bakışta, cehalet temel bir pedagojik nitelik gibi görünmemektedir. Ancak gerçekte cahillik, doğrudan pedagojiyle ilgili bir kavramdır (Trembl, 1994: 535). Holly Smith, öznele deontolojik teorilerin - ahlaki görevlerimizin durumumuz hakkındaki inançlarımızı duyarlı olduğunu savunanlar - harekete geçmeden önce daha fazla bilgi toplamamız gerekip gerekmediğini doğru bir şekilde belirleyemeyeceğini iddia etmekle birlikte, insanın tüm alanlarda bilgiye ihtiyacı olduğu gerçeğini de yadsımamaktadır (Lee-Stronach, 2020: 217). Bilgi, bilmeyi isteyen ve yaşamı bilinç temeli üzerine kurmak isteyen insanların temel yaşam materyallerinden biridir. Ancak bilmeyi ve bilgiyi reddeden cahiller, yaşamlarını anlamsızlık ve temelsizlik üzerine kurmaktadır.

Aristoteles'e göre, bilgi değişkendir, zaman içinde değişebilir ve bilgi toplum tarafından inşa edilen bir gerçekliktir. Bilginin oluşması için mutla-

ka görüşmeler, tartışmalar ve uzlaşma gerekmektedir (Meier-Oeser, 2001: 6). Söz konusu görüşme, tartışma ve uzlaşmaya cahiller katılmamakta ve dolayısıyla bilgiden uzak kalmaktadırlar. Bilgiden ve bilmekten uzaklaşma, cahil insanların kişisel tercihleridir. Bilgi ve bilinç, sosyolojik bir gerçeklik olarak ortaya çıkarken, cahillik de yine sosyal yapının bir uzantısı olarak kendini göstermektedir (Abbott, 27). Ancak cahiller, bilgiye ve bilince yaklaşmak için, kendilerini sosyal yapıdan da dışlamaktadır.

Bilmek aynı zamanda sosyal yapının bir parçası olmak anlamına gelmektedir. Yapıyı, kuralları, yaşam inceliklerini, akışı, algoritmayı bilen ve sosyolojinin bilgisine sahip insanlar, sosyal yapıyla bütünleşmektedir. Ancak bilmeye ve bilgiye karşı olanlar, sosyal yapının dışında kalmakta, yaşamlarını güçlüklerle sürdürmektedir (Welan, 2006: 7). Bu da cahilliğin, sosyal yapının hem içinde ancak hem de kıyısında bir yapı parçası olduğunu göstermektedir.

Bilginin işe yarar hale gelmesi ve onun bir değer kazanmasının tek yolu, bilginin aktarılmasıdır. Bilginin aktarımı da iletişim anlamına gelmektedir. Bilgi ancak iletişimin iletisi olduğunda anlam ve değer kazanmaktadır (Wagner, 2000: 66). Cahillik, bilmeyi ve bilgiyi reddeden bir yaklaşım olmasından dolayı, anlamdan ve değerden de uzak kalmaktadır.

Cahilliğin Anatomisi

Sinizle de özdeşleşen cahillik, bilgiyi radikal biçimde reddetmek ve bilginin değerine inanmamak anlamına da gelmektedir. Bilinç kaybı ölçüsünde bilginin de kayıp olduğuna inanan cahiller, bilgi yoksunu bir yaşam kurarak, bilgiyi reddeden bir dünyada yaşamayı tercih etmektedir. Cahillik, bilgisizlikten öce, bilgiyi reddetmekle açıklanan bir kavram olmuştur (Burke, 2024: 29). Bilgiyi reddederek başlayan cahillik, bilgi yoksunu bir dünyada gelişen sığ bir yaşamın içindeki kör gibi ilerlemektedir.

Okumuş yazmışlıktan çok, bir tür bilinçsizliğe vurgu yapan “cahil” kavramı, görgüsüz, saygısız, bencil, önyargılı karakterleri tanımlamak için kullanılan ifadedir. Kendini bilmeyen insanlara da cahil dendiği gibi, hadsiz, utanmaz, küstah insanlar da cahil sıfatıyla nitelenmektedir. Cahillik, okuma yazma bilmemekten çok, uygarlaşamayan, insancıl öğretileri benimseyemeyen kişiler için kullanılan aşağılama sözüne dönüşmüştür (Müllers, 2020: 74). Sözlük anlamından taşıyıp, olumsuzluk içeren bir sifata dönüşen kavram, hemen her kültürde uysallaşamayan, kaba davranan insanları niteleyen bir sıfat olmuştur.

Cehalet olgusu, Platon’un ilk diyaloglarından beri Yunan felsefesinde bir sorun olmuştur. Cehalet bilincinin önemi ünlü Delphi Kahini tarafından örneklendirilmiştir: Sokrates’i tüm insanların en bilgisi olarak kabul

etmiştir çünkü o, ‘hiçbir şey bilmediğimi biliyorum’ demiştir. Hiçbir şey bilmediğini bilmek bilgelik sayılırken, çok şey bildiğini sanıp hiçbir şey bilmemek de cahillik sayılmıştır (Faber vd., 2019: 18). Bilgiyi ve bilmeyi reddetmek cahilliğin özü olarak nitelenirken, bilgiye ve bilenlere düşmanlık da cahilliğin ilkelerinden biri olarak görülmüştür (Fricker, 2023: 77). Cahil insanlar en çok, kibir duygularından kaynaklanan tepkilerle bilgiye ve bilenlere karşı gelmişlerdir.

Cahillik, öğrenmeyi ve bilmeyi istememekle başlamaktadır. Önemli ölçüde beyin çabası ve düşünme eylemi, kendini yormak istemeyen, kolaycı, kibirli insanlara ağır bir yük gibi gelirken, bu insanlar en basit bilgileri ve görgüleri bile edinmekten kaçınıp, cansız varlıklar gibi edilgen ve boş bir yaşamı seçmektedirler. Tarihteki bazı dini kurumlar, kutsal metinleri öğrenmeden, bilmeden tanrıya yaklaşamayacağını vurgulamasına rağmen, bazı insanlar ısrarla öğrenmeyi ve bilmeyi reddetmişlerdir (Kabisch, 2019: 167). Çoğunlukla, yanlış da olsa atalarının birikimini sözlü kültürle birbirlerine taşıyan cahil insanlar, doğruya karşı cephe almışlar ve cahil kalmakta direnç göstermişlerdir.

Yazar Milan Kundera, Cehalet (Die Unwissenheit) adlı romanında, cahilliği yabancılaşmak, kendine ve çevresine yabancı olmak olarak ele almış, yabancılaşmanın da bir tür cehalet olduğunu vurgulamıştır (Kundera, 2020: 93). Cahillik, bilgisiz ve görgüsüz olmak kadar, dünyaya ilgisiz, dikkatsiz ve yabancı olmak anlamına da gelmektedir. Bazı düşünürlere göre de, cahilliğin tarihi bilgiden daha eskidir ve cahillik bilgiden daha büyük yer kaplamaktadır. Bir bilgiye ulaşip onu öğreninceye kadar geçen zamanda cahillik, çok daha hızlı yol kat etmektedir (Zwierlein, 40). Bu nedenle tarihin büyük bölümü cahillik ce cahillerin egemenliğiyle geçmiştir.

Faust, bilgi arayışı içindeyken hiçbir şey bilmediğini ifade ederken, De Docta Ignorantia'nın yazarı Kuesli Nikolaus da, insanın bilgiyi arzu ettiği ve merak ettiği sürece öğrenebileceğini vurgulamıştır (Zell, 2002: 33). Aslında bilgisi olmayan insan bilgisizliğini fark etmekte ve bilgiyi talep etmektedir. Ancak bilgiyi bir yük olarak gören cahiller, bilgiyi ve bilmeyi reddederek yükten kurtulmaya çalışmaktadır.

Yaşam çoğunlukla yaşlı kuşakların genç kuşaklara aktardığı kültürel birikimle öğrenilirken, yaşlı kuşakların birikiminin yetersiz kaldığı durumda yeni bilgilerin öğrenilmesi ve bilince yerleşmesiyle telafi edilmektedir (Dunkl ve Koch, 2022: 91). Atalarından sözlü kültürle öğrendikleri bilgileri yeterli gören ve daha fazla bilgiye ve görgüye ihtiyaç duymayan insanlar, yaşam boyunca cahil olarak kalmayı tercih etmektedir. Cahillik, onlar için bir biçem olup, bilginin ve bilmenin aşağılandığı çağ dışı bir yaklaşıma dönüşmektedir.

Sahip oldukları ve yaşadıkları her şeyden şikâyet eden cahil insanlar, eksikleri tamamlamak ve yanlışları düzeltmek için de hiçbir çaba göstermemektedir. Bilgi ve görgüden yoksun oldukları için konuşmayı beceremeyen cahil insanlar, dinlemekten ve anlamaktan da uzak kalmaktadır. Bu nedenle sıklıkla diğer insanlarla sorun yaşamaktadırlar (Butler, 2024). Her eylemin ve gelişmenin bilgiye dayandığı bir çağda, ısrarla bilgiye ve bilmeye karşı çıkan insanlar, çağa da karşı çıkmış olmakla birlikte, cahillerin bir özelliği olarak bu direnç onları rahatsız etmemektedir.

Cahiller için gereksiz bir yük olan bilgi, onların ulaşmak istemedikleri bir fazlalıktır. Cahil insanlar, bilginin yokluğundan ve öğrenme isteksizliğinden kaynaklanan başıboşluktan, bilgiçlikten ve kibirden de hoşnuturlar (Eröss, 2009: 383). Bilmemek kadar görmezden gelmeyi de kapsayan cahillik, gereksiz bir özgüvenin de kaynağıdır. Her şeyi bildiğini sanan cahil insanlar, her ortamda konuşmaktan ve yorum yapmaktan kaçınmamaktadır (Hänel, 2024: 105). Kibirlerinden kaynaklanan büyülenme duygusuyla da, bilen kişilere saygı duymadan konuşabilmektedirler.

Cahil insanlar, bilgisizlik ve görgüsüzlükten dolayı yaşamsal sosyal roller üstlenmedikleri için, sorumsuz, rahat ve mutlu hissetmektedir. Bilgisizlik ve görgüsüzlük, yaşamın ağır yükünden sıyrılmada anlamında cahil insanlara iyi gelmektedir (Strohbusch, 2023). Bu bağlamda cahil insanlar, yaşamda daha fazla sorumluluk almamak ve yüklerden kurtulmak için cahilliğin devamında ısrar etmektedir.

Cahillerin İletişim Eylemleri

Her insan, hatta her canlı gibi, cahil insanlar da iletişim eylemine ihtiyaç duymakta, iletişim kurmaya çalışmaktadır; ancak cahillerin iletişim eylemleri, iletişim teknikleri ve dilleri diğer insanlardan ayrılmaktadır. Bilgi ve bilme karşıtı olan cahil insanların iletişim eylemleri, daha çok anlamsız sözlerin yüksek sesle aktarılması şeklinde gerçekleşmektedir. İletişim bilimciler, iletişimin benzer bilgi ve görgüye sahip insanlar arasında daha olumlu geçtiğini belirtirken, bilgi ve görgü açısından denklik bulunmayan insanlar arasında sorunlar yaşandığını vurgulamaktadır (Ruddat, 2021: 43). Cahil insanlar, bilgiye ve akılcılığa dayanmayan iletişim eylemlerinde, yüksek sesle ve anlamsızca konuşarak veya bağırarak kendilerini ifade etmektedir.

Alman Polis Örgütü'ne göre, her insanda az veya çok suç işleme potansiyeli varken, cahil insanlar arasında suç işleme potansiyeli ve suç pratiği artmaktadır (Dienstbühl, 2020: 7). Suç işleme eğilimi, bilgisizlikle ve bilgi karşıtlığıyla doğrudan ilintili bir eylemdir. 20. Yüzyılın başlarında yazılan bir kitapta, insan bedeninin ve zihninin sürekli değişim halinde olduğu ve gelişime açık olduğu, bu nedenle insanın sürekli öğrenerek ge-

liştiği kaydedilmiştir (Harvey, 2918: 32). Ancak bu gelişme, bilgiye ve bilmeye karşı olan ve hiçbir zaman bilmemeyi ilke edinmiş cahil insanları kapsamamaktadır.

Cahil insanlar, hukukun ne anlama geldiğini bilmezken, suçun da insana yakışmayan ve insana zarar veren eylem olduğunun farkına varmamaktadır. Bu nedenle suç işlemekten veya suça ortak olmaktan kaçınmamaktadırlar. Bu yaklaşım onların, yaşama ve insana yaklaşımlarını da belirlemekte ve onları pozitif yaklaşımlardan uzaklaştırmaktadır (Schellenberg, 2024: 47). Cahil insanların bilgisizliği ve negatif yaklaşımları, onları doğru ve olumlu iletişim ortamlarından da uzaklaştırmakta, çeşitli sorunlara neden olmaktadır.

İletişimi, çember halinde konumlanmış insanların dansına benzeten Arthur Schnitzler, dans etmek için de birtakım kuralları ve dans adabını da bilmek gerektiğini vurgulamaktadır (Schnitzler, 2011: 244). Bu bağlamda bilgi olmadan iletişim kurmak da olası görünmemektedir. Bilgiden yoksun olan cahillerin iletişim kurması ise, yalnızca anlamsız sözler ve boş konuşmalardan oluşan gürültü olarak ortaya çıkmaktadır.

Bilginin reddedildiği ve bilmeyi istememe temeline dayalı cahillik, birtakım akıldışı ve amaçsız eylemleri de beraberinde getirmektedir. Herhangi bir rasyonel hedefi ve algoritması bulunmayan cahil iletişimleri, genellikle gürültüyle konuşarak ve amaçsızca sözler söyleyerek tatmin olma temeline dayanmaktadır (Goswami vd., 2018: 5). Cahiller de insan olarak iletişim ihtiyacı duymakta, ancak iletişim kurmalarına yetecek bilgileri ve merakları olmadığı için yalnızca boş sözleri bağırarak dile getirmektedirler.

Cahil insan, iradesi sınırlanmış insandır ve karakterinde de eylemlerinde de sorunlar bulunmaktadır. İradesi sınırlanmış insanlar, pek çok negatif özeliğe sahip olurken, iletişim kurmakta da sorunlar yaşarlar (Ricca, 2014: 133). Ancak suç işlemekten saha önemlisi, cahil insanların iletişim kurmakta yaşadığı sorunlar ve iletişim ortamlarının, standart insan profiline göre yetersizliği ve verimsizliğidir (Brill, 2000: 106). Cahil insanlar, bilgi ve deneyim yetersizliği nedeniyle toplumsal yapıya karışmakta ve iletişim ortamlarına girmekte de zorlanmaktadır. İletişim kurmak istediklerinde de, ancak basit konuları yüksek sesle konuşarak sorun yaşamaktadırlar.

Cahil insanlarla iletişim kurmanın zorluğu deyişlere de yansımış, çoğunlukla Aşık Veysel'e atfedilen ancak farklı kaynaklarda başka ozanların da söylemiş olduğu bilgisinin bulunduğu "cahille sohbeti kestim" sözü de cahil insanlarla iletişim kurmanın zorluğunu dile getirmektedir. Rûmi'ye göre de, cahil cehaletini kabul etmez ve bir de kibirlenir (Kayabaşı, 2023). Cahil insanlardaki akıl yürütememe, kontrolsüz konuşma, psikomotor sistemlerinin doğru çalışmaması iletişim sorunlarına yol açmaktadır. Görgü

ve bilgi yoksunluğu, iletişim için gereken girişim ve eylem aşamalarını engellemektedir (Bajohr, 2021: 34). Bu durumda cahil insanlar, bilgisizce kibirlenip gürültülü konuşmaktan öteye gidememektedir.

Cahiller bir araya geldiklerinde, bilgisizliklerinin farkında olarak, birbirleriyle anlaşmak için bağırarak konuşmakta ve tartışmaktadırlar. Yüksek sesle konuşma ve tartışma da doğal olarak gürültüye neden olmaktadır. Cahilliğin yersiz özgüveni ve kibiriyle oluşan sesli iletişim de kibirli gürültünün temelini oluşturmaktadır (Glaser, 2019: 170). Cahil insanların iletişim ortamlarında oluşan kibirli gürültü, bir bakıma onların karakteridir ve cahilliğin niteliğini de göstermektedir.

İletişim, karakter kadar kültürden de etkilenen eylemdir. Gelişmiş kültürlerde yaşayan insanlar, gelişmiş bir dille konuşup, kendilerini anlatmak ve karşıdakini anlamak için her türlü teknik ve aracı kullanmaktadır. Gelişmiş kültürle beslenmiş ve yetişmiş insanların temel amacı, iletişim süreci sonunda anlaşmaktır (Dannhorn, 2021: 255). Gelişmiş toplumlarda cahillik sorununun çözülmüş olmasından dolayı daha fazla olumlu iletişim süreçleri görülürken, geri kalmış, yabancı toplumlarda cahilliğin neden olduğu sorunlu iletişim eylemlerine ve kirliliğe sıklıkla rastlamak olasıdır.

Cahiller, bilgisizlikten veya bilgi karşıtlığından kaynaklanan cahillikleriyle iletişim ortamına girerken, irrasyonel yaklaşımlarından ve bilgisizlikten kaynaklanan cesaretlerinden dolayı yalan söylemeye de tevessül etmekte ve hatta süreçten haklı çıkmak için, sözlü ve fiziksel şiddete başvurmaktan da kaçınmamaktadırlar (Alempaki vd., 2023: 97). Cahillerin iletişim eylemleri bir bakıma, bilgi ve görgüden yoksun, gürültülü bir şiddete dönüşmektedir.

İnsan türünün bireyleri olmaları nedeniyle, cahiller de iletişime gerek duymakta, ancak yöntem ve dillerle farklılaşmaktadır. Cahil insanlar, bilgi ve görgü yoksunluğundan kaynaklanan nedenlerle kendilerini büyük, diğer insanları küçük görmekte ve kibirlenmektedirler. Bu duygu da doğrudan onların iletişim eylemlerini etkilemektedir (Risch, 2024: 6). Hem cahil hem de kibirli olan insanlar, bir yandan bilgisizlikten kaynaklanan eziklikle, bir yandan da kibirden kaynaklanan cesaretle bağırarak konuşmakta ve iletişim ortamlarını gürültüye dönüştürmektedirler.

İletişim eylemi, ilk insanlardan bu yana devam eden ve sonlanması söz konusu olmayan tek eylemdir. İnsanın, yaşamak için gerekli birincil fiziksel ihtiyaçlarının hemen ardından gelen iletişim, yeni tekniklerle ve dillerle devam etmektedir. İletişimin, ilk örneklerinden beri değişmeyen unsurlarından biri de, iletişim eyleminin biçimi ve bilgidir (Nennen, 2017: 131). Bilgi, iletişim eyleminde iletiyi oluşturan materyaldir ve anlamın da

temelini oluşturmaktadır. Bilginin olmadığı iletişim eylemleri soruna dönüşmektedir.

“Bilgi, toplumsal olarak dolayımlanan anlamı temsil etmektedir. Gündelik yaşamın temel bilgisinden alışılmış ve tortulaşmış bilgilere ve sembolik nesneleştirmelere kadar uzanmaktadır. Anlam esasen beden aracılığıyla ve bilgi olarak nesneleştirmeler yoluyla iletildiği için, daha kesin olarak iletişimden veya iletişimsel eylemden bahsedebilmektedir”. Bu anlamda bilgi, iletişimin temel nesnesidir (Knoblauch, 2016: 55). Ancak cahiller açısından bilgi söz konusu olmadığı için, onların eylemlerine de iletişim demek tartışmalıdır.

İletişim gürültüsü, zaten iletişimin etkinliğini azaltan, iletişim eylemini olumsuz sonuçlara götüren unsurdur. İletişim kuranların, bilgisizce ve kibirli biçimde bağırarak konuştuğu düşünülürken, olumsuz sonuç doğrudan sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Cahillik, kibir ve gürültüden öte, toplumsal sorunların da kökenini oluşturmaktadır (Oliinyk ve., 2020: 13). Cahillerin iletişim eylemleri, gürültülü sorunların başlangıç noktası olarak görünmektedir.

Bir iletişim sürecinde, iletişim kuranların sosyal konumları ve rolleri de süreci etkilemektedir. Cahil insanlar, sosyal yapıda önemli konumlar ve yaşamsal roller üstlenmedikleri için, iletişim süreçlerinde de olumlu eylemlere rastlanmamaktadır (Linke ve Schröter, 2017: 15). Toplumsal yapı gibi iletişim süreçlerinin temelinde de bilgi ve bilmek eylemi vardır. Bilgiye ve bilmeye karşı olanların, olumlu sonuçlarla sonuçlanan iletişim kurmaları olası görünmemektedir.

Antik Yunan düşünürlerinden bu yana, rasyonel bilgilerin ve eylemlerin yaşama değer kattığı, işleri kolaylaştırdığı, kişiler arasında uzlaşma sağladığı dile getirilmektedir. Bu bağlamda akılcılık ve akılcı davranışlar, insanları olumlu sonuçlara götüren, yapıcı eylemlerdir. Kuşkusuz ki akılcı düşünce ve eylemler, bilgiye dayanmaktadır (Watzlawick vd., 2017: 23). Bilgisiz ve hatta bilgiye karşı olan cahillerin, rasyonel düşünüp davranmadıkları için iletişim eylemlerinin olumlu sonuçlanma olasılığı çok düşük görünmektedir.

Bilimi temel alan ülkelerde yapılan bilimsel çalışmalar da, iletişim ve bilginin yakın ilgisi olduğunu, bilmeden iletişim kurulamayacağını, ancak bilenlerin sorunsuz iletişim kurabileceğini ortaya koymaktadır (Lukman, 2010: 108). Bilgi, iletişimin temel unsurudur ve anlam bilgi ile oluşmaktadır. İletişim sürecindeki verici, bilgiyle anlatmak istediğini aktarmakta, alıcı da bilgi birikimiyle vericinin iletişimini anlamaktadır (Elstermann, 1991: 287). Bilgiye ve bilmeye karşı olan cahillerin iletişim eylemlerinde bilgiye dayalı ileti söz konusu olmadığı için, aslında iletişimden de söz edilmesi olası değildir.

Cahillerin çok rahat ve mutlu yaşadıkları görüşü yaygın olmakla birlikte, cahil insanların büyük travmalar yaşadıkları daha büyük bir gerçektir (Nijenhuis, 2023: 646). Cehaletten kaynaklanan eziklik duygusu ve diğer insanları küçümsemekten kaynaklanan kibir, cahillerin yaşadığı travmaların birincil nedenleridir. Travmalı bir kişilikle iletişim kurmak da, tartışmadan, bağırılmaktan, öfkelenmekten ve gürültüden öteye gidememektedir. Cahil insanlar, yaşadıkları sorunları, iletişim aksaklıklarını yaşamın normal olarak kabul etseler de, bu sorundan kendileri de toplum da zarar görmektedir (Endriss, 2015: 134). Uygar ve yapıcı iletişim ortamları yerine kirli gürültülerin bulunduğu bir toplumun, uzun süre barış içinde yaşaması olası görünmemektedir.

Sonuç

İletişim, her insanın doğal ihtiyacıdır, kültür ve karakterle de biçimlenmektedir. Bilgi ve görgü sahibi insanlar, uysal ve insancıl bir dil kullanarak iletişim kurarken, cahil insanlar bilgisizliklerinden kaynaklanan yersiz özgüven ve aşağılayıcı kibir duygusuyla daha kaba ve incitici diller kullanmakta ve konuşurken de bağırarak konuşmaktadır. Bu bilgi ve görgü farkı, kendini farklı iletişim ortamları şeklinde göstermekte ve birisi uysal ve insancıl, diğeri yabani ve kaba olmak üzere iki ayrı biçim ortaya çıkmaktadır.

Cahil olmak, bireyin kendi seçtiği, beynini yormak istemediği için öğrenmekten ve bilmekten kaçınarak sığındığı, hatta bilgiye ve bilmeye karşı geldiği bir tercihtir. Cahiller, öğrenme, bilme, görgü gibi unsurlardan uzakta kendilerini mutlu hissetmektedir. Çünkü yaşama ve diğer insanlara karşı herhangi bir sorumluluk hissetmemekte ve cehaletten kaynaklanan özgüvenle istedikleri gibi yaşayabilmektedirler. Yine hiçbir şey bilmemekten kaynaklanan ezikliğin neden olduğu yüksek kibir de, cahillerin cesaretini arttırmaktadır. Bilmeye ve bilgiye karşı olmaları, cahil insanlarda özgün bir farklılık olarak da algılanmaktadır.

Cahillik, bireysel olmaktan çok toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok sayıda cahilin bulunduğu bir toplumda iletişim eylemleri de kirli gürültüye, yani soruna dönüşmekte, bu da toplumsal barışı ve birliği etkilemektedir. Aslında cehaletin de temel çözüm yollarından biri olan iletişim, doğru biçimde uygulanması için çocuk yaşlarda öğretilmeli ve kültür içine yerleştirilerek yaygınlaştırılmalıdır. Aksi halde sık sık kibirli gürültülerle yaşayan sorunlu bir toplum ortaya çıkacaktır.

Okumuş yazmışlıktan öte bir kavram olan cahillik, daha çok bilgisizliği ve görgüsüzlüğü de kapsarken, uygarlıktan payını almamış insanların iletişim ortamları da yabani, ürkütücü bir ortamdan öte gidememektedir. Dili doğru kullanamamanın eksikliğini yanı sıra, saygıyı ve hoşgörüyü de

ihmal eden cahil insanlar, kendi aralarında ancak bağırarak, öfkeyle tartışarak, karşısındakileri aşağılayarak iletişim kurmaktadır. Bu da kibirli bir gürültü ortamı demektir. Bilgi yoksunu olmaktan kaynaklanan yersiz cesaret ve özgüvenle rasyonaliteden uzak kalan ve bu nedenle iletişim kurmayı da beceremeyen cahiller, ancak yüksek sesle, anlamsız sözler söyleyerek iletişim ihtiyaçlarını giderdiklerine inanmaktadır.

Doğru ve olumlu iletişim süreçleri yaşayarak uygar ve gelişmiş bir topluma dönüşmek için, cahilliğin ortadan kaldırılması, gürültülü iletişim ortamları yerine bilgiye ve saygıya dayalı iletişim ortamlarının oluşması gerekmektedir. Bunun için de, doğumundan başlayarak her çocuğun, yalnızca okuma yazma ile değil, uygar bir insan için gerekli tüm bilgi ve gör-gülerle donatılması gerekmektedir. Uygarlığın temeli olan iletişim eylemi, bilgiyle yol alan ve olumlu sonuçlara ulaşan bir eylemdir.

Kaynakça

- Abbott, A. (2020). Varianten der Unwissenheit. Diaphanes, Ed. David Gugerli, Michael Hagner, Philipp Sarasin, Jakob Tanner, Universität, s. 15-33.
- Alempaki, D. ve Burdea, V. ve Read, D. (2023). Deceptive Communication: Direct Lies vs. Ignorance, Partial-Truth and Silence. Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Ludwig-Maximilians-Universität München, https://rationality-and-competition.de/wp-content/uploads/discussion_paper/444.pdf.
- Alter, A. L. ve Kernochan, J. ve Darley, J. M. (2007). Morality Influences How People Apply the Ignorance of the Law Defense. *Law & Society Review*, 41 (4): 819-864.
- Arneitz, E. G. (2017). Die Geheime Macht der Kommunikation. Vienna: Eigenverlag.
- Bajohr, H. (2021). Negative Anthropologie. Begriffe, Spielarten, Gegenstände. Negative Anthropologie. Ideengeschichte und Systematik einer unausgeschöpften Denkfigur, Ed. Hannes Bajohr & Sebastian Edinger, Berlin: De Gruyter.
- Brill, A. (2000). Paradoxe Kommunikation im Netz: Zwischen Virtueller Gemeinschaft, Cyberspace und Virtuellen Gruppen. Virtuelle Gruppen, Ed. Thiedeke, U., Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 94-112.
- Burckhardt, J. (1973). «Der Mann ohne Eigenschaften» von Robert Musil oder das Wagnis der Selbstverwirklichung. Bern: Francke Verlag.
- Burke, P. (2024). Die Kürzeste Weltgeschichte der Unwissenheit. München: Finanzbuch Verlag, ein Imprint der Münchner Verlagsgruppe GmbH.
- Butler, S. (2024). The Truest Characters of Ignorance are Vanity, and Pride and Arrogance. <https://www.forbes.com/quotes/8328/>, 05.07.2024.
- Cvetko, N. (2019). Herausfordernde Kommunikation im Umgang mit schwierigen GesprächspartnerInnen im Krankenhaus. Yayınlanmamış Master Tezi, Grades eines Master of Science im Rahmen des Universitätslehrganges für Lehrende der Gesundheits- und Krankenpflege.
- Dannhorn, M. (2021). Identität und Kommunikation europäischer Avantgarden Vasilij Kandinskij als Galionsfigur des Sturmkreises. Europäische Avantgarden um 1900, Ed. Jurij Lileev, Yvonne Pörzgen, Mario Zanicchi, Munich: Brill | Fink Verlag, s. 239-261.
- Davies, A. (2021). Communicating in Contextual Ignorance. *Synthese*, 199 (2), (5-6): 12385-12405.
- Dunkl, S. ve Koch, S. (2022). Lernen – von der Wissensvermittlung zum Lernmanagement. Stuttgart: Georg Thieme Verlag KG.
- Dienstbühl, D. (2020). Verstörende Menschenbilder. *Deutsche Polizei*, 07: 7-13.
- Elstermann, M. (1991). Kommunikation und Wissen Annäherungen an ein Interdisziplinäres Forschungsgebiet. Berlin: Akademie-Verlag.

- Endriss, L. (2015). Ignoranzfallen am Arbeitsplatz Subtile seelische Gewalt aufdecken - Betroffene stabilisieren. Wiesbaden: Springer Gabler Wiesbaden, s. 129-137.
- Eröss, V. G. (2009). Ignoranz, die Wissen erzeugt „Spezifiziertes Nichtwissen“ und Wissensersatzmechanismen im Spiegel des ungarischen Gesundheits- und Schulwesens. *Soziale Welt*, 60: 371- 387.
- Faber, M. ve Frick, M. ve Zahrnt, D. (2019). Ignorance. Mapping the Interplay between Nature & Economy – Concepts for a sustainable future *TIME – Concept*, 4: 1-28.
- Fricker, M. (2023). *Epistemische Ungerechtigkeit: Macht und die Ethik des Wissens*. Munich: C. H. Beck.
- Friedrich, J. P. (2020). Die Evolution, die Viren, Gott. Christ in Der Gegenwart, <https://www.herder.de/cig/cig-ausgaben/archiv/2020/19-2020/die-evolution-die-viren-gott/>, 05.08.2024.
- Glaser, C. (2019). *Appell an die Ignoranz*. Wiesbaden: Springer Gabler.
- Goswami, K. ve Romero, I. ve White, A. G. (2018). Communicating via Ignorance. *Quantum Physics*, 5: 1-6.
- Hänel, H. C. (2024). *Epistemische Ignoranz und Unwissenheit. Epistemische Ungerechtigkeiten*, Berlin: De Gruyter.
- Harvey, W. (1928). *An Anatomical Study of the Movement of The Heart and Blood in Animals*. Illinois: Thomas Books.
- Heidbrink, L. (2010). *Nichtwissen und Verantwortung Zum Umgang mit unbeabsichtigten Nebenfolgen*. Essen: CRR (Center for Responsibility Research) Kulturwissenschaftliches Institut.
- Heiden, G. (2009). *Gespräche in einer Krise*. Umeå University Department of Language Studies.
- Kabisch, S. (2019). Gott und Mensch in Szene gesetzt Idiota de mente und De visione Dei als zwei der philosophischen Inszenierungen des Nikolaus von Kues. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Kayabaşı, D. (2023). Cahille Sohbeti Kestim. Manşet, <https://www.marasmanset.com/cahille-sohbeti-kestim>, 04.07.2024.
- Knoblauch, H. (2016). Körper, wissen und kommunikation. *Paragrana*, 25 (1): 49-60.
- Kubsch, R. (2003). Über Belehrte Unwissenheit Nikolaus von Kues: Mitbegründer der modernen Wissenschaft. *Professorenforum-Journal*, 4 (2): 29-32.
- Kundera, M. (2020). *Die Unwissenheit Roman*. Frankfurt: Frankfurt am Main Fischer-Taschenbuch-Verl.
- Lee-Stronach, C. (2020). The Problem of Ignorance. *Ethics*, 130 (2). 211-227.

- Linke, A. ve Schröter, J. (2017). Sprache in Beziehungen – Beziehungen in Sprache Überlegungen zur Konstitution eines linguistischen Forschungsfeldes. Sprache und Beziehung, Ed. Angelika Linke & Juliane Schröter, Berlin: De Gruyter, s. 1-32.
- Lukman, A. (2010). Die Anwendung von Kommunikationsregeln in partnerschaftlichen Alltagssituationen: Eine empirische Untersuchung. <https://core.ac.uk/download/pdf/11592284.pdf>, 06.08.2024.
- Mayer, W. V. (1984). The Arrogance of Ignorance—Ignoring the Ubiquitous. *American Zoologist*, 24: 423-431.
- Meier-Oeser, S. (2001). Unwissenheit. *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, 11: 341-348.
- Müllers, L. (2020). Der Mensch zwischen Angst und Freiheit. Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Der Mensch zwischen Angst und Freiheit Analyse eines ambivalenten Diskurses.
- Nennen, H. U. (2017). Technik und Kommunikation. Denver: OpenEdition Books.
- Nijenhuis, E. R. S. (2023). Nijenhuis: The Trinity of Trauma: Ignorance, Fragility, and Control. *Journal of Solution Focused Practices*, 7 (1): 645-648.
- Oliinyk, G. ve Bigunova, N. ve Selivanova, O. (2020). Communication Noise as a Discourse Component. *Wisdom*, 14 (1): 6-18.
- Rabie, M. (2022). Ignorance and Arrogance. https://www.researchgate.net/publication/363887475_Ignorance_and_Arrogance, 04.07.2024.
- Ricca, M. (2014). Ignorance crimes. *Migration, Intercultural Translation and Categorisation of Crime*. 8 (2): 128-139.
- Risch, M. (2024). Vertrauen als Kitt unserer Gesellschaft. *Meinung*, 15 März 2024, <https://www.tiefsinn.org/wp-content/uploads/2024/03/Beitrag-Vertrauen-15.03.2024.pdf>.
- Ruddat, M. (2012). Ein alternativer Ansatz zur Kommunikation von Unsicherheit. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Institut für Sozialwissenschaften Abt. für Technik- und Umweltsoziologie Prof. Dr. Dr.h.c. O. Renn Universität Stuttgart.
- Schaar, P. (2023). Diagnose Digital-Desaster Ist das Gesundheitswesen noch zu retten? Stuttgart: Hirzel Verlag.
- Schellenberg, B. (2024). Und Hasskriminalität Politisch Motivierte Kriminalität. Erfurt: Bündnis 90/Die Grünen.
- Schnitzler, A. (2011). Reigen. Wien: Wiener Verlag.
- Strohbusch, L. (2023). Fünf erstaunliche Fakten über intelligente Menschen – gehören Sie dazu? <https://www.merkur.de/leben/karriere/intelligente-menschen-fun-facts-iq-intelligenz-fakten-ueber-zr-92315830.html>, 06.07.2024.

- Tanesini, A. (2020). Ignorance, arrogance, and privilege. *Vice Epistemology*, Ed. James Kidd, Heather Battaly, Quassim Cassam, New York, NY: Routledge, s. 53-68.
- Treml, A. K. (1994). Über die Unwissenheit - In: *Zeitschrift für Pädagogik*, 40: 4: 529-537.
- Wagner, R. (2000). *Die Kommunikation von Wissen Wissensmanagement im Konzern. Schriften zur Unternehmensentwicklung*. Wiesbaden: Deutscher Universitäts-Verlag GmbH.
- Watzlawick, P. ve Beavin, J. H. ve Jackson, D. D. (2017). *Menschliche Kommunikation Formen, Störungen, Paradoxien*. Bern: Hogrefe Verlag.
- Welan, M. (2006). *Unwissenheit als Grund von Freiheit und Toleranz. Yayınlanmamış Bitirme Tezi*, Wien: Department für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften Universität für Bodenkultur Wien.
- Zell, T. (2002). *Der Wissensbegriff in De docta ignorantia (Die belehrte Unwissenheit) von Nikolaus von Kues*. München: Grin Verlag.
- Zwierlein, C. (2016). *Introduction: Towards a History of Ignorance*. Leiden :Brill.

BÖLÜM 7

YENİ DİNİ HAREKETLERİN PSİKOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Hülya ÇETİN¹

1 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi

ORCID:0009-0000-4930-1208

GİRİŞ

İnsanlar, Yeni Dini Hareketlere ne gibi sebeplerle, hangi yollarla katılıyorlar, bu hareketler insan psikolojisini nasıl etkiliyor, topluma nasıl yerleşiyor gibi sorular problem alanımızı oluşturmaktadır. Tutucu ya da yenilikçi, dini gelenek içinde ortaya çıkan ya da karma görünüm sergileyen, kuruluş ve uygulamalarında eklektik ve senkretik yapılarından dolayı değişken tabiatları; net tanım yapmayı, kesin yargı ortaya koymayı zorlaştırmaktadır. Yeni Dini Hareketlerdeki çeşitlilik ve çokluk sebebiyle daha genel cevaplar ortaya koyulacaktır. Yeni Dini Hareketlerin üyeleri üzerine yapılan çalışmalardan faydalanılarak, harekete katılanların yaş, cinsiyet, eğitim, sosyal statü, din gibi özellikleri de temel alınarak nasıl bir psikolojide olduklarına, Yeni Dini Hareketlerin kişilerin üzerinde olumlu ya da olumsuz nasıl etkiler bıraktığına değinilecektir.

Yeni Dini Hareketlerin teolojik, sosyolojik, psikolojik alanların bakışları açılardan çeşitli betimlemeleri yapılmakla birlikte genel olarak dini duyguların yeni ifade biçimleri olarak tanımlanmaktadır. Burada psikolojik tanımlamalardan hareket edeceğimiz için Yeni Dini Hareketlerin psikolojik tanımlamasına bakacağız. Yeni Dini Hareketlerin üye kazanma, kazanılan üyelerin devamlılığını sağlama, harekete katılım sağlayanların üzerindeki etkileri gibi konulara odaklanılacaktır. Yeni Dini Hareketlere üye olmak, kişinin bilinçli şekilde karardığı özgür iradesiyle yaptığı kendi tercihi midir yoksa istiaatının olmadığı psikolojik bir durum mudur yahut kararlarında dış baskılar, manipülasyonlar mı etkilidir? cebr yoluyla mı olmaktadır? Bu ve benzeri daha fazlası merak ve şüphe barındıran sorular gündeme gelmektedir. Burada da soru işaretlerini biraz da olsa giderebilmek amaçlanmaktadır.

1950 yıllarında ortaya çıkan ve 1970 yıllarında yaygınlaşan, coşkun bir dini/ruhi yaşam vaadinde bulunan oluşumlar Yeni Dini Hareket olarak isimlendirilir. Yeni Dini Hareketler, özelleştirilmiş inanç sisteminin olduğu, bürokratik olarak düzenlenmiş sosyal bir gerçekliktir. (1924436.pdf, t.y.) Dini duyguların yeni ifade biçimi olarak da yorumlanabilir. ‘Yeni’ sıfatını almasının sebebi 2. Dünya Savaşından sonraki günümüze yakın zamana rastlamasıdır. Yapı itibarıyla ele alındığında Özel ve Kamu alanında yer edinebilmesi açısından bu kavramın kullanıldığı söylenebilir. (Yeşiltepe, t.y.) Çoğunlukta gençlericezbeden Yeni Dini Hareketler insanlardaki manevi boşluğu doldurmak için meydana çıkmıştır. (Yeşiltepe, t.y.) Kutsal bir öğreti ya da otorite kaynaklı, bireyin kişilik ve davranışlarına yön vererek toplumda da dönüşümü amaçlayan hareketler olarak tanımlanabilir. (Yeşiltepe, t.y.)

Modern çağda, insanların dine karşı tutumu ya da bir inanca sahip olup olmaması önemsizleşmiştir. Umursamazlık seviyesindeki artış ve kayıtsız-

lık içi boşalmış kişilikleri meydana getirmiştir. Bu boşluk insanı arayışa yöneltmiştir. İnsanlardaki bu boşlukları doldurmak için de dini gruplar türemiştir. (YeşilTepe, t.y.) Modernite ile birlikte dinin zayıfladığına dair görüşler öne sürülmüş, bir anlam sistemi olan dinin kurumsal anlamda bir anlam kaybına uğrasa da bireysel bilinçteki yerini daima korumakta, inancın yerini başka alternatifler alamamaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkabilecek hareketler en fazla kutsalın bir takım tezahürleri olabilir. (Kızılgöçer, 2018) Farklı dinlerin inanç esaslarından alınan özellikleri yeniden harmanlayarak yeni bir inanç sistemi oluşturan Senkretik bir yapı içermektedir. Yeni dini hareketler için ‘modern dönem ve onun şartlarının bir sonucudur’ denilebilir. (YeşilTepe, t.y.) Dünya üzerinde var olan dinlere göre toplumda alışlagelmiş düzenin dışında kalan oluşumlardır. (YeşilTepe, t.y.) Orijinal bir içeriği olmayan; tarihin tozlu sayfalarına karışmış dinlerin sistemlerinden, geleneksel büyük dinlerin öğretilerinden alıntılar yapılarak oluşturulan suni birliklerdir. “Teolojilerini ve doktrinlerini diğer dinlerden aldıkları ödünc prensipler üzerine kurmaktadırlar.” Bununla birlikte kendilerine has özellikleri de vardır. Burada Eklektizm devreye girmekte; birkaç din seçip, bazı doktrinlerini alıp yeni bir inanç sistemi oluşturmaya çalışılmaktadır. Burada seçici davranılması ve birkaç din ile sınırlandırılması Senkretizmden ayrılan yönü olmuştur. (Turan & Sancar, 2018)

Modernleşmenin kültürel yapı, geleneksel değerler, geleneksel inançlar üzerinde değişim etkisi olmuştur. Modern dünyanın getirdiği bunalım ve stresten uzaklaşmak isteyen insan kendi bireysel alanına çekilmiştir. Bilimin ve teknolojinin ilerlemesi de toplumsal bir varlık olan insanı bu sahadan uzaklaştırmıştır. Aynı zamanda da yaygınlaşan kitle iletişim araçları sayesinde varlığından haberi olmadığı dinler, hareketler, oluşumlar hakkında bilgi sahibi olmasına kapı aralamış hatta onlara yönelmesine neden olmuştur. Çünkü modernleşmeyle gelen değişim, uyumsuzluk durumu insanların yeni duruma adapte olmasında zorlanmasına, çeşitli belirsizliklere, boşluklara, kimlik arayışlarına sebep olmuştur. (YeşilTepe, t.y.) Yeni Dini Hareketli anlamlı kılan katılımcıya verdiği değer, kurtuluşa dair verdiği umut, toplulukla paylaşılacak ortak duygular, doğasına uygun maneviyat, kendisine anlam katmak, Tanrı ile ilişki kurabilmesi gibi özelliklerdir. (Kızılgöçer & Ören, 2019) Sanayileşmeyle birlikte ekonomik refaha ulaşan toplumlarda Yeni Dini Hareketler hızla yaygınlık kazanmış, küresel bir olgu haline gelmiştir. (Turan & Sancar, 2018)

Din ve Birey İlişkisi

Bireyin kişiliği Yeni Dini Hareketlere katılımı konusunda ne denli etkilidir, birey bu katılım için hangi süreçlerden geçti ya da bireyin ahlaki zayıflıkları onu bu harekâta itici bir sebep midir, hareketin içinde olan birey akıl ve ruhsal olarak etkilenir mi gibi soruların cevaplandırılması Yeni Dini

Hareketlerin psikolojisini anlamak için yardımcı olacaktır. (1924436.pdf, t.y.)

Ruhun gıdası olan manevi hayat insana dine yönelik bir eğilim kazandırır. Yani din olgusu bireyde anlam ifade eder. Bilinmezlikten ziyade bilineni ya da kendisine anlam ifade eden tercih eder. Dünyanın iyi bir yer olduğuna inancı olan kişi mevcut durumu devam ettirmek isterken aksini düşünen kişi düzeni değiştirmek kötülüğü kaldırmak ister. Bütün bu düşünce arayışları, dini eğilimler de kişiyi ideolojik alanlara yönlendirebilir. (1924436.pdf, t.y.) İnsanın anlam arayışı fitratında olan en önemli özelliktir. Varlığının sebebini arayan kişisolleruna cevap bulamaz da anlam kazanamazsa Yeni Dini Hareketlere yönelebilir. (1924436.pdf, t.y.) Çünkü bu durum devinimsel bir süreç olduğu için değişimler karşısında oluşan kültürel boşluklar ve belirsizlikler kişileri etkilemektedir. Kendisini bir şeyle özdeşimkurarak göstermeye çalışan birey dine ve kutsal değerlere yönelecek, kimliğini bunlar aracılığıyla ortaya koymaya çalışır. (Kızılgöçit, 2018)

Maneviyat ihtiyacı içinde modernlikle birlikte beliren mistik ilgi din-darlaşmaya olan meyili artırmaktadır. Gelişen dünyada birey, varoluşunu anlamlandırmayı dini ya da ideolojikte bir pencereden değil, dindarlıkla alakalı olan bütün unsurları ele alarak yapmaktadır. YeniDini Hareketler de bireye dini çevreden bağımsız fakat kutsal bir dünya yaşamı sunmaktadır. (1924436.pdf, t.y.) Her din, sembollerden ve törenlerden oluşan bir sisteme sahiptir. Bireyler öğrenme sürecinden geçerek bir dine katılırlar. Öğrenme sürecinde özellikle sosyalleşme etkilidir. Çünkü birey olayları, davranışları nasıl anlamlandırması gerektiğini bu şekilde tecrübe edebilir. Din, anlamlandırıcı bir sistemdir. Anlaşılabilmesi güç olan olaylara anlam ve yorum katarak bireylerin anlayabilmesini ve kabul edebilmesini sağlar. Davranışlara sosyal roller yükler. (Kızılgöçit, 2018) Din, bireyin olay ve durumlara anlam verebilmesi için inanç sistemi ve meşrulaştırıcı rol sağlar. Birey, dini bir gruba üye olduğunda kendisine yansıtılan inanç içeriğini, dini törenleri içselleştirir ve bütünlük hisseder, kimlik oluşturur. Bunlar bireyin kişilik yapısında değişikliğe sebep olur. (1924436.pdf, t.y.) Din, bireye dini çevredengelen toplumsal destek sağlar. Böylece birey duygusal anlamda iyi hissederken, depresyon riskinden uzaklaşır. Umut ve iyimserlik besler. Acı ve ıstıraba karşı daha dengeli bir duruş sergileyebilir. (Kızılgöçit, 2018)

Geleneksel toplum yapısının modern döneme adım atmasıyla değişimler başlamıştır. Materyalizme, pozitivizme, rasyonalizme, seküler hayata eğilimin artmasıyla geleneksel dinler ve inançlar önemsiz duruma gelmiştir. Zamanla ortaya çıkan otorite yokluğunu, inanç boşluklarını da Yeni Dini Hareketler doldürmüştür. (1343106.pdf, t.y.) Din, zamanla tanınırlığını yitirmeye başlayınca; gerek ekonomi, sanat ve gerek ahlak evreninin dışında bırakılınca pratik yaşamda da kendisinden söz edilemez hale gelmiştir. Kalbini doyuramayan, hayatına huzur sağlayamayan insanları,

özellikle de gençleri arayışa ve sonsuz olana yönlendirmiştir. Toplumdaki bozulmalara Laikleşme de eklenince geleneksel din ve inançlar ihtiyaçları karşılayamaz olmuş, Yeni Dini Hareketler de bu ihtiyaçlara cevap verecek rolü üstlenmiştir. Yeni Dünya, yeni düzen “Din buna nasıl cevap verir?” gibi düşünceler insanları arayışlara ve dini farklı çerçevelerden değerlendirmeye itmiştir. (Yeşiltepe, t.y.) Geleneksel dinlerin ruhsal ya da kılışsal ihtiyaçlara cevap verememesi, günümüz insanların dünyalık hayata olan odaklarının artması ve bu hayatın pragmatizme verdiği önemden dolayı Yeni Dini Hareketler daha işlevsel hale gelmiştir. (1924436.pdf, t.y.)

Katılım Sebepleri

Yeni Dini Hareketlere katılımın temel nedenleri olarak;

- Birey ya da grupsal olmak üzere sosyal, ekonomik, etik, psişik, organizmal *Yoksunluklar*,
- Modernitenin getirdiği *Yabancılaşma*,
- Dinin yerini resim, şiir, müzik gibi çeşitli sanat alanlarının alması, edebiyatın bireye kendini ifade alanı sağlaması, ahiret korkusunun azalması, cennet – cehennem inancının zayıflamasıyla *Bireycilik*,
- *Dini konularla ilgilenme eğilimi*,
- *Kişilik ve kişisel kriz deneyim*

gibi başlıkları sıralayabiliriz. (Kızılgeçit & Ören, 2019)

Gelişen dünyada, statü, sınıf, sistem fark etmeksizin sınırların aşıldığı, tercihlerin ve ihtimallerin arttığı, her türlü şeyin yaşanabileceği bu süreçte din artık bir ihtiyaç değil bir tercih olmuştur. Kişi inanacağı Tanrı’yı kendisi seçmekte, yalnızlaşan birey, eğitiminin deeksikliğinden dolayı topluluk özlemine gidermek adına vaatlerde bulunan hareketleri kabul etmektedir. (Kızılgeçit, 2018)

Kişinin; bu benim tercihim, katılım sağladığım sürece var, istemediğimde vazgeçebilirim, sorumluluğum yok düşüncelerinin verdiği rahatlık Yeni Dini Hareketlere yönelik pozitif tutum sergilenmesinin sebebidir. (Kızılgeçit & Ören, 2019) Özellikle gençlerin dini ve etik açıdan güvensiz bir dünyada yetişmesi, yaşamındaki alışkanlıklarının değişimi, kimlik kaybı, anlam eksikliği onlar için Yeni Dini Hareketleri, geçmiş ve şimdiki bağlayan bir bağ olarak göstermiştir. Özellikle Batı kültüründe insanın kimlik numarasından ibaret görülmesi bunda etkili olmuştur. Geleneksel kiliselerin, kişilerin bireysel ihtiyaçlarını göz ardı ederek kalıplaşmış davranışları beklemesindeki duygu yoksunluğu, kişilerin toplumayabancılaşmasına sebep olmuş, insanları yeni dini arayışlara itmiştir. Bu bağlamda

Yeni Dini Hareketler de kurtarıcı hükmünde görülmüştür. (Kızılgeçit & Ören, 2019) Teknolojinin gelişmesiyle insan hayatına gelen yeniliklerin geleneksel dini inançlarla senkronize olamaması bireylerin kişiliklerinde bocalamasına sebep olmuştur. Yeni Dini Akımların da bireye değer veren, toplumda yeri olduğunu gösteren tutumları insanlar için çekici hale gelmiş Yeni Dini Hareketlere yönelmelerinde etkili olmuştur. (1343106.pdf, t.y.) Seküler hayatın ve Kapitalist sistemin insanlara sürekli tüketimi empoze etmesi; maddi ve manevi açıdan doymayan ve tatmin olmayan bir toplum ortaya çıkarmış, gün geçtikçe yalnızlaşan insan, ruhsal ve fiziksel hastalıkların da ilavesiyle daha fazla mücadele etmek durumunda kalınca Yeni Dini Hareketlerin sunduğu yoga, meditasyon, mistisizm gibi çalışmalar bireylerin ilgisini çekmiş, cazip gelen bu faaliyetlere yönelmelerine mahal vermiştir. (Turan & Uzun,t.y.)

Günümüzde katı bir akılcılık ve bilimciliğe karşı yeni kimlik arayışı girişimleri başlamış, özellikle Hint kökenli dini ve felsefi akımlara katılım artmıştır. İnsani ilişkilere önem veren, doğal hayatı savunan, bireyin iç dünyasını ele alan özellikleri modern dünyanınbunalımlarından kurtulmak isteyen, çözümler arayan insanlar için alternatif bir psikoterapi niteliğindedir. (Kızılgeçit, 2018)

Kişileri depresif hale getiren; yetersizlik, umutsuzluk, kötümserlik, hüzünlü hisler gibi durumlar harekete katılma sebeplerindedir. Yaşama dair olumlu beklentiler geleceğe dair motivasyon oluştururken umut denilen bu duygunun kaybedilmesi kişileri intihara kadar sürükleyebilir. Yeni Dini Hareketler, sığınacak bir liman arayan bu durumdaki kişiler için geleceğe yönelik bir umut yaratır. (Kızılgeçit, t.y.) Sevilmediğini düşünen birey, Yeni Dini Hareketlerin psikolojisine iyi geldiğini, mutlu olduğunu ifade eder. Harekâtın içinde olduğusürece de nefret duygusundan uzak, iyi ilişkiler geliştiren duygusal anlamda iyileşen birey olur. (Turan & Battal, t.y.)

Yeni Dini Hareketlere katılanların sosyalleşme süreçlerinin iyi olmadığı, katılım sağlamadan önce ailevi, bireysel, toplumsal, dinsel sorunlar yaşadığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak başta iletişimden uzak ve çatışma ortamının olduğu aile içine doğup, büyümek ardından başarısız eğitim hayatı ve ailenin dini pratiklerine karşı ergenin hoşgörüsü yokluğu tutumları gösterilebilir. Zamanla genç yetişkin başta ailesine sonra dine ve topluma karşı yabancılaşan, hayal kırıklığına uğrayan bireye dönüşür. Çünkü sorunlarını aile içinde tartışmamış, çözüm bulamamış, toplumda kabul gördüğüne dair dönüt alamamıştır. (Kızılgeçit, 2018) Yeni Dini Hareketler, grup içinde ya da çevre kişilerle ilişki kurmaya, sosyalleşmeye bilhassa taraftar toplamak için önem verir. Kendi sosyal çevresiyle ilişki kuramayan birey için de Yeni Dini Hareketlerin bu yönü çekicidir. (Turan & Uzun, t.y.) Aileyaşamındaki çatışmalar, toplumdaki değerlere kar-

şı isyan, yaşanan hayat tarzından memnuniyetsizlik, sosyal ve ekonomik faktörler kişileri başta da gençleri Yeni Dini Hareketlere yönlendirmiştir. Ergen ve genç yetişkinlerin harekette yer almasının sebebi sosyalve ekonomik sorumluluklarında kısmen özgür olmaları yani ruhsal arzularını tatmin edebilecekleri ve farklı yaşam seçeneklerini tecrübe edebilecekleri zaman ve fırsatlarının olmasıdır. (Turan & Sancar, 2018)

Ergenlerin yabancılaşmaya daha meyilli olduğu söylenebilir. Bu yabancılaşma etnikve kalıtsal değil, dini çevresel faktörlerden kaynaklıdır. Din tercihini ergene bırakan, ona düşünme fırsatı veren aile ortamında yetişen çocuktan ziyade dini geçmişi olan, geleneksel ailede yetişen çocukta dini yabancılaşma duygusu daha fazladır. (Kızılgeçit, 2018)Dini yaşantıya sahip olmayan kişi ve dini yaşantıya sahip olmayan aileye mensup olan kişilerin birarayıç içinde olmaları ve psikolojik olarak çeşitli zorluklarla mücadele vermeleri daha fazla etkilenmelerine sebep olan faktörlerdendir. (Turan & Battal, t.y.) Özellikle ilgisiz aile ilişkilerinden kaynaklanan özerkliğin eksikliği psikolojik sıkıntılara, sınırlı sosyal bağlar dayalnlık ve yabancılaşmaya, mutsuzluğa sürüklemektedir. Bu durumlar kişileri Yeni Dini Hareketlere üye olmaya iterken yeni yaşam biçimi kazanan bireylerde herhangi bir zihinsel hastalık ya da cinnet hali görülmemektedir. (Kızılgeçit, t.y.)

Üye Kazanma Yöntemleri

Yeni Dini Hareketlere üye olmak bireyin kendi kararı olmakla beraber ustaca yapılan bir pazarlama ve etkileme sanatıdır. Potansiyeli olan kişileri cezbetmek ve mensup grupların bağlılığını arttırmak için etkili şekilde kullanılmaktadır. (Kızılgeçit, 2018) Yeni Dini Hareketler başlangıçta dini yönlerini gizli tutarak toplumun her kesimine hitap edip, insanlarasempatıyla yaklaşarak üye sayılarını arttırmaktadır. Manevi doyuma ulaşamayan kişilere psikolojik ve fizyolojik sorunlarını çözme, mutluluk, huzurlu bir yaşam vadetmektedir. Bu durumlar da kişilerin dikkatini çekmekte Yeni Dini Hareketlerin meditasyon ve terapilerine yönlendirmektedir. (Turan & Uzun, t.y.)

İletişim ve haberleşmenin gelişmesi, basın ve yayın organlarının artması, bilgiye hızlı ve kolay erişimi sağlamış, uzun zaman kayıplarını önlemiş ve Yeni Dini Hareketlerin de bu gelişmelerden faydalanarak taraftar kazanmasında önemli rol oynamıştır. Hazırlanılan basılı ve görsel materyaller sayesinde mesajlarını, ideolojilerini, misyon ve vizyonlarını kitlelere aktarmakta, kitap gazete, dergi, radyo, TV gibi alanlarda yaptıkları reklamlar sayesinde hızlı ve etkili şekilde yeni üyeler kazanabilmektedir. (Turan & Uzun, t.y.)

Üye kazanmaya özen gösteren Yeni Dini Hareketler için sosyal ilişkilerin kurulması önemlidir. Dolayısıyla grubun bütünlüğü ve iletişimi kadar çevre ile olan sosyal ilişkilere de dikkat edilmektedir. Sosyal ilişki geliştiremeyen bireyler için Yeni Dini Hareketler bir fırsat niteliği taşımaktadır. (Turan & Uzun, t.y.) Gençlere sıcak ve kibar davranarak, dış görünüşlerine ve kişiliklerine iltifat ederek, kimsenin zorlama ve baskılarına maruz kalmayacak uyanıklıkta ve zekada olduklarını söyleyerek, onları hareketin programlarına davet ederek değerleri hissettirirler. Bu durum ve davranışlar karşısında gençler olumlu dönüt verir ve davetlere icabet ederek istenilen ortamlara çekilirler.

Böylece sosyal etkileşim başlar ve zamanla düzenli olarak programlara, toplantılara katılırlar. Gençler burada yeni fikir ve inançlarla karşılaşırken aslında belirli olan fikir ve inançlarla yeniden sosyalleştirilirler. Yeniden Sosyalleştirme denilen bu uygulama üye kazanmak için oldukça etkili bir yöntemdir. Üye olacak kişiler eğitim merkezi, kilise ya da kamp/dinlenme alanlarında grubun diğer üyeleriyle bir araya getirilir, eğitim verilir, grubun öğretileri benimsetilir. Böylece grupla duygusal ve ahlaki bağlılık oluşturulur. Yine çeşitli propagandalarla ya da etkili reklamlarla da üye kazanma gerçekleştirilir. Yeniden Sosyalleşme denilen bu sürecin sonunda gençlerin fikir, inanç ve değerlerinin Yeni Dini Hareketlerin amaçları doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. (Turan & Battal, t.y.)

Gruplara üye olanların zamanla özgürlüklerini kaybettiği, çeşitli inanç ve uygulamalarla beyin yıkama faaliyetlerinde bulunduğu, gruba devamlılığın sağlanması için aşırı kontrol, hile ve cazibe kullanıldığı görülmektedir. (Saliba, 2009)

Katılımcılar

Yeni Dini Hareket üyeleri bağımlı olmaya meyilli bireylerdir. Şefkate muhtaç, değer görmek isteyen, ait olma ihtiyacı duyan, hayatını anlamlandırma gereksinimi içerisinde dirler. Alıngan, hayal kırıklığına uğramış, toplumun geneline düşmandırlar. Moderniteyle birlikte ailede kadın erkek rollerinin değişimi, ailenin geleneksel fonksiyonlarının farklı kurumlara aktarılmasından dolayı yetişkinliğin getirdiği özgürlüğü bile zulüm olarak görürler. (Kızılgöçer, 2018)

Yeni Dini Hareketlerin katılımcılarını Batıda toplumun ayrıcalıklı sınıfı oluştururken, üçüncü dünya ülkelerinde yoksul ve mazlumu cezbediği için tersi bir durum söz konusudur. Ayrıcalıklı olan bu sınıf daha iyi eğitim almış gelecekte de ümidi olan insanlardır. (51593.pdf, t.y.)

Bakıldığında Yeni Dini Hareketlerin üyeleri de en az toplumda var olan normal insanlar gibi sağlıklı ve psikolojik olarak da uyumludur. (Saliba,

ba, 2009) Yeni Dini Hareketlere katılan birey bir nevi din değiştirme fiilini gerçekleştirir. Kendi seçimiyle tecrübe ettiği bu durum psikolojik sürecinin bir parçasıdır. Psikologlar, kişinin ruhundaki içsel işleyişin yansıması olarak görür. (1924436.pdf, t.y.)

Yapılan araştırmalarda ekonomik durumu normalin üstünde olan kişilerin, genç emeklilerin, üniversite gençliğinin, orta yaş üstü ev hanımlarının Yeni Dini Hareketlerin hedef kitlesi olduğu görülmektedir. (Turan & Battal, t.y.) Eğitim durumu açısından, Yeni Dini Hareketlere lisans ve lisansüstü kişiler üye olabildiği gibi öğretileri kolay olduğu için eğitim seviyesi düşük üyeleri de vardır. Bu yüzden eğitim durumları kesin şöyle olur gibi bir yargıda bulunmakta güçleşmektedir. Cinsiyet durumu açısından, hareketin öğretilerine göre kadın ya da erkek cinsiyeti çoğunlukta olabilmektedir. Dolayısıyla kesin yargıda bulunup Yeni Dini Hareketler erkeklerden oluşur denilemez. Üyelerin çoğunluğu ateist olabildiği gibi kendi diniyle sıkıntı yaşadığı için arayış halinde olan insanlardır. Hareketin hedefi de 18 – 25 yaş aralığındaki üniversiteli gençlerdir. (Yeşiltepe, t.y.)

Yeni Dini Hareketlere Giden Yol

Yeni Dini Hareketlerin en önemli özelliği mistik tecrübeyi öne çıkarıyor olmasıdır. Tanrı ya da kutsal varlık ile ilişki kurmak, direkt temas düşüncesi, kutsalın tecrübesi insanları cezbetmektedir. Bu coşkun din anlayışı, idealist genç bir üye için heyecan verici ve merak uyandırıcıdır. Geleneksel din ile kıyasladığı zaman yeni hareketi daha basit, sade, değişime açık görür. (51593.pdf, t.y.)

Kişiler, ansızın bir aydınlanma yaşayarak ya da Yeni Dini Hareketlerin inanç ve ritüellerini cazip geldiği için değil, tanıdıkları vasıtasıyla harekete katılırlar. İncancı değiştirip yeni harekete yönelmesinde güvendiği, tanıdığı kişiler etkili olmaktadır. Genelde aile bireyleri, arkadaşlar, komşular birbirlerini etkilemekte ve gruba kazandırmaktadır. Zamanla grup üyeleriyle ilişkiler geliştikçe de değişim başlamaktadır. (Turan & Uzun, t.y.)

Birey, maddi ve manevi yaşamından, dünyaya baktığı perspektiften memnun değil ise arayış içine girer. (1924436.pdf, t.y.) Yapılan araştırmalarda da Yeni Dini Hareketlere üye olacak kişilerin, kendilerini herhangi bir değer sisteminde görmedikleri, herhangi bir şeye bağlı hissetmedikleri ve bireysel ya da toplu aktivitelerin de kendileri için bir anlam ifade etmediğini bildirmektedir. (Turan & Battal, t.y.) Psikolojik, Sosyolojik veya Fiziksel olarak bir şeylerden eksik olan ya da eksik olduğu düşüncesine giren birey; bir grubun, cemaatin, cemiyetin, tarikatın veya mezhebin mesajlarını, fikirlerini, görüşlerini, ideolojilerini alabilecek açık hedef haline gelebilir. (1924436.pdf, t.y.) İnsan, kendi özünden, kimliğinden, ailesinden, çevresinden, kültüründen yani onu o yapan etmenlerden mahrum

kaldıysa ya da bu etmenlere maruz bırakıldıysa bunlara yabancılaşır. Öz güvenini, öz saygısını, aile ve toplum bağlarını yitirebilir. Bakıldığında Yeni Dini Hareketlere mensup olanların çoğunun bu şekilde özellikle de aile bağlarının kopuk olduğu görülmektedir. (1924436.pdf, t.y.) Ailelerin çocukları üzerinden desteklerini çekmesi, onların üzerindeki kontrollerini bırakması bir nevi onların temel güvene karşı güvensizlik dönemine geri dönmesi demektir. Ebeveyne karşı olankoşulsuz sevgi ve inanç kaybolursa kazandığı inanç sistemi de kaybolur ve yeni bir inanç sistemi oluşturabilmek, dönüşeceği biricik insana ulaşmak için Yeni Dini Hareketlere yönelir ve ideoloji oluşturur. (Turan & Battal, t.y.) Ailelerin çocuklar üzerindeki sosyal destekleri zamanla azalır, yapaylaşınca gençler soyutlanışlarına ve ruhsal karışıklık hallerine yöntemler ararlar. Benliklerini geliştirebilmek için aileden bağımsız şekilde insanlarla karşılıklı anlayış geliştirmek; hem çok çaba göstermeden hem de derin analizlere girmeden yaşam amaçlarını bulmaya çaba gösterirler. Bu özgüven kısa zamanlı bir özgürlük ve sorumluluktan kaçış sağlasa da kriz anında, dönüm noktalarında aradıkları seçeneği sunabilecek misyoner ile karşılaşmaları yeni dini oluşumlara katılım göstermelerinde etkili olmaktadır. (Turan & Sancar, 2018)

Birey, yaşadığı toplumdaki dengeli olmayan gelir dağılımından dolayı kendisini standart olanın altında görür ve mahrum olduğu hayatı telafi edebilmek için Yeni Dini Hareketler kendisine cazip gelebilmektedir. Aynı şekilde yalnızlığından dolayı yaşadığı toplumda sosyalleşemediği için de Yeni Dini Hareketlere katılabilmektedir. Doğuştan ya dasonradan herhangi bir engeli bulunan birey yine toplumla bütünleşemediyse kendisini bir gruba ait hissetme ihtiyacından mütevellit harekâta dâhil olabilmektedir. Toplumdaki etik ve ahlak eksikliği ya da eksik olduğu düşüncesi kişiyi Yeni Dini Hareketlere sevk etmektedir. Özellikle de kişi daim mutsuz ise ve mistik, ruhani, metafiziksel arayışlar içindeyse Yeni Dini Hareketler kendisine çok cazip gelmektedir. (1924436.pdf, t.y.)

Gençlerin Psikolojisi

Kişilerin, özellikle; varlığının sebebini sorguladığı, kimlik arayışına girdiği, kim olduğunu anlamaya ve anlamlandırmaya çalıştığı gençlik dönemleri Yeni Dini Hareketlere katılmak için biçilmiş kaftan niteliğindedir. (1924436.pdf, t.y.) Hedef kitlesini 15-25 yaş aralığındaki gençlerin oluşturduğu hareket kendisinin “gençlik dinleri/tarikatları” ve “alternatif aile birlikleri” olarak tanımlamaktadır. Böylece gençlere hitap ederken onları grubun inanç ve düşünceleriyle çevreleme, aile bağlarının yerine hareketin grup bağlarını getirme girişimindedir. Gruba üye olan gençlerden aile, arkadaş ve akraba bağlarının kesilmesi tüngeçmişini unutulması talep edilir. (Turan & Battal, t.y.)

Gençleri, Yeni Dini Hareketlere kazandırabilmek için özellikle; sevgi, ilgi, iltifat, mükâfat, ceza, günah, korku, kabul gibi psikolojik olarak ikna edebilecekleri teknikleri kullanırlar. En etkili tekniklerden olan Love Bombing yani Sevgi Bombardımanı; sevgiye hasret olan gencin değer görmesiyle, sevildiğini hissetmesiyle Yeni Dini Hareketlere doğru çekilmektedir. Bu gençler yeri geldiğinde ailesine ve yakın çevresine dahi sırt çevirmektedir. Bunun yanında bireyin suç, günah, korku duygularını kullandıkları olumsuz tekniklere de başvururlar. Etkisi olması kaydıyla olumlu ya da olumsuz bütün teknikler uygulanmaktadır. (Turan & Battal, t.y.)

Yeni Dini Hareketlere üye olma potansiyeli taşıyan kişinin ailesiyle olan bağına bakılır ve aileye karşı ilgisiz bir tavır sergilendiği görülürse problemlerin bundan kaynaklandığına yönelik atıfta bulunulur ve üye istenile şekilde yönlendirilir, aile boşluğu da grup tarafından doldurulur. Aile ihtiyacını karşılayan Tanrı ve Grup olduğuna yönelik psikolojik baskı altında kalan bireyler serbest bırakıldıklarında bir yere gidemedikleri görülmüştür. Öncelik sırasına yönelik kendi aileleri gruptan sonra en fazla ikinci sıralarda yer alabileceği dikte edilmiştir. Bunun sonucunda üye olacak kişiler baskılardan dolayı ya isyan bayrağını çekmekte ya da aile ve dostlarıyla bütün bağlarını koparmaktadır. (Turan & Battal, t.y.) Kanadalı Psikiyatrist Saul Levine, Yeni Dini Hareketlerin genç üyeleriyle yaptığı görüşmeler ve gözlemler sonucunda harekete katılan gençlerin farklı patoloji sonuçlarının olmadığını, ayrıcalıklı ve iyi geçmişleri olan çocuklar olduğunu belirtir. Radikal ayrılık kararları aile ve çevrelerini etkilemiş, alışık olunmayan bu duruma doğru açıdan bakıldığında ise mantık çerçevesine oturtulabilir. Levine bu ayrılıkları “Gençliğin normal arzularının önüne engeller koyan bir toplumda yetişmek için yapılan umutsuz girişimlerdir.” şeklinde izah etmektedir. Bir yandan aile bağlarından kurtulup özgür olmayı arzu eden diğer yandan ise yeterli özgüvene sahip olamayan çıkmaza giren çocuklardır. Aile bağlarını koparmak korku verir ve kişinin tükenmesine sebep olabilir. İsyankar benlikleri normal ve sahte arasında bocalamaya sebep olduğundan kapana kısılmış gibi hisseder, ne aileyle ne ailesiz yaşayabilirler. Bir müddet sonra da ailenin zaafı olgunlaşan çocuklar üzerinde gözden düşen idol haline gelir. (Turan & Sancar, 2018)

Birey ve Topluma Etkileri

Yaygın yaklaşıma göre Yeni Dini Hareketler, kendini bu hareketlerin inanç sistemine adayan, yaşam şekillerini benimseyen kişilere zihinsel ve duygusal olarak zarar veren tehlikeli yapılanmalardır. Sahte yapılanmalar olduğu için üyelere yanlış çözüm yolları sunabilmekte yada kendi yaşamlarını merkeze alarak ürettikleri çözüm yollarını bir nevi üyelere dayatmaktadır. Bu durumun failleri de genel olarak karizmatik liderler olmaktadır. Karizmatik liderler üyeleri kazanmaya çalışırken çeşitli hilelere

başvurabilmekte, üyeleri şartlandırabilmekte ya da beyin yıkama faaliyetlerinde bulunabilmektedirler. Dolayısıyla Yeni Dini Hareketler için yıkıcı organizasyonlar denilebilir. Olumsuz bu bakış açısı Yeni Dini Hareketlerin manipülasyon, aldatma, zihin kontrolü gibi etmenleri temele aldığından kaynaklanmaktadır. (Kızılgeçit, 2018) Müntesiplerini kendilerine bağımlı hale getirebilmek adına birey ve grup terapileri, psiko terapiler, beyin yıkama, uyuşturucu bağımlılığı, cinsel zafiyetten yararlanma, eğlenceye teşvik gibi yöntemler kullanılmaktadır. Özellikle gruptan ayrılmanın kişiyi hüsrana uğratacağına yönelik telkinler ile psikolojik baskı oluşturulmaktadır. Bunun sonucunda üye ya da üyeler kolay kolay grubu terk edememektedir. İsteseler dahi kendilerine aşılana korku, şartlanma, beyin yıkama durumlarından dolayı ağır psikolojik travma atakları olmaktadır. Genelde kurtuluş için ya da çözüm yolu olarak intihar tercih edilmektedir. (Turan & Sancar, 2018)

Yeni Dini Hareketlerin başta beş büyük dini reddetmeleri dünyanın yarısını karşılarına almalarına sebep olmuştur. Toplumsal barışı zedeleyebilecek bir durum ortaya çıkmaktadır. Dini Çoğulculuk anlayışı bu duruma orta yol bulmaya çalışsa da dünya genelinde bir hoşgörölüştürmek, geniş alanda trajediye dönebilmektedir. Çünkü bu yeni cereyanlar; insanların baskılardan, sınırlandırılmalarından, egemen olan dinlerin boyunduruğundan kurtulmasını, prangalarını kırmalarını savunmaktadır. Fakat müntesiplerinin iradelerini kendi ellerine almaya çalışmaları, kendilerine köle haline getirme çabaları onları eleştirdikleri bu noktalara döndürmektedir. (Turan & Sancar, 2018)

Başlangıçta hoşgörülle yaklaşılan bu harekete, yaygınlık kazanmasıyla kuşku duyulmuş ve ithamlara maruz kalmıştır. (Turan & Sancar, 2018) Yeni Dini Hareketlere yönelik çeşitli şikâyet ve suçların da gündeme gelmesiyle iç güvenlik sorunu olarak ele alındığı gibi psikolojik, sosyolojik, teolojik açılardan da ele alınmaya ve akademik açıdan dayoğun ilgi görmeye başlamıştır. (Kızılgeçit, 2018) Yeni Dini Hareketler için ‘zararlı’ ya da ‘tehlikeli’ gibi değerlendirmeler sosyal bilim alanında genel ilkelerine aykırı olacağı ve görecelilik arz ettiği için Akademisyen ve Sosyologlar bu şekilde bir değerlendirme yapmazlar. Örneğin Yeni Dini Hareketler bir evlat için aile baskısından kaçış, özgürleşmeye vasıta, hayatın problemlerine çözümken; ebeveynleri için evlatlarının kendilerinden uzaklaşması, buralara üye olması ise ‘zararlı’ olarak görülebilmektedir. (Yeşiltepe, t.y.)

Tarihsel süreçte medyanın Yeni Dini Hareketleri işleyiş ve sunuş şekli değişime uğramış, insanların anlam arayışlarını alternatif alanlarda bulmaya çaba göstermesi, bu alanda yapılan akademik çalışmalar konuya daha olumlu bakış açıları kazandırmıştır. Özellikle Psikiyatrik yaklaşım, Yeni Dini Hareketlerin gençlerin karar alabilecek seviyelere geldikleri zaman onlara yardımcı olan, alternatif terapiler sunabilen yarar sağlayan yapılan-

malardır. Üyelerini alkol ve madde bağımlılığı gibi kötü alışkanlıklardan uzak tutan ya da onları düşükleri bu bataklıklardan kurtulmaları için yardımcı olan, entelektüel zenginlik katan, duygusal durulma sağlayan yönleri vardır. Bu yaklaşım bireyin problemleriyle baş edebilmekadına niçin dini hareketlere katılma ihtiyacı duyarlar, kendilerince katılmak için ya da ayrılmak için nasıl gerekçeleri olduğuna dair cevaplar verir. En önemlisi de psikoloji alanına bir çalışma konusu sağlar. (Kızılgöçit, 2018) Doğru menşeiili dini hareketler arasında ortak payda olan meditasyonu uygulayan kişilerde zihinsel, fiziksel, psikolojik olarak pozitif etkiler yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. (Kızılgöçit, 2018)

Dine modern sosyal yapının, seküler olana dinin katılmasıyla kurumsal hale gelen dinve seküler yapının insan eliyle değıştirilmesi, bozulması amaçlanmakta Yeni Dini Hareketlerle de bu nitelendirilmektedir. Hem oluşu hem de bozuluşu içerisinde barındırır. Yapıcı olan unsurlarına karşı aynı zamanda direnmeyi de içermektedir. Her iki içeriğine karşı da bir protesto halidir. (Kızılgöçit, t.y.)

Liderlerin Etkileri

Yeni Dini Hareketlerde sicili bozuk karizmatik liderler çoğunluktadır. Yeni Dini Hareketlerdeki grup liderlerinin de takipçilerin üstünde büyük etkileri olan hatta şizofrenisıkıntısı olabilecek kişiler olduğu kabul edilir. Vergi kaçakçılığı, çocuk tecavüzleri, taraftarlarının ölümüne sebep olmak gibi sabıkaları vardır. Bu yüz kızartıcı suçlar; karizmatik liderlerin yüzünün kızarmasına, karizmalarının bozulmasına sorun teşkil etmemektedir. Bunun sebebi olarak da üyelerinin bağımlı hale getirilmesi, şartlandırılması, beyin yıkama faaliyetleri gösterilebilir. Sonuç itibariyle de liderin her türden suçu, günahı hareket üyesinemasum gelmektedir. (Turan & Sancar, 2018)

Yeni Dini Hareket liderleri kendilerini ilah olarak görür, mehdi/mesih olduklarınıiddia eder. Sözde Mehdi/ Mesihlerin psikolojik sorunlarının seri katillerle aynı olduğu, normalin üstünde bir güçle güdülendikleri ifade edilir. Kendilerine inananlar için kurtuluş yolu olduğunu ve bu makama geleceklerini vadeder. Tanrıya insani özellikler atfederek, dünyanın sonuna yönelik sınır koymaz ve cennet – cehennem, hesap günü gibi büyük dinlerdeki anlayışları kabul etmezler. (Yeşiltepe, t.y.) Liderler, genelde anormal, paranormal,geleceği gören kişilerdir. Ne kadar olağanüstü hal ile donatılmış olursa o kadar etkilidir. Lidere karşı oluşan aşırı bağıllık, sevgi, hassasiyet üyelerin kendilerini liderle tamamlama hissi oluşturabilir. Bazen kendini liderle özdeşleştirmeye sebep olabilir. Bunun sonucunda kişiler gerçeklikten uzaklaşıp, doğruyu göremez kandırılmaya gönüllü olarak açık hale gelirler. Kendini tehlikeye atan, hayatından vazgeçen, çevresine

zarar veren kişiler bu bağımlıgruptan çıkar. Şayet kişi lidere değil de liderin görüşlerine bu bağıllığı oluşturmuşsa o zaman liderin yanlışa düşmesi halinde kişiler lideri hatta grubu bırakabilir. Bu adanmışlık kendisine ya da çevresine zarar teşkil etmez. (Turan & Uzun, t.y.) Yaşamını normal şartlar altında devam ettiren bireylerin ve toplumların, zihinsel ve psikolojik sağlıklarını kaybetmedikleri sürece trajik eylemlerde bulunmazlar. Bundan dolayı beyin yıkama teorisi çocuklarını bu harekâtlara kaptıran ebeveynler için teskiniet sağlar. İşlenen trajik fiillerin müsebbibi olarak hipnoz, beyin yıkama, zihin denetimi gibi yöntemler gösterilir. (Kızılgeçit, 2018)

İnsan bilmediği şeye yönelik tedirginlik duyan bir varlıktır. Bu yüzden ortaya çıkan yeni düşünce ve akımlar, ideolojiler için de tereddüt etmesi normaldir. İnsanın şüphe ve diğer refleksleri psikolojik vakadır. Yeni Dini Hareketler de ortaya çıktıklarında insanların şüphe vetereddüt haliyle karşılaşmıştır. Bunu avantaja çevirebilmek için harekât liderleri insanların bu tedirginliklerini onlarla konuşarak, bilinmezi bilinir yaparak, kendisine bağlamak üzere strateji geliştirmişlerdir. (Turan & Uzun, t.y.) Misyonerlik faaliyetleri, sosyal ilişkilerden faydalanma, karizmatik liderlik, beyin yıkama, sevgi bombardımanı, yayın faaliyetleri, internet, meditasyon, terapi gibi çeşitli stratejiler buna örnek olarak verilebilir.

İnsan kaynakları faktörü Yeni Dini Hareketlerin yayılabilmesindeki en temel noktadır. Misyonerlik faaliyeti sayesinde, gönüllü ve motivasyon sahibi kişilerle çalışarak ve yeni üyeler kazanarak gelişir ve büyür. (Turan & Uzun, t.y.) Geçmiş tarihe de bakıldığında Yeni Dini Hareketlerin hızlı bir toplum değişiminde, kriz ortamında ve karizmatik liderin öncülüğünde meydana geldiği ve gelişim gösterdiği görülür. (Yeşiltepe, t.y.)

Yeni Dini Hareketlere Karşı Önlem

Aileler çocuk yetiştirme konusunda bilgi sahibi olmalı, çocukların duygusal, sosyal, zihinsel ve dini gelişimlerine dikkat ederek onlarla iletişim halinde olmalıdır. Özellikle ergenlik dönemindeki tutum ve davranışları için anlayışlı olunmalıdır ki çatışma ortamı yaratılmasın ve çocuklar aile ve değerlerinden uzaklaşmasın ve Yeni Dini Hareketlere yönelmek için meydan bırakılmasın. Bu yüzden en önemli görev ve sorumluluk aileye düşmektedir. (Turan & Battal, t.y.)

Yeni Dini Hareketler olarak adlandırılan bu fikir ve inanç hareketinin meşru bir şekilde kendisini ifade etmesine izin verilirken, insanların istismar edilmesine yönelik faaliyetlerinin önüne geçilmelidir. Devlete düşen en temel görev budur. Bu yüzden sağlam bir hukuk sistemi oluşturularak meşru yollarla denetleme organlarının aktif şekilde kullanılması önemlidir. Eğitim kurumlarında da din ve ahlak eğitimiyle öğrenciler çeşitli etkinliklerle Yeni Dini Hareketlere yönelik bilgilendirilmelidir. Okul sistemi de

bu konuda duyarlı olmalıdır. (Turan & Battal, t.y.) Yeni Dini Hareketlerin insanları istismar eden yönlerinin devlet eliyle de engellenmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Bu konuyla alakalı anayasada düzenlemeler yapılmalı, etkin denetim mekanizmaları kullanılmalı, Yeni Dini Hareketlerin zararlı olan ya da olabilecek etkilerine yönelik kamuoyunda farkındalık oluşturulmalı, gerektiğinde eğitim kurumlarından yardım alınmalıdır. Bu çalışmaların düşünce, inanç, kendini ifade etme özgürlüklerine zarar vermeyecek şekilde olmasına da özen gösterilmelidir. (Battal, 2016)

Ülkemizde de Yeni Dini Hareketlere yönelik akademik çalışmaların artırılması, Batı kaynaklarının yerel hale getirilmesi, özellikle İslam dünyası ile Yeni Dini Hareketler arasındaki benzen noktalar ve ayrılan taraflar incelenip, kavram ve metotları akademik olaraktetik edilmelidir. (Turan & Battal, t.y.)

Sonuç

Yeni Dini Hareketlere yönelik yapılan çalışmalar katılımcılarının zihinsel, ruhsal,duygusal olarak fayda ya da zarar gördüğüne dair kapsamlı ve net bir genelleme yapılamamaktadır. Yapılan tespitler popüler sonuçlar vermemektedir. Bu hareketlere katılmakanlaşılması zor bir durumdur. İnsanların ruhsal ve zihinsel sağlığına, sosyal hayatına katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda insanların derin problemlerine temas edebilmekte ve öz-yıkımda sebep olabilmektedir.

Yeni dini Hareketlerin kişileri saptırdığı genel anlamda yıkıcı bir örgütlenme olduğutezini savunanlar ve bu görüşleri onaylayan deliller olsa da kişilerin yaşadıkları süreçlerden yalnızca Yeni Dini Hareketleri mesul tutmak, ya da bu süreçlerde tek kaynak olarak Yeni Dini Hareketleri göstermek doğru değildir. İyimser bakış açısı sergileyenler genelde Yeni Dini Hareketlerin mensubudur ve bir terapi seçeneği olduğunu savunur. Her iki yaklaşımın savunmaları göz ardı edilmeden, taraflı yaklaşılmadan peşin hüküm verilmeden incelenmelidir.

Kaynakça

- 51593.pdf. (t.y.). Geliş tarihi 04 Mayıs 2023, gönderen <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/51593>
- 1343106.pdf. (t.y.). Geliş tarihi 04 Mayıs 2023, gönderen <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1343106>
- 1924436.pdf. (t.y.). Geliş tarihi 03 Mayıs 2023, gönderen <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1924436>
- Battal, E. (2016). İnanç Uğruna Ölme / Öldürme: Yeni Dinî Hareketler ve Şiddet. *İnsan & Toplum Dergisi (The Journal of Human & Society)*, 6(1), 7-22. <https://doi.org/10.12658/human.society.6.11.M0143>
- Kızılgöçit, M. (t.y.). *YENİ DİNİ HAREKETLERİN LİDER VE ÜYELERİNİN PSİKOPATOLOJİSİ*.
- Kızılgöçit, M. (2018). *Yeni Dini Hareketlerin Psikolojisi*. Marmara Akademi Yayınları.
- Kızılgöçit, M., & Ören, A. (2019). Yeni Dini Hareketlere Katılımının Psikolojik Nedenleri: Bireyin Arayışı mı? Hareketin Başarısı mı? *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. <https://doi.org/10.29288/ilted.539805>
- Saliba, J. A. (2009). Psychology and the New Religious Movements. İçinde J. R. Lewis (Ed.), *The Oxford Handbook of New Religious Movements* (1. bs, ss. 317-332). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195369649.003.0014>
- Turan, S., & Battal, E. (t.y.). *Yeni Dini Hareketlerin Aile Yapıları Üzerindeki Etkileri* New Religious Movements and Their Effects on the Families*.
- Turan, S., & Sancar, F. (Ed.). (2018). *Yeni dini hareketler* (1. bsk). Okur Akademi.
- Turan, S., & Uzun, S. N. (t.y.). *YENİ DİNİ HAREKETLERİN TARAFTAR KAZANMA YÖNTEMLERİ*.
- Yeşiltepe, S. (t.y.). *YENİ DİNİ HAREKETLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME*.